

kültürveiletişim
culture&communication

2011 • 14(2)
YAZ • SUMMER

kültürveiletişim

culture&communication

2011 14(2) - yaz/summer

ki, iletişim, kültür eleştirisi ve toplumsal düşünce alanlarında üretilen en iyi eleştirel yazıları yayımlamaya adanmış disiplinlerarası akademik bir dergidir. **ki**, eleştirelliği, aklın sınır ve imkanlarının araştırılması yolunda her türlü dogma karşıtlığı olarak tanımlar. **ki**'nin kapıları iletişim çalışmalarına olduğu kadar insan varoluşunun ve kültürünün temel bileşeni olan iletişimin içerildiği tüm düşünce boyutlarına -tüm sosyal bilim disiplinlerine, insan bilimlerine, tüm yöntemlere ve bunların keşifim noktalarından doğacak arayışlara- açıktır. **ki**, "hakemli" bir dergidir; dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, yazarın kimliğini bilmeyen uzman hakemler tarafından değerlendirmeye alınır. **ki** yılda iki kez, Ocak ve Temmuz aylarında yayımlanır. **ki**'nin yayın dilleri Türkçe ve İngilizce'dir.

Editör Editor
Nur Betül Çelik

Yayın Kurulu Editorial Board

Ayşe İnal
Aykut Çelebi
Bülent Çaplı
Halil Nalçaoğlu
Meral Özbek
Mine Gencil Bek
Mutlu Binark
Nejat Ulusay
Nur Betül Çelik
Sevilay Çelenk Özen
Ülkü Doğanay

Editör Asistanı Editorial Assistant
Evrim Yörük
Canan Dural Tasouji

Tasarım Design
m. Sobacı

Uluslararası Değerlendirme ve Danışma Kurulu International Review and Advisory Board

Ackbar Abbas, University of Hong Kong
Armand Mattelard, University of Paris - VIII
Briankle G. Chang, University of Massachusetts
Kuan-Hsing Chen, National Tsing-Hua University
Lawrence Grossberg, University of North Carolina at Chapel Hill
Michael Morgan, University of Massachusetts
R. Radhakrishnan, University of California, Irvine

ISSN 1301-7241

Yönetim Yeri Administrative
kültür ve iletişim culture& communication
Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Cebeci 06590 Ankara Turkey
tel (+90.312) 319 77 14 / 247
fax (+90.312) 362 27 17
ki@media.ankara.edu.tr
http://ilef.ankara.edu.tr/ki

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
adına Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Prof. Dr. Eser Köker

Baskı: Reklam Reklam Tanıtım Ltd.
Çihan Sokak 12/B Sıhhiye - Ankara
Tel: (0312) 231 09 26

Baskı Tarihi: 15 Ekim 2011

Yerel Süreli Yayın

kültür ve iletişim Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayımlanmaktadır.
© 2011 **kültür ve iletişim**. Tüm hakları saklıdır.

İçindekiler

5

Editör'den
Nur Betül Çelik

9

Faşizmin Sosyo-Kültürel Boyutları:
Üçüncü Reich'da Şiddet ve Düşsellik
Fatih Keskin

41

Yazılı Basında Irkçı ve
Ayrımcı Söylemlerin Olağanlaştırılması:
Habertürk Gazetesinin "Sıradan Bir Gün"deki
Haberleri Üzerine Bir İnceleme
Ülkü Doğanay ve Halise Karaaslan Şanlı

71

İrkçı-Ayrımcı Söylemlerin Kurucu Öğeleri Olarak
İnkâr Stratejileri
Hatice Çoban Keneş

99

Köşe Yazılarında Azınlık Tartışmaları:
2004 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu ve Aleviler
Nalan Ova ve Çağla Kubilay

133

Kadınlar Dile Gelince:
Kuzey Kıbrıs'tan Ev, Kamusal Yaşam
ve Kadınlık Halleri Üzerine Anlatılar
Hanife Aliefendioğlu, Pembe Behçetoğulları ve Sevdâ Alankuş

Editör'den...

Nur Betül Çelik

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

• • •

Kültür ve İletişim, on dört yıl önce henüz yayın dünyasına girerken benzer akademik yayınlar arasında kendi yerini ayırt edici bir nitelik olarak “eleştirelliği” seçmişti. Hiç kuşkusuz bu akademik olduğu kadar politik bir tercihti. Eleştiri, nesnesi ile arasına yerleştirdiği düşünömsel mesafenin öncelikle yadsıyıcı, negatif bir eylemi kapsayıcılığıyla başka analiz biçimlerinden ayırır. Yadsıma, olumsuzlama ve negatiflik ile eleştiri ve eleştiriye yaslanan düşünce gelenekleri arasındaki ilişki, akademik pek çok metnin işaret ettiği bir durumdur. Örneğin Nina Belmonte, negatifliğin belli bir tarzının -ki bunu “aktif farklılaş(tır)ma” olarak adlandırmayı tercih etmektedir- eleştiri, dil, karar ve yargı açısından içsel bir zorunluluk olduğunun altını çizer. Bir şeyden farklılaşmanın negatifliği, Belmonte’ye göre, aktif biçimde mesafe koyma anlamında, bütün farkın, yargının, düşünümün içkin momentidir (2002: 19). *Kİ*, dergi politikasını açıklayıcı metinde eleştiriye ve eleştirelliği, “aklın sınır ve imkânlarının araştırılması yolunda her türlü dogma karşıtlığı olarak” tanımlarken aktif farklılaşmanın içkinliğine işaret eden bir ifadeyi seçmişti. Hiç kuşkusuz dogmatik olana aktif biçimde mesafelenerek farklılaşan akademik çabaların aynı zamanda politik bir tavrı içerdiğini de bilerek...

Bu sayımız, bütün bunları yansıtacak bir tarzla eleştirelliğin politik veçhesini görünür kılan siyasal iletişim alanı içinden bir dizi yazıyı bir araya getiriyor. Sayının, önceden bir dosya olarak ilan edilmemiş olmakla birlikte, faşizmin politikayı estetikleştirme stratejileriyle başlayan, oradan Türkiye’de yazılı basında ırkçı-ayırımı söylemlerin dolaşıma sokulma tarzlarına, basında ırkçı-ayırımı söylemlerin doğallaştırılmasına yarayan inkâr stratejilerine ve özellikle belli ayrımcılık biçimlerinin -örneğin Alevilik ile ilgili haberlerin- analizine uzanan bir hat üzerinde neredeyse temasal bir bütünlük taşıdığını okurlarımız fark edecektir. Bu kapsamda ilk yazımız Fatih Keskin’in “Faşizmin Sosyo-kültürel Boyutları: Üçüncü Reich’da Şiddet ve Düşsellik” başlığını taşıyan yazısıdır. Yazı faşizmin, politikanın estetikleştirilmesi yoluyla toplumsal sorunların olmadığı bir dünya vaadini kitleler için inandırıcı kılmayı başardığı iddiasına yaslanmaktadır. Estetikleştirme, Keskin tarafından, faşist politikanın modern olan ve modern olmayan arasında salınan ikili doğasını görünür hale getiren bir strateji olarak ele alınmış ve çözümlenmiştir.

İkinci yazımız bizi, Üçüncü Reich’ın açık şiddetine rağmen inandırıcı olmayı ideolojisindeki düşsellik unsuru ile nasıl başarmış olduğunun hikâyesinden, günümüzde Türkiye’de yayımlanmakta olan ve çok okunan günlük gazetelerden birinde, öylesine bir günde ırkçı-ayırımı unsurları açık ya da örtük biçimde dolaşıma sokan haberlerin nasıl yer bulduğunun hikâyesine taşır. Ülkü Doğanay ve Halise Karaaslan Şanlı’nın birlikte yazdıkları “Yazılı Basında İrkçi ve Ayrımcı Söylemlerin Olağanlaştırılması: *Habertürk* Gazetesinin ‘Sıradan Bir Gün’deki Haberleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı yazı, Michael Billig’in araştırmasından esinlenerek Türkiye’de çok okunan gazetelerden birinde rastgele seçilmiş bir günde yer almış haberleri, eleştirel söylem analizi tekniğinin araçları ile ırkçı ve ayrımcı söylemin unsurlarını ve olağanlaştırma stratejilerini görünür kılmak için analiz etmeyi hedeflemektedir.

Hatice Çoban Keneş’in yazısı, Doğanay ve Karaaslan Şanlı’nın yazılarını tamamlayan bir dokuya sahiptir. Yazı “İrkçi-Ayrımcı Söylemlerin Kurucu Öğeleri Olarak İnkâr Stratejileri” başlığını taşır.

Yazar, Doğanay ve Karaaslan Şanlı'ya benzer biçimde, ırkçılığın ve ayrımcılığın günümüzde sosyo-kültürel göstergeler içinden nasıl yaygınlaştığını anlayabilmek için tanımını ve kapsamını değiştirmeyi öneren bir literatürden hareket etmektedir. Günümüzde ırkçı-ayrımcı söylemlerin yaygınlaştırılması stratejilerini görünür kılmak için özellikle medya metinlerinin analizinin önemini vurgulayan Keneş, van Dijk'in önerdiği söylem analizi tekniğini kullanarak yazılı basından seçilmiş örneklerde inkâr stratejilerinin ırkçı-ayrımcı söylemleri nasıl kurduğunu göstermektedir.

Dördüncü yazımız Nalan Ova ve Çağla Kubilay tarafından kaleme alınmış olan "Köşe Yazılarında Azınlık Tartışmaları: 2004 AB İlerleme Raporu ve Aleviler" başlıklı, yine ayrımcılık sorununu bu kez köşe yazılarında bir kavramın anlamı üzerinden yürütülen mücadelenin içinden anlamaya çalışan bir yazıdır. Yazarlar, Alevilerin azınlık olarak nitelendirilmeleri etrafındaki söylemsel mücadelenin "azınlık" kavramının anlamı etrafında iki karşıt konum alışı içinden yürütüldüğünü, 2004 yılında Avrupa Birliği Komisyonunun ilerleme raporunun açıklanmasını izleyen 15 günlük sürede üç günlük gazetede yayımlanmış olan köşe yazılarının analizi yoluyla göstermektedir.

Son yazımız, bu kez tarihyazımının sesini, sözünü görmezden geldiği kadınların, üstelik adaya özgü tarihsel ve politik koşullar nedeniyle seslerinden iki kez yoksun bırakılmış Kuzey Kıbrıslı kadınların deneyimlerinin yitirdiği ses olmayı denemektedir. Bir sözlü tarih çalışmasının sonuçlarını değerlendiren yazı, Hanife Aliefendioğlu, Pembe Behçetoğulları ve Sevda Alankuş'a aittir ve başlığı "Kadınlar Dile Gelince: Kuzey Kıbrıs'tan Ev, Kamusal Yaşam ve Kadınlık Halleri Üzerine Anlatılar"dır. Yazarlar, Kuzey Kıbrıs'ta savaşın ve etnik çatışmanın kadınların ev içi ve kamusal alan deneyimlerindeki izini kadınların kendi anlatıları içinde sürmeyi hedeflemektedir.

Yukarıda kısaca tanıtmaya çalıştığım beş yazıdan oluşan bu sayıyla *Kültür ve İletişim*'in on dördüncü yılının son sayısını sizlere ulaştırmış oluyoruz. On dördüncü yılın sonundan geçmişe doğru baktığımızda derginin iletişim ve kültür çalışmaları alanında belli bir saygın-

liğa erişmiş olduğunu görmek bizi onurlandırıyor. Son üç yıldır dağıtılamayan, satılamayan, abone kabul edemeyen bir dergi haline gelmiş olmamıza rağmen, akademik niteliği yüksek yazıların yayımlanmak üzere *Kİ*'ye gönderiliyor olmasını bu saygınlığın bir göstergesi olarak kabul ediyoruz. Bu saygınlığı inşa etmemizde, hiç kuşkusuz on dört yıl boyunca dergi için büyük bir özveriyle çalışmış olan editör yardımcılarının katkısı çok büyük. Her birinin adını burada anmam olanaksız ama bu vesileyle hepsine emekleri ve katkıları için teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca, yine on dört yıl boyunca dergimizin tasarımını büyük bir titizlikle yapan ve *Kİ*'ye bir kimlik kazandıran Mehmet Sobacı'ya da özellikle teşekkür borçlu olduğumuzu ifade etmeliyim. Son olarak on dört yılın ardından ulaştığımız akademik saygınlığı koruyarak yazarlarımızın ve siz okurlarımızın desteğini bunu izleyen on yıllarda da yitirmemek kararlılığında olduğumuzu, editör, editör yardımcıları, tasarım ekibi ve yayın kurulu adına belirtmek istiyorum.

Saygılarımızla,

Kaynakça

Belmonte, Nina (2002). "Evolving Negativity: From Hegel to Derrida."
Philosophy and Social Criticism 28(1): 18-58.

Faşizmin Sosyo-Kültürel Boyutları:

Üçüncü Reich'da Şiddet ve Düşsellik

Fatih Keskin

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

• • •

Özet

Kitlelerin, kendi nesnel çıkarlarına aykırı politikalara rağmen faşizme verdiği desteğin ardında yatan gerekçelerin araştırılması bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Yalnızca şiddet ve güç uygulamaları ile böyle bir rejimin sürekli kılınmayacağından hareketle faşizmin, özelinde Nasyonal Sosyalizmin, politikayı estetize ederek toplumsal sorunları çözebildiği izlenimini yarattığı belirtilmiştir. Politikanın estetize edilişi üzerinden faşizmin ikili yüzü, yani modern ve modern karşıtı doğası tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: faşizm, nasyonal sosyalizm, politikanın estetize edilişi, şiddet, modernlik

Socio-Cultural Dimensions of Fascism: Violence and the Fictional in the Third Reich

Abstract

This study aims at exploring the reasons behind the support of fascism by the masses, although it is against their objective benefits. Assuming that such a regime cannot be pursued only by violence and application of force, the article argues that fascism, particularly National Socialism, has created the impression that it can solve social problems by aestheticizing politics. This has been discussed through an approach which focuses on the modern and the anti-modern faces of fascism.

Keywords: fascism, national socialism, aestheticization of politics, modernity, violence

Faşizmin Sosyo-Kültürel Boyutları:

nc Reich'da şiddet ve Dşsellik

Politikanın estetize edilişi ya da estetiğin politikleştirilmesi sorunsalı ile ilgili tartışma, Alman idealizminin estetiğin özerkliğini gerekçelendirme çabasından ve estetik kültürün özerkliğini politikleştirme uğraşılarından bu yana sürmektedir. 1794-95 yılları arasında Friedrich Schiller'in estetik eğitimi üzerine yazdığı, *Briefen ber die aestetische Erziehung des Menschen* (İnsanın Estetik Eğitimine Dair Mektuplar) adlı yapıtından (1967) bugüne, politika ile estetik arasında aracılık ya da birbirlerine nüfuz etme çabaları olagelmiştir. nc bazı sanatçıların, sanat ile yaşam ya da sanat ile gündelik hayat arasında bağ kurma çabaları da bu tartışmanın günümüze kadar ulaşmasına katkıda bulunmuştur. Günümüzde genellikle politika ile estetik arasında bir karşıtlığın olduğu savı yaygın olarak ileri sürülmektedir. Estetiğin, gündelik yaşamın dışında ve ötesinde sanatsal ve imgesel alanı tanımladığı, oysa politikanın insanların gündelik yaşam pratikleriyle, toplumsal ilişkilerin dzenlenişiyle ilgilendiği belirtilmiştir. Buna karşılık ilk olarak Walter Benjamin (1995), totaliter rejimler bağlamında politika ile estetik arasındaki ilişkilere dikkat çekmiş, egemen ideoloji ve pratiklerinin oluşturulmasında estetik kavramının merkezi ve gcl rolüne değinmiştir. Benjamin (1992), faşist "politikanın estetize edilişi" ve komünist "sanatın politize edilişi" karşıtlığı üzerinden estetik ve politika arasındaki ilişkilerin değişebileceğini göstermiş; özellikle faşizmin politik yaşamı estetize ederek, politik-toplumsal statülerinde hiçbir değişikliğe gitmeden kitleleri kolaylıkla rgtleyebildiğini ve ynlendirebildiğini saptamıştır.

Ancak faşizmi bu bağlamda ele alan çalışmaların sayısı sınırlı kalmıştır. Bunun bir nedeni estetiğin, rejim tarafından istenen veya istenmeyen sanat ya da kültür politikalarıyla yalnızca eşdeğer tutularak basit bir propaganda aracına indirgenmiş olmasıdır. Diğer bir nedeni ise estetik ve kültür kavramlarının, Nasyonal Sosyalizmi kitle-sel temel, biçimsel özellikler ya da toplumsal bütünlük üzerinden açıklayan yaklaşımlar tarafından yetersiz bulunup küçümsemesidir. Philippe Lacoue-Labarthe bu küçümseme nedeniyle Alman faşizmi-nin politikayı estetize edişi ile ilgili çalışmaların uzun zamandır ihmal edildiğini, belki de hiçbir zaman ciddiye alınmadığını ve bir yankı uyandırmadığını vurgulamıştır (aktaran Baxmann, 1999: 85).

Faşizmin, özelinde Nasyonal Sosyalizmin politikayı estetize ederek algıları ve bilinçleri yönettiği ve bu şekilde kitlelere devamlı fizik-sel terör uygulamak zorunda kalmadığı kabulünden hareket eden bu çalışma iki temel varsayım üzerine inşa edilmiştir. Bu varsayımlardan birincisi, Nasyonal Sosyalizmin geniş çaplı bir modernleşme krizinin hem sonucu hem de bir ifadesi olduğudur. Bujuva toplumunun bir ürünü, ancak aynı zamanda ona karşı örgütlü bir kitle gösterisi olan Nasyonal Sosyalizm, içinde geleneksel ve modern, burjuva ve burjuva karşıtı çizgiler barındıran iki yüze sahiptir. Çalışmanın ikinci varsayı-mı ise, liberal toplumlarda kültür ve politika alanları arasında kural olarak bağımlılığın ve bağımsızlığın karmaşık bir ilişkisi söz konusu-yken, totaliter toplumların tam da bu ilişkiyi ortadan kaldırdığı, bu gelişmenin ise Nasyonal Sosyalizmde bir yanda baskıcı diğer yanda

estetize edici iki etkiye yol açtıdır. Böylelikle bir tarafta sanatın özgürlüğü yok edilmiş, diğer tarafta politika, açık şiddet ve keyfiliğin yanı sıra devlet gücünün ve toplumsal ilişkilerin estetize edilişyle yer değiştirmiştir.

Faşizm, ancak, tarihsel yaklaşım içinden üretilen bazı savlar ile Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün faşizmin sosyo-kültürel boyutlarını ele alan çalışmaları bağlamında değerlendirildiği takdirde yukarıda belirtilen çalışma varsayımları doğrultusunda tartışılabilir. Bu yazıda, modernleşme ve karşı modernleşme yaklaşımı içinden türetilen savlar aracılığıyla, Üçüncü Reich öncesi Alman tarihine odaklanılmış, Alman toplumunun düşünce, kültür ve toplumsal tarihi bağlamında kültürel algılamaları, davranış biçimleri kadar estetik, kültür ve politika arasındaki ilişkiler incelenebilmiştir. Daha önemlisi bu yaklaşım içinden üretilen savlar faşizmin çelişkili ikili yüzünü açıklayabilmiştir. Bu ikili yüzü ve faşizmin yıkıcılığını Jeffrey Herf (1984), "tepkisel modernlik" kavramı ile özetlemiştir. Eleştirel faşizm çalışmaları içinde yer alan Ernst Bloch, Bertolt Brecht, Siegfried Kracauer ve Walter Benjamin gibi isimler ise kitlelerin kendi nesnel çıkarlarına aykırı olan politikalara bağlılıklarını araştırmış, faşizmin sosyo-kültürel boyutlarının ele alınmasına öncülük etmişlerdir.

Faşizm İncelemeleri ve Faşizmi Açıklama Çabaları

Faşizme duyulan ilginin kökeni oldukça eskidir. Faşizmin toplumsal tabanı, yükselişi, iktidarını sağlama koşulları, politik sistem olarak yapısı ve süreci, sosyo-ekonomik işlevi; kısacası ağırlıklı olarak burjuva kapitalist toplum ile ilişkisi bu ilginin odağında yer almıştır. Ancak aynı ilgi daha başından farklı kavrayışları da beraberinde getirmiştir. Muhafazakârlardan liberallere, sosyal demokratlardan sosyalistlere ve komünistlere kadar neredeyse bütün politik konumlar, sistemler, gruplar, faşizmi kendi yaklaşımları doğrultusunda ele almışlardır. Nitekim liberal Ludwig Mises faşizmi, "Avrupa kültürünü o an kurtardığı için tarihte sürekli var olmaya devam edecektir" diye överken, Carl Schmitt, Nasyonal Sosyalizmin "her diktatörlük gibi liberalizm karşıtı, ama zorunlu olarak demokrasi karşıtı

olmadığını” ifade etmiştir. Sosyalist Filippo Turati ise, “Faşizm sürekli bir tehdittir. Faşizm ile mücadele etmek ve onu yok etmek halklar için barış anlamına gelmektedir” (aktaran Fritzsche, 1978: 467-468) diyerek bir halk cephesi kurulmasını önermiştir. Çok az kavram, tarihsel olarak Birinci Dünya Savaşı sonrası kriz süreçleriyle birlikte ortaya çıkan faşizm kadar ilgiye ve tartışmalara neden olmuştur. Bu ilgi ve tartışmalar, Hans Mommsen’ı 1971 yılında, neredeyse hiçbir tarihsel olgunun Üçüncü Reich kadar yoğun araştırılmadığı dolayısıyla da tarihsel incelemeler arasında bu yılların en ayrıntılı bilinen yıllar içinde yer aldığı saptamasına götürmüştür (aktaran Reichel, 2006: 24).

Faşizme yönelik incelemeler, İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra, galip devletlerin tarihçileri ve araştırmacılarınca yürütülmüştür. Araştırmalar belirli yönelimlere hizmet etmiş, suç işlemiş Nazi rejimini kötüleme ve onu vicdanlarda olduğu kadar hukuki olarak da mahkûm etme girişimi (Bohse, 1988: 2) amacını taşımıştır. Bu incelemelerde Hitler olgusu ele alınmış, tarihi bireylerin yönlendirdiği tezi ile uyumlu olarak, Alman halkının çılgın bir adamın peşinden gittiği vurgusu öne çıkarılmıştır. Faşist önderlerin kişisel yükseliş öyküleri, demagojik nitelikleri ve politik etkileri bu bağlamda incelenmiş, Le Bon’un kitle psikolojisi de eklenerek, “Weimar Cumhuriyeti’nde Hitler adında bir çılgın vardı, şeytani güçleri ve sözün büyüü aracılığıyla kitleler üzerinde karşı konulamaz çekim gücü sahibiydi. Kitleler kendi iradeleri dışında bu akıma kapıldılar ve ancak felaketten sonra uyandılar” (Bohse, 1988: 3) denilmiştir. Bu incelemeler faşizm altında propagandayı, propagandanın yükselişini ve iktidar tarafından kullanımını ele alan farklı çalışmalarca desteklenmiştir. “Konuşmanın İktidarı” ya da “Propagandanın Gücü” başlıklı bu çalışmalar Nasyonal Sosyalist dönemin ünlü konuşma metinlerini toplamış ve bunları vahşetin yöneticiler tarafından planlı ve örgütlü bir şekilde gerçekleştirildiğinin kanıtı olarak sunmuştur. Genel olarak bu türden çalışmalar Nasyonal Sosyalizmi kişiselleştirmiş, bireylere ya da tek bir kişiye indirgemiş, “tarihi yazan erkeklerdir” sözünden hareketle, faşizmi tarihsel bir kaza, tarihsel süreklilik içerisinde bir süreksizlik olarak kavramıştır.

Faşizmi kitlesel temeli bağlamında açıklama çabaları ise, kişilerin hangi gerekçelerle faşizmi desteklediği ve faşizmin hangi tür toplumsal beklentilere ve davranışlara yanıt verdiği üzerinde durmuştur. Kişilik ve onun yapılarından, birey ile toplum arasındaki ilişkilerden hareketle sosyo-psikolojik çalışmalar (Wilhelm Reich, 1933; ABD’de Max Horkheimer yönetiminde yapılan araştırmalar) Nasyonal Sosyalizmin temelindeki psikolojik koşulları araştırmıştır. Bu bağlamda faşizmin tabanı olarak küçük burjuvaya, onun korku ve beklentilerine de dikkat çekilmiştir (bakınız, örneğin Geiger, 1932; Lipset, 1962).

Soğuk savaş ortamında ve Sovyetlere karşı yürütülen politik-ideolojik saldırılar bağlamında ise totalitarizm yaklaşımı gündeme getirilmiştir. Bu yaklaşımın kökeni 1931 yılındaki Sosyal Demokratların parti kongresinde Rudolf Breitscheid’in her iki sistemi karşılaştırırken kullandığı “fark yalnızca iktidarı destekleyen sınıflardan ve konulan hedeflerden kaynaklanmaktadır” sözüne dayandırılmıştır (Fritzsche, 1978: 473). Herbert Marcuse’nin önceleri faşist sistemler için tanımladığı ancak daha sonra Stalinizmle de ilişkilendirdiği totalitarizm kavramını Hannah Arendt, Avrupa düşünce tarihinde eğitim ve kültürün çöküşü, kitle çağının yükselişi ve Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’nın bütünlüğünün yok edilişi bağlamında ele almıştır. Dönemin Sovyet sistemi ile faşist yönetimler arasında benzerlikler kuran Arendt gibi Carl J. Friedrichs ve Zbigniew Brzezinski de “tek bir ideoloji, tek bir parti, terörist gizli polis teşkilatı, haber ve iletişim tekel, silah tekeli ve merkezi ekonomi” konularında iki sistem arasındaki benzerliklere dikkat çekmişlerdir. Totalitarizm teorisi her iki sistemin özgünlüğünü, toplumsal sistemlerini göz ardı etmekle eleştirilmiş, gerçekte faşizmden çok komünizmle ilgilendiği ifade edilmiştir (Fritzsche, 1978: 467-529).

1960’larda faşizm üzerine yürütülen tartışmalar ekonomi, parti ve devlet arasındaki ilişkilere doğru kaymış, faşizmin ilk yıllarına geri dönülerek Nasyonal Sosyalizmin politikanın ya da ekonominin öncülüğündeki ilgi ve işleyişi sorgulanmıştır. August Thalheimer (1928) ve Bonapartizm yaklaşımı faşizmde “yürütmenin bağımsızlığını elde ederek” burjuvazi dâhil tüm kitleleri politik baskı altına aldığı üzerin-

de durmuştur. Buna karşılık Komünist Enternasyonal'de (1923), Clara Zetkin faşizmi tehlikeli ve bir o kadar güçlü bir düşman olarak tanımlamış, tekelci kapitalizmin terörist diktatörlüğü olarak ele almıştır. Georgi Dimitroff ise (1933), “faşizm, açık ve terörist bir diktatörlük olup, sermaye kapitalizminin en tepkisel, şovenist ve emperyalist unsurlarını içinde barındırır” saptamasını yapmıştır (aktaran Fritzsche, 1978: 502).

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine vurgu yaparak faşizmi açıklamayı amaç edinen tarihsel açıklamalar ise modernlik ve karşı modernlik biçiminde ikiye ayrılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra farklı anayasal düzene sahip ülkelerde çeşitli faşist, küçük burjuva-radikal protesto hareketlerin gerçekleştiğini, bunların birbirinden farklı olguların ürünü olduğunu vurgulayan ilk açıklama biçimi faşizmi, ülkelere özgü gelişmelerin bir sonucu olarak ele almıştır (Saage, 2007: 126-150). Faşist hareketlerin oluşum ve yükselişini ele alan bu yaklaşım, tarihsel sürece, kapitalizmin Almanya ve İtalya'da geç ve hızlı gelişimine işaret etmiş, faşizmin bilinçli ya da bilinçsizce varolan “engelleri” ortadan kaldırarak endüstriyel sistemin gelişiminin önünü açtığını ifade etmiştir. Ralf Dahrendorf'a göre, Nasyonal Sosyalizm engellenmiş bir toplumsal devrimi gerçekleştirerek ülkenin “gelenekten şiddetli bir kopuşuna, modernliğe doğru ilerlemesine” hizmet etmiştir (aktaran Saage, 2007: 135-137). Modernleşme yaklaşımı içinden getirilen diğer açıklama ise, Nasyonal Sosyalizmin kendini ideolojik olarak ifade etme biçimi üzerinde durmuş, modernleşme bağlamında ele almakla birlikte faşizmi “modernleşme karşıtı amaçların gerçekleştirilmesinin bir aracı” olarak değerlendirmiştir (Bavaj, 2003: 13-24). Bu çerçevede faşizm, modern endüstriyel topluma karşı bir eylem; uzak, mistik bir geçmişi yeniden canlandırma çabasıdır. Romantik-tepkisel geçmişe dönüş çabaları, demagojik yönlendirmeler ve propaganda bu bakış açısından faşizmin özü olarak değerlendirilmiş, faşist ideolojinin üretimi ve yöntemleri üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma, tarihsel açıklamaların bazı savlarını faşizm incelemeleri açısından uygun bir çıkış noktası olarak görmektedir. Eleştirel çalışmalar içinden gelen düşünürler ile de birleştirilerek faşizmin doğa-

sının, yani ikili yüzünün, tüm yaşam alanları içine sızan faşizmin politikayı estetikleştirerek amaçlarına ulaşmada temel bir stratejiye dönüştürmesinin daha iyi açıklanabileceğine inanmaktadır. Klaus Hildebrand, tarihsel açıklamalar içinde Üçüncü Reich'a dair incelemelerin modernleşme ve modernleşme karşıtı unsurları bir arada ele alan üçüncü bir görüş barındırdığından bahsetmiştir (aktaran Bavaj, 2003: 1-13). Bu görüş Nasyonal Sosyalizmin, modernleşmenin neden olduğu çelişkiler ve tehditler bağlamında incelenmesini önermiş, modernliğin farklı anlamları üzerinde durmuştur. Bir bakıma Hugo von Hoffmanstahl'ın 1893'te modernliğin iki ayrı anlamı olduğunu söylerken, bir yandan ölçmeye ve hesaplamaya, diğer yandan kaçışa, fanteziye, düş imgelerine vurgu yapması gibi (aktaran McFarlane, 1997: 211-224), Nasyonal Sosyalizmde de teknik ve uzmanlığa, esrarengizlik ve tinsellik eşlik etmiştir. Alman faşizmi böylelikle akıldışı ve mistik durumların gündeme getirildiği ama tekniğin ve bilimsel gelişmelerin kullanımının terk edilmediği bir çerçeve içine yerleştirilmiştir. Ernst Fraenkel bu çerçeveyi, Karl Mannheim'ın terminolojisinden esinelenecek "amaçların akıldışılığı" ile araçların "teknik akılcılığı"nın karşılıklı bağımlılığında görmüş ve bu karşılıklı bağımlılığı Nasyonal Sosyalizmin temeli olarak almıştır (aktaran Bavaj, 2003: 15). Henry Ashby Turner, bu çelişkiyi, Nasyonal Sosyalistlerin, temelde ilerleme karşıtı hedeflerine ulaşmak için zorunlu olarak modernleşmeyi uygulamak durumunda kaldıkları yargısı ile ifade etmiştir (11). Jeffrey Herf ise, Nasyonal Sosyalizmin bu özelliğini "tepkisel modernlik" (224) kavramı ile özetlemiştir. Yapıtında Nasyonal Sosyalizmin, modern ekonomi, teknoloji ve kitle kültürü ile modern öncesi ulusal gelenekleri birleştirme çabalarının neden olduğu evrensel ikileme Almanya'nın verdiği özgül yanıt olduğunu vurgulamıştır (Herf, 1984). Genel olarak değerlendirildiğinde bu çalışmalar, Nasyonal Sosyalizmin kitleler tarafından kabullenilişinin biçim ve unsurlarının açığa çıkarılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Alman tarihi özelinde, kültürel gelişme ve akımları da dikkate alarak Nasyonal Sosyalist rejimin yalnızca şiddet ve teröre dayanarak ayakta kalmadığı ve tek başına radikal-faşizm (Nolte, 1963) tanımının yeterli olamayacağı ortaya konulmuştur.

Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü ve Faşizmin Stratejisi

Faşizmin, şiddetin serbest bırakılması ve düşselliğin sahnelenmesi biçiminde ifade edilebilecek ikili stratejisi yalnızca tarihsel çalışmalar tarafından değil, aynı zamanda Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü bağlamında yazan düşünürlerce de ele alınmıştır. Parti komünizmiyle olduğu kadar sosyal faşizm yakıştırmalarıyla da arasına mesafe koyan, faşizmin sosyo-kültürel boyutlarını ele alan ve bu sayede faşizm karşıtı strateji için sonuçlar çıkartan Marksist düşünürler arasında Ernst Bloch, Bertolt Brecht, Siegfried Kracauer ve Walter Benjamin yer almıştır.

1935'de yayınladığı *Erbschaft dieser Zeit (Zamanın Mirası)* adlı yapıtında Bloch (1992), Nasyonal Sosyalizmin toplumsal tabanını, propagandasını ve fiziki zorlama uygulamalarını incelemiştir. Nasyonal Sosyalistlerin ütöpik, gerçek olmayan dünyalarına dair göstergelerini ele almış olan Bloch, "Weimar sosyal demokrasisinin demokratik aldatmacaları yoksullaşan kitlelerin kendi gerçekliğini gizleyemez hale gelmiştir. Bu nedenle aldatmaca değiştirilmiş, Nazilerin çok daha radikal düşselliğine geçiş yapılmıştır" diyerek, Nazizmin Almanların "kendinden geçtiği" bir tarihsel dönem olduğunun altını çizmiştir (17). "Zamansızlığın" diyalektik teorisi aracılığıyla sınıf toplumuna ve kültürel aracılığa değinmiş olan Bloch, Birinci Dünya Savaşı sonrasında gelecekte fazla beklentileri bulunmayan "yoksul orta tabaka"nın çeşitli eylemlere ve uyarıcılara açık hale geldiğini ve kendi zamanına yabancılaştığını ifade etmiştir. Bloch, doğrudan üretim sürecine katılmayan, aynı zamanda güncel kültürün dışında kalan bu ara tabakaların, "arzu ve romantizmlerin, içgüdülerin ve mitlerin yenilendiği mantık dışı alan" içine dâhil edilerek, akılcılıktan ödün vermelerinin sağlandığını vurgulamıştır (105-111). Nasyonal Sosyalizme karşı halk cephesini temsil edebilecek işçi örgütlenmelerinin de şiddetle ya da sosyalist söylem ve yöntemlerin kullanıldığı propagandalar ile bölünerek ortadan kaldırıldığını ve sınıfsız bir toplumun yaratıldığı izleniminin uyandırıldığını saptamıştır. Devamında Bloch, Hitler'in "akıl çelen doğası"na dikkat çekmiş, "gelecekteki kurtarıcının", "bitkin bir ideoloji olan vatan kavramına neredeyse tek başına gizemli bir ateş

sunarak ve yeni bir saldırganlık anlayışını yerleştirerek, böylece güçlü bir dinsel ordunun, mitlerle çevrili birliklerin embriyosunu yarattığını” belirtmiştir (128-130).

Kracauer (1963), *Ornament der Masse* (1927) (*Kitlenin Süsü*) adlı çalışmasında modern kültürel biçimlerin kullanımı ile modern öncesi düşünce yapılarından faydalanmanın zorunlu olarak bir karşıtlık oluşturmadığını, tersine bazen şaşırtıcı birleşimler yaratabildiklerini ifade etmiştir. Teknik-soyut biçimin kendiliğinden somut bir içeriğe sahip olamadığı, bu nedenle de istenilen her tür içerikle doldurulabileceği saptamasından hareket eden Kracauer, bu özelliğin 20. yüzyılda totalitarizmin anlaşılabilmesi için yaşamsal olduğunu belirtmiştir (51-54). Kracauer, modern uygarlığın, teknik ölçütler ile sınırlı kaldığında akıldışı ideolojilere doğru kaymaktan kurtulamadığına işaret etmiştir (55). Böylelikle Nasyonal Sosyalizm, akıldışı ideolojisi bir yana, teknik-kültürel kazanımları kendi amaçları için kullanmaktan çekinmeyen, vahşi bir modernleşme süreci olarak tanımlanmıştır (Steinmeyer, 2008: 23). Kracauer’e göre, kitleler ve kitlelerin düzenlenişi “egemen ekonomik sistemin arzu ettiği akılcılığın estetik tepkisi”dir (56). Kitlelere duyduğu ilgi Kracauer’i 1930’ların ortasında incelediği faşist propaganda metinlerinde, Nasyonal Sosyalizmin terörün yanı sıra görüntü olarak kitleleri bütünleştiren etkinliklere de büyük ağırlık verdiği saptamasına götürmüştür. Kitlelerin istenilen ideolojik etkileri içlerine sindirmeleri için onları koşullandırmaya yönelik teknikleri de ele alan Kracauer, bu bağlamda film ve fotoğraf, boş zaman etkinlikleri, spor, radyo, gösteri ve reklamlar ile ilgilenmiştir. Özellikle sinema ile ilgilenen düşünür, Alman faşizminin filmi “kolektif anlayışı” yansıtmak ve “kitlenin gereksinimlerini karşılamak” için kullandığını ifade etmiştir.

Nasyonal Sosyalist rejimin kültür ve sanat politikalarının incelenmesi kadar bu rejime karşı bir halk cephesi oluşturma çabaları Brecht’in temel amacı olmuştur. Sanatın entelektüel olarak bilişsel ve politik yarara dayalı işlevleri üzerinde duran Brecht, materyalist bir temelden hareketle sanat, bilim, üretim ve toplumsal praksis arasında bağlantılar kurmuş, sanat aracılığıyla radikal sosyal değişimi geliştire-

mek istemiştir. Tiyatroyu, Nasyonal Sosyalist rejimi eleştirmek için bir araç olarak kullanan Brecht, sanatın dönüştürücü gücüne işaret etmiştir. Brecht'e göre sanat yalnızca taklide değil, geleceğe yönelik özelliklere de sahiptir. Sanatın bu özelliği, alternatif ve gerçekleştirilebilir bir sosyo ekonomik sistemi sezinleyerek, verili gerçekliğin dönüşümüne yardımcı olabileceğini göstermiştir (Lunn, 1995: 152). Bloch ve Kracauer gibi Brecht de Nasyonal Sosyalizmin orta sınıflara hitap ettiğini, ancak toplumsal olarak ayrıcalıklılar dışında kitle desteğine de sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle Nasyonal Sosyalist söylemin kitlelere nasıl aktarıldığını, sınıfsal bölünmeleri ortadan kaldırmak için dayanışmacı söylemlerin neler olduğunu, toplantıların gösterisel özelliklerini araştırmıştır. Brecht, Nazilerin politikayı estetize ederek gerçek dünyayı gizleyebilme yeteneklerine karşılık, sanatın politikleştirilmesi önerisinde bulunmuştur. Bu önerisiyle de Nasyonal Sosyalistlerin estetikleştirilmiş politikalarına karşı bir meydan okumayı amaçlamıştır.

20. yüzyıl ile birlikte yeni kültür teknolojilerinin etkisi altına giren geleneksel sanatın çöküşünü inceleyen Benjamin ise, "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı" adlı çalışmasında faşizmi ele almıştır (1992: 45-77). Faşizmin yeni oluşan, proleterleşmiş kitleleri, bu kitlelerin ortadan kaldırılmasını talep ettikleri mülkiyet ilişkilerine dokunmadan örgütlediğini belirten Benjamin, bu ideolojinin haklarını vermeden kitlelerin kendilerini ifade edebilmelerini sağladığının altını çizmiştir. Faşizmin çelişkilerden kurtulmak ve sözde güzel bir dünya imgesini yaratmak için politikayı estetize etmeyi amaçladığına işaret eden Benjamin, bu çabanın doruk noktasının da savaş olduğunu belirtmiştir (1992: 69). Kitlesele yeniden üretime, kitlelerin yeniden üretiminin eşlik ettiği faşizmde; büyük şenlikler, gösteriler, spor etkinlikleri kadar savaş da kitlenin kendi yüzüyle karşılaşmasının mekânı olarak kullanılmıştır. En büyük boyutlardaki kitle hareketlerini mülkiyet ilişkilerini değiştirmeden koruyarak belirli bir hedefe yönetmeyi ancak savaşın sağlayabileceği, savaş estetiğinin dahi Nasyonal Sosyalist politikaların aracı haline getirildiğini vurgulamıştır. Devamında teknolojinin de en yüksek noktasına savaşla birlikte ulaştığını, savaşın insanın kendi yıkımından estetik bir haz alma-

sına yol açtığı ifade etmiştir. Benjamin, Brecht gibi sosyalist kültür devrimi ve sanatın politize edilmesi üzerinde durmuştur. Bu sayede gündelik yaşamın her alanında ve pratiklerinde görünür hale gelen faşizme karşı bir strateji geliştirmeyi hedeflemiştir. Buna karşılık faşizm politikayı estetize ederek yanıt vermiş ve Nasyonal Sosyalizm örneğinde olduğu gibi daha etkili olmuştur.

Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü, faşizmin estetik kavramına yüklediği merkezi ve güçlü rolden hareketle, yaşamı özgürce biçimlendirebilme olanaklarından soyutlanan modern toplum insanının faşizm altında biçimlenmesi ve yönlendirilmesi üzerinde durmuştur. Bu biçimlenme ve yönlendirme toplumsal bütünleşmeyi sağlamak kadar, rejimin kendini sunmasına ve rejim adına yapılan devlet suçlarının meşrulaştırılmasına da hizmet etmiştir. Aynen tarihsel açıklamaların bazı savları gibi Enstitü bünyesinde yazan düşünürler de toplumun ve politikanın estetize edilmesini derin sınıfsal sorunların ve karmaşık iktidar ilişkilerinin yaşandığı Weimar Cumhuriyeti'nin son dönemi ile bağdaştırmışlardır. Bu dönem, liberal demokrasinin bir krize girdiği ve bu krizden kendi çabaları ile çıkamadığı yıllar olarak betimlenmiştir.

Weimar Cumhuriyeti'nden Nasyonal Sosyalizme Politika ve Kültür

1871 yılında kurulan Prusya-Alman ulusal birliğine klasik romantik bir milliyetçi kültür eşlik etmiş, bu kültür politikaya da yansımıştır. Aşırı dindar-milliyetçi, romantik-mistik, Fransa karşıtı-Cermen geleneklerini öne çıkaran bu düşünce, gizli kalmış ve bilinç düzeyine çıkmayı bekleyen vatansever bir "ulus ruhu"nu da yeniden canlandırmıştır. "Ulusal ruh" doğrultusunda gerçekleştirilen Prusya reformları ve devlet anlayışı, devlete yerleşik güçlü bir bürokratik seçkinler grubunun politik alanda önem kazanmasına ama beraberinde seçkinlerin toplumsal gerçeklikten giderek uzaklaşmasına da neden olmuştur. Bu uzaklık estetik ve dinsel olarak yüceltilen, toplumsal gerçekliğe mesafeli bir politika kavrayışını yerleştirmiştir. Bu politika kavrayışı, Prusya Almanyası'nın klasik romantik milliyetçi kültürünün inşası

sürecinde aydınlanmadan sekülerleşmeye, idealizmden romantizme, hümanizmadan milliyetçiliğe kadar birçok düşünce ile temellendirilmesinden dolayı yaşadığı çelişkilerden beslenmiştir. Bu çelişkiler güçlü bir temel üzerine kurulamayan Weimar Cumhuriyeti'nde (1919-1933) de etkisini sürdürmüştür. Weimar, monarşinin yıkılışına, savaş yenilgisine ve Versay Anlaşması'na bir bakıma katlanarak kurulmuştur. Oysa Birinci Dünya Savaşı milyonlar tarafından coşkuyla karşılanmış, savaş, "tanrısal yargılama", "dünya yangını" olarak stilize edilmiş; öğretmenler ve yayıncılar, akademisyenler ve din adamları tarafından Almanya'nın "Tanrının aracısı" olarak zaferle sonuçlandıracağı "dünya mahkemesi" olarak kabul edilmiştir. Savaşa dair yüzbinlerce şiir yazılmış, broşürler ve el ilanları cephelerde dağıtılmıştır. Birçok düşünür, savaş, "eşitleyici, aynılaştırıcı uygarlığı" yok etmek ve yeni düzeni bir dünya kültürü ile kurmak için araç olarak görmüştür (Rothe, 1977: 223, 444). Ancak yenilgi ve sonucunda imzalanan anlaşma, askerlerin silahlarıyla birlikte evlerine dönmeleri; savaşın cephede değil, masada kaybedildiği duygusunu yerleştirmiştir. Dahası savaş sonrası gelişme çabaları, tarım toplumundan endüstriyel kapitalist topluma doğru geçişin neden olduğu sorunların çözümlenemeyişi, politik ve kültürel devrimlere rağmen Weimar'a şüpheyle yaklaşılmasına neden olmuştur. Toplumsal ilişkilerin geniş çaplı politikleşmesi ve demokratikleşmesine rağmen karşıt güçlerin saldırıları ve kendi aralarındaki ideolojik mücadele nedeniyle bu saldırılara işçi partilerinin karşılık verememesi Weimar'ı zayıflatmıştır. Ekonomik bunalım ise Weimar'ın son dayanaklarını da yok etmiştir.

Weimar döneminin devrim ve karşı devrimleri, etkisini kültürel alanda da göstermiş, bu alanı politikayla daha da yakınlaştırmıştır. Politik alandaki demokratikleşme çabaları kültürel alanda da karşılığını bulmuş, farklı ve çoğulcu bir sanat ortamı yaratılabilmektedir. Birçok kültürel akım ve grup bu dönemde oluşmuş, yeni estetik ifade biçimleri yeni teknik araçlar üzerinden kitlelere ulaştırılmıştır. Estetik ve kültürel bir başkaldırıyı ifade eden Weimar birçok farklı akımın ve hareketin gelişimini sağlamış, birbiriyle çelişkili duygu ve düşüncelerin de kendini ifade edebilme olanağını sunmuştur. Bu farklılıklar ortamının belirgin özelliği ise, sanatçı ve öğrencilerin bir aradalık,

dayanışma uğraşları (Brücke, Blauer Reiter, Werkbund ya da Bauhaus gibi örgütlenmeler kurarak) ile yaşam ve sanat arasında bağ kurma çabaları olmuştur. Bu yılların gerçek yeniliği kamuya ve görselliğe, imgeye ve sahnelemeye, tiyatroya olan yönelimdir. Weimar kültürünün öncüleri ve temsilcileri, İkinci Wilhelm (1888-1918) döneminin şair ve sanatçılarından çok, tiyatro ve film yönetmenleri, mimarlar, oyuncular, ressamlar ve tasarımcılardır. Film, fotoğraf, radyo ve plak yaygınlaşmış, moda, iç mimarlık ve tasarım öne çıkmıştır. Ürünlerin aldatici estetiği ve teknik ilerlemeye duyulan derin güven, ekonomi ve politika kadar toplumsal bütünlüğü de sağlamlaştırmanın bir aracı olarak kabul edilmiştir. Bu güvenin bir göstergesi olarak Henry Ford'un öz yaşam öyküsü yeni rejimin İncili olarak kabul edilmiş, teknolojik ilerlemenin önlenemez biçimde yaşam standartlarını yükselteceği beklentisi tüm toplumu sarmalamıştır (Reichel, 2006: 79).

Ancak ekonomik bunalım, Weimar'ı ve onun endüstriyel kapitalizmin planlı ve krizden etkilenmeyen gelişimine duyduğu güveni, teknik-maddi ilerlemeciliğe olan inancını zedelemiştir. Sınıf mücadelesinin artışı, kültürel alanda politikleşme eğilimleri ile bir arada gitmiştir. Ancak monarşinin yıkılışından farklı olarak bu sefer aşırı sağın devrim isteği sokaklarda yankılanmaya başlamıştır. İleri derecede endüstrileşmiş, ancak sosyo-ekonomik olarak eşitsiz ve ideolojik olarak da bölünmüş Weimar Cumhuriyeti'nde ne işçi sınıfı partileri ne de farklı beklentileri olan burjuva örgütleri politik iktidarı ele geçirebilecek ve parlamenter demokratik sistem içinde sorunların üstesinden gelebilecek durumda olduğundan, destek yükselen sağa doğru kaymıştır. Aynı zamanda küçük burjuva ve burjuva orta sınıfı, bir yandan büyük burjuva diğer yandan işçi sınıfından dolayı kendilerini tehdit altında hissetmiş, sağ popülist, milliyetçi hareketlerin toplumsal tabanı ve kapitalizm ile sosyalizm karşıtı söylemlerin hedefi haline gelmiştir. Özellikle orta sınıf, ekonomik kriz ve toplumsal ümitsizliğe çözüm getirecek, politik partiler dışında karizmatik bir kurtarıcı beklentisi içine girmiştir. Yükselen sağ, ara tabakaların kültürel ve politik güvensizliğini kullanmış, liberal kapitalist sisteme karşı duyulan tedirginlikten ve sosyal demokratlar ile komünistlerin anlaşmazlığından yararlanmış.

Kayzer döneminin maddi manevi koruyuculuğunu özleyen, sınırlı gelir ve toplumsal konumlarını yitirme korkusu duyan ara tabakalar ile ayrıcalıklarını yitirmek istemeyen monarşik seçkinler de güçlü ve karizmatik önderlik çağrılarını yapmaya başlamışlardır. Bu kesimler, varlıklarını tehdit edici olarak gördükleri akılcılaşıma ve teknik kadar “amerikanlaşmaya”, “faiz köleliğine” ve sanat, bilim ve politikanın “bolşevikleştirilmesine” de karşı çıkmışlardır. Aynı zamanda bu kesimler modern öncesi dünyanın ırkçı-romantik ütopyasına duydukları özlemi, “büyük Cermen ülkesi”nin yükselişini ve tarihselliğinden kaynaklanan “evrensel görevini” ifade etmişlerdir.

Weimar’ın son dönemlerine doğru politikanın saldırganlaşması kültürel alan üzerinde geniş denetim beklentilerine yol açmış, sanat ile politika arasındaki sınırlar giderek politikanın lehine kaldırılmaya başlanmıştır. Sanat ve politika arasındaki bu ilişki, yine Weimar dönemi boyunca etkisini sürdüren akımlar ve hareketlerce de desteklenmiştir. Bu akımların başında gelen dışavurumculuk, 1920’lerin sonunda politik alanda egemen olmaya başlayan dinselliği, kabalığı ve saldırganlığı beslemeye başlamıştır. Emperyalizm ortamında ama aynı zamanda kapitalizmin bunalım döneminde doğan dışavurumculuk; savaş, yoksulluk ve devrimcilikten etkilenerek gelişmiştir. Burjuvazinin yaşam biçimine ve benimsediği sanat türlerine karşı çıkan dışavurumcular, romantikler gibi, mitolojilerin yanı sıra düşler ve semboller yaratmışlardır. Dışavurumcular ile romantikleri birleştiren en önemli ortak düşünse dünyanın parçalanıp, yok edilip yeniden kurulabileceğine dair beklentidir. Weimar döneminde romantizm ve dışavurumculuk, toplumsal ve politik durumun belirsizliği ve kapitalizmin neden olduğu eşitsiz ve yıkıcı etkilerin yarattığı tedirginlik nedeniyle yönelen en önemli akımlar arasında yer almıştır. Aynı zamanda bu akımlar modern sanatta dini ve geleceğe yönelik beklentileri de teşvik etmiştir. Jean-Jacques Rousseau’nun doğa durumunu benimseyen dışavurumcular, insanın uygar görüntüsü, burjuva normalliği ve saygınlığının altındaki doğal dürtüleri, ilkel arzuları canlandırmayı amaçlamışlardır. Ancak bu amaçlar sanatta yeni neslin, kendinden önceki nesilden nefret etmesini ve küçümseyişini de getirmiştir (Rothe, 1977: 306).

Dışavurumculuk; kaybolmuşluk, güvensizlik ve özlemlerle dolu orta sınıf gençliğini Cermen kültürüne ve yitik cennet arayışına yönlendirmiştir. Burjuvanın dünyasına uyum sağlayamama, dışlanmışlık hissi, idealist ve mitsel unsurlar aracılığıyla sanatta da karşılığını bulmuş kapitalizm karşıtlığı, romantizm, tinsellik, teknoloji ve kent düşmanlığına dönüşmüştür. Dışavurumcular toplumu sarsma iddiasıyla, endüstriyel kapitalizmine ait kurumları eleştirmiş, aklın ve iradenin meta üretiminin hizmetine sunulduğundan, tinin, duyguların ve imgelemin önemsenmemesinden, insanın doğasının mekanikleştirilmesinden yakınmışlardır. Bu yakınmalara Weimar döneminin küçük burjuva ve orta sınıfının “nefret” duyguları eşlik etmiştir. Bu eleştiri ve beklentiler dışavurumcuların bir kısmını Weimar döneminde sol düşünceye yakınlaştırmakla birlikte, önemli bir kısmını da sağa partilere yönlendirmiştir.

Faşist rejimlerin dışavurumculuk dışında kendileri ile özdeşleştirdikleri en önemli akım fütürizmdir. İtalya’da neredeyse bir devlet sanatı olarak kabul edilmiş olan fütürizm, yaşamın kendisini bir sanat eseri olarak tanımlamış, sanat aracılığıyla politika ve savaşı yücelten söylemleriyle (Barck ve Faber, 1999) yükselen sağ hareketlerin dikkatini çekmiştir. “Bizler savaşı, yani dünyanın tek hijyen olanağını, militarizmi, vatanseverliği, anarşistlerin yok edilmelerini, insanın ölmeye değer düşüncelerini, kadının küçümsenmesini yüceltmekteyiz. Bizler müzeleri, kütüphaneleri ve akademileri yıkmayı ve ahlakçılık, feminizm ile amaca uygunluk ve kişisel faydacılığa dayalı her tür yüreksizliğe karşı da mücadele etmeyi istemekteyiz” (aktaran Baumgarth, 1966: 20). Sanat ile yaşamın, felsefe ile politikanın birbirinden ayrılamayacağı görüşünü benimseyen fütüristler, halkın duygularını tahrik eden bir sanat anlayışını benimsemiş, genç insanların geleceğe dair özlemlerini sömürerek kullanmıştır. Dinamizme, yıkıcılığa, teknolojiye ya da kitlelerin ayaklanmasına duyduğu ilgi kadar, erkeklerin egemen olduğu bir sanat ve politika anlayışını yaygınlaştırmıştır. Kültürel muhafazakâr ve dinsel içerikli yönleri de bulunan fütürizm, yaratıcı bir güç olarak sanatın insanı dönüştürebilecek etkilerinin olduğunu, kültürün politikanın hizmetinde çalışması gerektiğini vurgulamıştır (Barck ve Faber, 1999: 99).

Dadaizm ise küçük burjuva ve orta sınıf tabakalarda yaygın olan “çirkinliğe”, “Alman olmayana” ve “Yahudi kültür bolşevizmine” yönelik duygulardan beslenerek gelişmiştir. Ara tabakaların önemli bir kısmının politik ve kültürel olarak kaybolmuşluğuna ve güvensizliğine yanıtlar sunmuştur. Dadaizm, uygarlığa olan düşmanlığı ve saldırganlığı, estetizm karşıtlığı ile dışavurumcu başkaldırıyı tamamlamıştır. Dışavurumculuk, ağırlıklı olarak estetik ve sanatsal bir başkaldırıyı ifade etmiştir. Buna karşılık Dadaizm, toplumu şaşkırtmaya, kültürel devrimin de propagandasını yapmaya çalışmıştır. Dadaistler ironik bir üslupla da olsa yaşadıkları yüzyılın bayağılıklarını ele almıştır. Dadaistler açısından sanat ile yaşam arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi önemli olmakla birlikte, dışavurumculardan farklı olarak sanat ile toplumsal gerçeklik arasındaki bütünlük anlamsız olarak nitelendirilmiştir. Akılcılığa olan inancı sorgulayan Dadaizm, bilim ve tekniğin ilerlemeci inancını da anlamsız ve boş bir düşünce olarak değerlendirmiştir. Bunun yanında politik saldırganlığı, nesnel kurgular ve sahnelenmiş görsel eylemlerle bağdaştırmış olan Dadaizm ile birlikte sanat ve teknik, politika ve tiyatro arasındaki sınırlar iyice akıcı hale gelmiştir (Richter, 1965).

Nasyonal Sosyalizm ve Politikanın Estetize Edilişi

Nasyonal Sosyalizme kaynaklık eden ortam, kitlelerin önce ikna edilişi sonra da seferberliği amacıyla güç ve şiddet unsurunun yanı sıra sanat ve estetikten yararlanma olanağını da sunmuştur. Johann Gottlieb Fichte, *Reden an die deutsche Nation* (1807/1808) (*Alman Ulusuna Yönelik Konuşmalar*) adlı yapıtında, Alman ulusunun yüceliğine ve özel görevlerine atıfta bulunmuş, sanatın politika tarafından kullanılmasını öngörmüştü (1973: 12). Nasyonal Sosyalistler bu öneriyi gerçeğe dönüştürmüştür. Telkin edici enerjiyi güçlendirmek amacıyla teknik araçların da yardımıyla çevrenin yapılandırılması, biçimlendirilmesi, sahnelenmesi, stilize edilmesi biçiminde politikanın estetize edilişi Nasyonal Sosyalizmin en önemli uğraşısı haline gelmiştir. Bu uğraşı, Nasyonal Sosyalizmin, baskıcı araçların geniş çaplı kullanımı ve büyük oranda estetik kitle büyüsünün seferber edici ve birleştirici etkisinin yaratılmasıyla ortaya çıkmıştır. 1933 yılından itibaren

Nasyonal Sosyalizm, politikanın baskıcı ve estetize edici iki yönünü güçlendirerek kullanmış ve bunu bir rejim politikası haline getirmiştir.

Kendi içinde çökmüş, zihninde kararsız, iradesinde parçalanmış ve böylece eylemlerinde kuvvetten düşmüş olan Alman, kendi yaşamını koruma iddiasında da güçsüz hale gelmiştir. Yıldızlardaki adaletin hayalini kurmuş ama dünyadaki toprak ile bağlarını yitirmiştir... Sonuçta Alman insanına kalan yalnızca kendi içine yönelik yolculuk olmuştur. Şair, yazar ve düşünür olarak bu halk daha sonra yalnızca başkalarının yaşadığı bir dünyanın hayalini kurmuş ve ancak sefalet ve yoksulluk insanlık dışı darbesini vurduğunda belki özlemin sanatından bir Reich ve böylece yeni bir yaşama yönelik yeni bir uyanış doğabilmiştir (Hitler'in Potsdam Konuşması; aktaran Offermanns, 2004: 155).

Nasyonal Sosyalist rejim, önce polis devletini ve askeri gücü serbest bırakarak anayasal kurumları ve politik örgütleri yasaklamış, politikayı güç ve keyfi uygulamalara indirgemıştır. Aynı zamanda politik ve toplumsal gerçekliği estetize ederek çelişkileri görünüşte çözebildiğini ve ulusal (Versay Anlaşması) ile toplumsal (sınıf mücadelesi) sorunların kansız bir biçimde üstesinden gelebildiğini göstermiştir. Bütün bu çabalar ise sonuçta bir halkı yok etmeye, bir başka halkı da topyekün savaşa dâhil etmeye yönelik planları gizlemeye hizmet etmiştir (Bohse, 1988: 13-14). Bu bütünleştirici strateji bağlamında rejim, kendinden önceki hareketlerin yararlandığı birçok kültürel kaynağa başvurmuştur. Milliyetçilikten liberalizme, muhafazakârlıktan sosyalizme kadar birçok düşüncenin kitle hareketlerinde yararlandığı yöntemler, Nasyonal Sosyalizmin kullanımına dâhil edilmiştir. Cermen mitleri, devrimsel düşler, şölen ve kutlamalar, tapınak ve katedraller, Yunan-Roma sentezi güzellik anlayışı bilimsel ve anlamsız dünyaya güzel görüntüler ve düşler sunmak üzere değerlendirilmiştir. Kitle iletişimi, mimari ve koreografik araçlar kadar teknoloji de bu sunumun gerçekleştirilmesinde Nasyonal Sosyalistler tarafından kullanılmıştır.

George L. Mosse (1976), Nasyonal Sosyalizmin politika ile "ırk ve kan bağı" üzerinden tanımlanan kültür arasındaki sınırları ortadan kaldırarak politikayı estetize edişinin köklerini 19. yüzyılın ulus inşa

çabalarında görmüştür. Burada edinilen deneyim, Weimar dönemi sanat akımları ve hareketleri ile birleşerek Nasyonal Sosyalizmin kültür politikalarının temelini oluşturmuştur (Mosse, 1976: 10). Nasyonal Sosyalizmde bir uzmanlık uğraşısına dönüşen politikanın estetize edilişi, 19. yüzyılda coğrafi mekânın, alanın estetizasyonu ile başlamıştır. Alanın ve bu alan içerisinde bedenın estetize edilişi, sonraki yıllarda politikanın estetizasyonu ve onun içinde politik sahneleme ile politik düşselliğin temelini oluşturmuştur. 19. yüzyıldan itibaren coğrafi alanların fizyonomisi, bir halkın özü olarak tanımlanmış, ulusallığın bir parçası sayılmıştır. Geniş coğrafyalar üzerinden yürütölen bu çalışmalar tekniğin, özellikle fotoğrafçılığın ve ulaşım aracı olarak uçağın kullanımı ile olanaklı hale getirilmiştir.

Alanın estetize edilişi, politik sahnelemeyi ve politik düşselliği belirleyen politik estetizasyonunun özünü oluşturmuştur. 19. yüzyılın sonundan itibaren coğrafi alanların fizyonomilerinin üretimi, bir halkın özünün ifadesi olarak okunan bölgelerin estetizasyonuna yol açmıştır. Bölgesel alanların önceleri bilinmeyen estetizasyonu ve bölgesel kültürlerin değerlerinin yükselmesi 19. yüzyılın sonundan itibaren ulusallığın doğallaştırılmasının bir stratejisi olarak kabul edilmiştir. Yerel stereotiplerin değışmezliğı üzerinden düşsel bir “vatan” kurgulanmıştır. Bölgesel ve yerel duygular ulusal bağıllık enerjilerinin temeli olmuştur. Kitlelerin, toprakların ve kültürlerin “fizyonomileri”nin deşifresi fotoğraf dolayısıyla film ve uçak ile olanaklı hale gelmiştir. “Üst bakış” ancak bu türden bir biçim çizilmesine izin vermiştir (Barck ve Faber, 1999: 81).

20. yüzyılda alan ile ilgili fizyonomi çalışmaları sürdürölmüş, fotoğraf, bu çalışmalardaki merkezi önemini korumuştur. Fotoğrafa konu olarak seçölen görseller (mimari yapılar, kutlamalar, folklorik unsurlar vb.) kitlesel olarak yaygınlaştırılmış, Alman olmanın ayırt edici özellikleri öne çıkarılmıştır. Böylece 1920'lere geldiğinde fotoğraf ve film aracılığıyla ulus düşü yerleşmiş, Nasyonal Sosyalizm bu düşü ideolojisine eklemleyerek kendi milliyetçilik ve ulusal sınır anlayışına uyarlamıştır. 1930'ların başında jeopolitika uzmanı Karl Haushofer, yazdığı makalelerde Alman coğrafik bedenin oluşturulmasını, iktidarların temel politik görevleri arasında saymıştır (aktaran Heske, 1987: 135-144). Haushofer'e göre, Alman yaşam alanı dar,

verimli topraklar sınırlı, dağlar ve sahiller parçalıydı. Yeni bir coğrafik beden ve yeni alan deneyimleri “ulusal organizmanın” yenilenmesi için önemli bir koşul olarak ileri sürülmüştür (aktaran Heske, 1987: 137). Wolfgang Graeser da yazdığı kitapta “anlam dünyalarının topografyasının” yeniden çizilmesi gerektiğini savunmuş, bunun bir ulusa özgü yaşam deneyimi olduğunun altını çizmiştir (1927: 96). Devamında bütün Avrupa halklarının “yeni coğrafik bedenlerinin”, “yaşama dair yeni duruşlar” getireceğini vurgulamış, özellikle Almanların böyle bir hakkı olduğunu ileri sürmüştür (Graeser, 1927: 106). Ulusa özgü yaşam deneyiminden bahseden Graeser (1927), kültür tarihini de sözü edilen bu alandaki yaşanmışlıkların tarihi olarak tanımlamıştır.

Milliyetçiliğin inşasında, ulusal mitlerin yaratılmasında ve vatan düşünün gerçekleştirilmesinde alanın estetize edilmesini sağlayan fotoğrafın yanı sıra sinema ve film önemli rol oynamıştır. Bir bakıma bu araçlar, sözlü kültür dönemi mitlerinin, efsanelerinin ve halk öykülerinin yerine getirdiği işlevleri üstlenmiştir. Bu özellik ulus inşasında da kullanılmış, ulusal mitler ve vatan imgesi bu araçlar (özellikle Fritz Lang, Leni Riefenstahl ve sayısız dağ filmleri) aracılığıyla işlenmiştir. Dolayısıyla daha 20. yüzyılın başında, sonraları Nasyonal Sosyalizmin “halk dayanışması”nı sahnelerken kullanacağı birçok yeni teknoloji ve imge politikanın estetize edilişi için kullanıma hazır hale getirilmiştir. Yeni teknolojiler, politik alanın estetizasyonu ve insanların yeni türden algılama edinmeleri sürecinde önemli işlevler üstlenmiştir. Nasyonal Sosyalizmin “yaşam alanı” tezinin kitleleri seferber edici gücü, yabancı güçler tarafından ülkenin kuşatıldığı algısı ve toprakların genişletilmesi talepleri, alan biçimlerinin gökyüzünden gerçekleştirilen çekimleri ile klostrofobik beden deneyiminin birleşkesinin etkisiyle yaratılmıştır (Bohse, 1998: 61-68; Barck ve Faber, 1999: 83). Yaratılan deneyimler, toplumların kendileri kadar başkalarını da algılamalarında ve zihin haritalarına yerleştirmelerinde önemli işlevler yüklenmiştir. Kökenler, bağlar, tehditler ve kolektif özlemler, ama aynı zamanda dost ve düşman resimlerine dair tasarımlar alanın estetize edilişi ile yaratılmıştır. Devamında ulusal sınırların yenilenmesi düşü bir yandan sınırların genişletilmesi taleplerini, diğer yandan ise zarar görmüş veya hastalıklı topraklardan kurtulma çabasını da beraberinde getirmiştir.

Alanın estetize edilişi dışında politik estetizasyon, beden kültürü ve ulusal yenilenme ile de bağdaştırılmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında başlayan Alman beden görseli ile ulusal topluluğun pekiştirilen birleşimi, “ulusal bedenin yenilenmesi” ve beden kültürü propagandası üzerinden güzel, sağlıklı kültürel yenilenme çağrılarını getirmiştir. Güzel, sağlıklı ve idmanlı bir bedenin karşıtı olarak bulaşıcı, hastalıklı vücutlara gönderme yapılmış, yabancı ırkların bedensel orantıları Alman beden oranları ile karşılaştırılmıştır. Böylelikle “sağlıklı beden” vurgusu faşist ideolojinin kullandığı unsurlardan biri haline gelmiş, bu unsur gelecekteki olası mücadelelerde varolabilmenin bir önkoşulu olarak alınmıştır (Wildmann, 1998: 18-20). Fotoğraf bu konuda da öncü olmuş, Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren ulusal beden ya da karşıtı olan resimler sergilenmiştir. Nasyonal Sosyalizm kendisinden önce başlayan bu uygulamaları devam ettirmiş, politik kimliğin inşası tartışmalarını ağırlıklı olarak ırk ve arı ırkın bedeni üzerinden yürütmüş, “görünmez kılma” (Barck ve Faber, 1999: 84) olarak adlandırılan bir tür dışlama süreçleriyle de hastalıklı ya da kusurlu bedenler işlenmiştir. Bedene dair görseller, ulusal birliğe vurgu yapan törenler ile bu törenlerde bedenin hareket ve jimnastik gösterileri aracılığıyla sahnelenmiştir. İdmanlı bir bedenin yönetilen hareketleri, ulusal yenilenmenin bir ifadesi ve ulusal duyguları bilinçaltında güçlendirmenin bir yöntemi olarak kabul edilmiştir (Wildmann, 1998: 19-23). Tiyatro ile birlikte spor oyunları kitlelerin ortak heyecanına, beklentilerine ve bağlılıklarına gönderme yapmıştır. Ancak aynı zamanda kolektif hareketler ve ritme dayalı kitle sahnelemeleri Nasyonal Sosyalizmin, kitlelerin politikaya katılımını sağlama ya yönelik yeni biçim arayışına da bir yanıt işlevi görmüştür.

20. yüzyılın başından itibaren bedenin estetize edilişiyle ilgili her uygulama, teknikten yararlanılmıştır. Uygun tekniğin (ışık, ses, yankı vb.) kullanılmadığı hiçbir kitle toplantısı ya da gösterisi gerçekleştirilmemiştir. Politik bedenin kamusal alanda sunumu daima fotoğraf ve film eşliğinde yapılmış, ışık ve ses gösterileri de buna eşlik etmiştir. Kitlesele sahnelemeler, Bauhaus fotoğrafçılığında esinlenen “yeni görme biçimlerine” dayandırılmıştır. Bu fotoğrafçılık anlayışı aracılığıyla bir yandan insan ırkları araştırılmış, diğer yandan Almanlara

özgü yüz ifadeleri belirlenerek tipikleştirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle Almanlara ait benzersiz hatlar çizilmiş, “Alman halk yüzünün” (Dombrowski ve Wronka, 2005: 55) ifadesi görüntülenmiştir. Benzer çabalar sinema ve filmde de gerçekleştirilmiştir. Modern medya teknolojilerinin yükselişi ve belgesel ile kurgu arasında yeni tür ilişkilerin kurulması ile birlikte filmlerde (özellikle Riefenstahl’ın çalışmalarında) mitik ve gerçek alanlar arasındaki kesin ayrımlar ortadan kaldırılmıştır. Kitleler içindeki yüzlere yapılan yakın çekimler, insanların faşist sahnelemelere neredeyse büyülenerek katıldıklarını gösterme amacını taşımıştır. Semboller, resimler, mitler, törensel faaliyetler ve anlatılar kullanılarak bir topluma yeni bir kimlik ve hafıza kazandırılmaya çalışılmış, modern teknolojiler de bu algılama biçimlerini derinden etkilemiştir.

Söz konusu bu modern teknolojiler öncelikle görsel duyuya seslenmiş ve gözlerin algılama biçimini değiştirmeye çalışmıştır. Filmlerde olduğu kadar kitle gösterilerinde de kullanılan ışık mimarisi, geçmişin yeniden canlandırılışını ve geri dönüşünü olanaklı kılmış, “mistik alan duygusunu” (Cassirer’den aktaran Barck ve Faber, 1999: 87) yeniden yaratmıştır. Gün ve gecenin, aydınlık ve karanlığın karşıtlığı üzerine kurulu olan bu “mistik alan duygusu” akşamları ve geceleri suni ışık ile yaratılabilmektedir. Dışavurumcu sinemanın da yararlandığı ışık efektleri, asıl olarak kitle gösterilerinin düşselleştirilmesine hizmet etmiştir. Algılamadaki değişiklikler öncelikli olarak göze yönelik olmakla birlikte, 20. yüzyılın başından itibaren fonografin, telefonun, mikrofon ve daha sonraları radyonun yaygınlaşmasıyla birlikte işitsel duyuyu yani akustiği de kapsamıştır. Mikrofon, geniş bir alan üzerinde sesin fizyonomik boyutlarının yayılmasını sağlamıştır. Böylelikle kamusal alandaki değişiklik kamusal konuşmalardaki değişikliğe yansımış, kamusal alandaki insanların varlığı aracılığıyla gerçekleştirilen eski topluluk düşü, yeni iletişim teknikleriyle canlandırılmıştır. Böylece sözlü kültür döneminde ya da antik kent devletlerinde olana benzer biçimde, Nasyonal Sosyalistler sese yeniden önemli bir anlam yüklemeye çalışmış, eski kültürlerdeki ya da kamusal hizmet pratiklerindeki “seslenme” geleneğinin etkisini yaratmayı hedeflemişlerdir (Barck ve Faber, 1999: 88).

Algıları yönlendirmeye ve etkilemeye dair bütün bu gelişmeler tekniğin yardımı ve uzmanların kullanımı ile olanaklı olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren alanın ve bedeninin teknik araçlar kullanılarak estetizasyonu ve buradan edinilen deneyimler Nasyonal Sosyalizmde politikanın estetize edilmesine hizmet etmiştir. Nasyonal Sosyalizm, politikayı estetize ederek “kötü işleyen bir toplumsal makineyi, kusursuz olan ile değiştirmeye” (Bloch, 1992: 186) yönelmiştir. Kusursuz bir makinenin yaradılışında teknoloji ve uzmanlık önemli işlevler üstlenmiştir. B. Franz Kollman'ın *Schönheit der Technik* (1928) (*Tekniğin Güzelliği*) adlı yapıtında vurguladığı üzere, Nasyonal Sosyalistler politikaya “yeni tekniğin estetizasyonunu” da katmıştır. Joseph Göbbels ve Albert Speer gibi isimler tekniği güzelleştiren uzmanlar, “çeliğin romantikleri” olarak tanımlanmıştır.

Teknoloji çağında yaşıyoruz. Yüzyılımızın hızlı gelişimi yaşamımızın tüm alanlarına etki etmekte. Modern tekniğin güçlü etkisinden kendini soyutlamış hiçbir gelişme söz konusu olamaz. Doğal olarak bu gelişme insanların ruhsuzlaştırılması sonucunu doğurabilecek tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle Nasyonal Sosyalizmin esas görevlerinden biri, bizler tarafından reddedilmeyen ya da mücadele edilmeyen tekniği, bilinçli bir şekilde olumlamak, içsel olarak canlandırmak ve disipline ederek halkımızın ve onun yüksek kültürü ile yaşam düzeyinin hizmetine sunmaktır. Nasyonal Sosyalist literatür, bir zamanlar yüzyılımızın çelikleştirici romantizminden söz etmiştir. Bu kavram günümüzde bütünüyle gerçek anlamına kavuşmuştur. Bizler aynı zamanda hem romantik hem de çelikleştirici bir çağda yaşıyoruz, derin içsel rahatlığı kaybetmeden, aynı zamanda modern buluş ve tekniğin sonuçlarının yeni bir romantizmini keşfederek (Göbbels, 1939: 108).

Tekniğin sağladığı her tür olanağı kullanarak politikayı estetize eden Nasyonal Sosyalistler bu uğraşlarını iki kavram etrafında şekillendirmişlerdir. Bu kavramlar, “halk” ve ırkçı olduğu kadar sözde sosyalist anlamlar da yüklenen “halk dayanışması” ile bu halkı kurtaracak ve ona izleyeceği doğru yolu gösterecek olan “Führer” kültürüdür. Bu iki kavram etrafında gerçekleştirilen ve kitleleri örgütlemeyi ve kolektif algıları yönlendirmeyi hedefleyen uygulamaların her biri ise farklı amaçlara hizmet etmiştir.

Nasyonal Sosyalizm öncelikle *politikayı kişiselleştirerek* Führer miti-ni yaratmış, bu mite sözde büyüsel-gizemli nitelikler yüklemiştir. Böylelikle soyut ve karmaşık politik yapıların neden olacağı güçlüklerin aşılabileceği düşünülmüştür. Buna uygun olarak Ortodoks-Katolik Hristiyanlığın katı bir erkek topluluğu vurgusu öne çıkarılmıştır (Raab vd., 2002: 130). Joseph Göbbels tarafından Führer haline getirilen Hitler'e de sıradan bir parti başkanının ötesinde nitelikler yüklenmiştir. Bu sayede devletin, hiyerarşinin ilkeleri gereğince "yaşama savaşının acımasız ayıklanmasından" galip çıktığı için çağdaşlarının en iyisi, en yeteneklisi, en cesur olanı tarafından, bireyleri birleştiren hiyerarşi zincirinin doruğunda yer alan tek bir kişi tarafından yönetilmesi doğallaştırılmıştır (Bourderon, 1989: 99). 1931 yılından itibaren resmi sıfat olarak kullanılan ve Mussolini'nin Duce'sinden çok daha fazla anlamlar içeren Führer kavramı, ortaçağ derebeyi ve maiyettekileri göz önüne alınarak sözde dinsel bir içeriğe de kavuşturulmuştur. Buna göre Führer mitine selamlama da eklenmiş, bireylerin bu selamlama gösterisi aracılığıyla sürekli bir bağlılık ve yemin töreni ayini gerçekleştirmeleri sağlanmıştır. Selamlama, maiyettekilerin Führerlerini izleyeceklerini, sadakatlerini ve sonsuz sürecek liderliğini kabul ettiklerini göstermiştir.

Nasyonal Sosyalizm Üçüncü Reich, Führer, dayanışma gibi unsurlar ile modern öncesi dünya ve yaşam biçimlerini yüceltirken aynı zamanda teknik, ulus ve devrim gibi modern kavrayışları da kullanarak *rejimi mitleştirmiş*, bu sayede sonsuz bir ulus düşüncesi ile halk dayanışması yaratmaya çalışmıştır. Nasyonal Sosyalist ideoloji "politik din olarak meşrulaştırılmış", böylelikle bu dinin dünyaya, "duygusallık ve özgünlük kadar düzen ve güven sunan" yeni bir büyü kazandırması amaçlanmıştır (Offermanns, 2004: 157). Dünya görüşünün kutsallaştırılması, kanıtlanmamış, dogmatik emirlerin ya da inanç kurallarının meşrulaştırılmasını, en yüksek mevki tarafından verilen bu türden buyrukların da sorgulanmadan uygulanmasını sağlamıştır. Bu türden emirleri veren en üst otorite nedeniyle bireylerin kendi kararlarını almaları gereksiz kılınmış, yalnızca davranış kurallarını izlemeleri talep edilmiştir. Rejimin mitleştirildiği en önemli etkinlikler ise 1927 yılından itibaren Nürnberg de gerçekleştirilmeye başlanan

parti kurultayları olmuştur. Wagner operalarındaki inanç ve coşku, bir kent fonunda ışık ve ses gösterileriyle sahnelenmiştir. Ordu “savaş oyunları” ve hareket düzeni ile güç gösterileri gerçekleştirmiş, tekniğin sağladığı bütün olanaklar kullanılarak müzik, renk ve nesnelere kitlelerin algıları yönlendirilmiştir. Parti kurultayları rejimin dinsel içerikli karakterini öne çıkarmış, rejim üyeleri de kendilerini inananlar birliği, kutsal görevini yerine getiren yeminli kişiler biçiminde sunmuştur.

Politikanın sahnelenmesi, politikanın gösterişsizliğini aşmak ve özdeşleşme, dayanışma, eğlence, heyecan ve estetik yönünde kitlesel beklentileri tatmin etmek amacıyla politikanın süslenmesi, teatralleşmesi, törenselleştirilmesi anlamında kullanılmıştır (Offermanns, 2004: 155-157). Bu amaçla farklı akımlardan (romantizm, Prusya klasizmi, militarizm, Hristiyanlık, işçi hareketi ve kan, halk ezgileri, bayrak, meşale, ateş gibi unsurları içeren Alman milliyetçiliği) beslenen kitle gösterileri ve törenler düzenlenmiş, mimariden ve resim sanatından da yararlanılmıştır. Nasyonal Sosyalizmde politika, devlet işleri anlamına gelen *ta politika*'dan (Aristoteles), her tür aracın ve yöntemin kullanarak kitleleri üzüntü verici politik gerçeklikten uzaklaştırmaya yarayan, Führere bağlılıkları örgütlemeye yönelik bir tiyatro gösterisine dönüştürülmüştür. İstenilen etkiyi yaratmak için ise Nasyonal Sosyalistler, kiliselerde ve törenlerde kullanılan ayinlerden yararlanmıştır.

Üniformalı birliklerin ya durağan bir düzende ya da sürekli hareket halinde Führer'e doğru yöneldikleri (emir ve itaatın Führer prensibi) sahnelenmiş kitle gösterileri, otoriter eylem ve davranış biçimlerinin yerleştirilmesine hizmet etmiştir. Resmi geçitlerde toplanan kitleler mimarinin bir karakteristiği ve süsü haline getirilmişlerdir. İç mekânların düzenlenmesinde de, tanıdık biçimsel ve alansal unsurlarla “yeni devlet” ile özdeşleştirme amaçlanmıştır; mekânın düzenlenişi ise Hristiyanlığın dinsel alan anlayışına (özellikle cemaat ve sunak alanı) göre bölümlenmiştir. Nasyonal Sosyalist kült, açık bir şekilde Hristiyanlık kültürüne göre yönünü saptadığından, kendini de amacı mitlere aracılık etmek olan “sekülerleşmiş kurtuluş etkinliği” olarak tanımlamıştır (Petsch'den aktaran Offermanns, 2004: 158).

Nasyonal Sosyalist dernek ve birlikler, Hitler-Gençliği, spor ve boş zaman örgütlenmeleri, ürün ve hizmet estetiği ile kültür endüstrisi aracılığıyla *bireyin tipikleştirilmesi* sağlanmıştır. Bireyin kolektif çerçeveler içinde eritilmesi, bireylerin kendi aralarındaki eşitsizliği giderme uğraşları aynı zamanda Nasyonal Sosyalistlerin kitlelerin politik katılımı konusundaki düşüncelerini de yansıtmıştır. Kitleler, Nasyonal Sosyalist gösterinin rütbesizleştirilmiş basit bir süsüne indirgenmiş ancak buna rağmen sözde aktif katılımları sağlanmıştır. *Bireyin tipikleştirilmesi* sonuç olarak bütünleştirme çabalarının bir parçası olup, öznenin biçimlendirildikten sonra dâhil edileceği tiplerin belirlenmesine hizmet etmiştir. “Bizler sadece kardeşlerin olduğu tek bir halk olacağız” (Rosenberg, 1930: 186) kavrayışı doğrultusunda amaçlanan insan tipi daha çok erkekleri kapsamış, gençlikten yetişkinliğe kadar kardeş olma önceliği erkeklerle verilmiştir. Sınırsız kardeşlik, tüm değerlerin, yaşam dinamiklerinin ve heyecanların benzerliği ötesinde aynılışması anlamında kullanılmıştır. Kuzey arı ırkın temsilcileri olarak görülen Alman erkekleri güç, onur, zekâ ve çalışkanlık üzerinden tanımlanmıştır (Rosenberg, 1930: 188). Nasyonal Sosyalistler için erkek, yalnızca kuvveti ve acımasızlığı ile değil, aynı zamanda bilgeliği ve yaratıcılığı sayesinde evrensel kültürün inşa edilişi bağlamında da ele alınmıştır. Kadına ise toplumda biyolojik işlevinden hareketle “gelecekteki anne” rolü yüklenmiş, “ırkımızın korunması kadının elinde” (Rosenberg, 1930: 276; 281) denilmiştir. “Bedenin, bağlı olduğun ulusa aittir, çünkü varlığını ona borçlusun ve ona karşı bedeninden sorumlusun” (Miller-Kipp, 2001: 104). Alman kültürünün kadına yüklediği geleneksel rollere geri dönüşü ifade eden Nasyonal Sosyalizm, bütünüyle erkek egemenliğini ve kadının her tür özgürlükçü çabalarına karşı sert tepkiyi ifade etmiştir. Kadın idealinin estetize edilmesi için ise Nasyonal Sosyalistler “kutsallık” unsurunu kullanmış, Anneler Günü ya da çocuk zengini arı annelere Annelik Haçı törenleri düzenlemiştir. Gençler ise modern ancak muhafazakâr bir çerçeve içinden ele alınmıştır. Bu çerçevede genç kadınlar “canlı ve mutlu, cesur, sadık, kararlı, güçlü” gibi kavramlar ile erkeklerle özgü “mücadele, fedakârlık, yoldaşlık, dayanışma” gibi askeri söylemler etrafında tanımlanmıştır (Miller-Kipp, 2001: 105). Sanatta erkek ve kadın tasvirleri bu

genel anlatının izlerini taşımıştır. Nasyonal Sosyalist erkek resmi “destansı kahraman atlet” olarak tasvir edilmiş, tarihsel kökenine vurgu yapan ideal çıplaklığında gösterilmiştir. Atletik bu kahraman bir elinde meşale (parti) diğer elinde kılıç (ordu) ile Almanya’yı geleceğe taşıyacak simge olarak yansıtılmıştır. Erkeğin beklenti ve düşleri doğrultusunda biçim verilen ideal kadın tasvirleri ise “inanç ve güzellik” ile annelik etrafında resmedilmiştir (Frietsch, 2006: 43-106). Erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da tasvirler, antik dönemin kopyaları olmaksızın çok, klasik unsurların güncel ideal tasarımlarla birleştirilmesiyle elde edilen yeni düzenin görselleri olmuştur.

Sonuç

Faşizmin, güç ve keyfilik içeren uygulamalarına politikanın esteteze edilmesinin eşlik ettiği ikili bir doğası vardır. Bu ikili doğa, kitlelerin neden kendi nesnel çıkarlarına uymayan politikalara rağmen faşizmin peşinden sürüklendiğini de açıklamaktadır. Politika ile kültür arasındaki sınırların politika lehine kaldırıldığı faşizmde, politika esteteze edilerek kolektif düşünceler yaratılmış, kitlelerin korku ve umutları sömürülmüştür. Doruk noktasına savaşta ulaşan bu estetizasyon, kitlelerin gerçeklik ile olan bağlarını kopartarak kitle hareketlerini belirli hedefler doğrultusunda seferber edebilmiştir. Politikanın esteteze edilmesi, toplumun bütünleştirilmesine olduğu kadar rejimin kendini sahnelemesine ve rejim adına devletin işlediği suçları ve vahşeti gizlemeye de hizmet etmiştir. Nasyonal Sosyalizm, estetiği, Almanların algılamalarını ve gerçeği keşfetmelerini etkilemek amacıyla semboller ve görseller aracılığıyla yaşamın güzelleştirilmesi, sözde bir gerçekliğin yaratılması olarak kavramıştır. Böylelikle kendi halkına sürekli bir fiziki zorlama uygulamasına gereksinim duymayacağına da inanmıştır. Nasyonal Sosyalizmin kendisi mitler ve kurgular üzerine inşa edildiğinden, geniş kitleleri güzel görüntüler aracılığıyla ikna etmesi çok güç olmamıştır. Bunda savaşın son gününe kadar bütün teknik araçların uzmanlar tarafından kullanılmasının da etkisi büyük olmuştur.

Nasyonal Sosyalizm, politikayı esteteze ederek iki temel soruna çözüm getirmeye çalışmıştır. Öncelikle Weimar döneminde belirginle-

şen, ekonomik buhran sonrası derinleşen sınıf mücadelesi engellenmeye çalışılmıştır. Politikanın estetize edilişi, işçi hareketi örgütlerinin kapatılması ya da ortadan kaldırılması aşamasında uygulanan ve daha sonra sürekli hale getirilen şiddetin üzerini örtmeye yaramıştır. Halk dayanışması adı altında toplumsal yardım ağları ise işçi sendikalarını ve fabrika örgütlerini gereksiz kılmayı amaçlamıştır. Bu gereksizleştirme sayısız toplumsal refah uygulamaları, boş zaman etkinlikleri ve kitle eğlence kültürü ile desteklenmiştir. Devamında Nasyonal Sosyalizm, Versay Anlaşması ile ortaya çıkan, yaşam alanının sınırlılığı ile vurgulanan ulusal sorunu çözmeye de yönelmiştir. Mimarlıktan sahnelemeye, Führer kültürünün yaratılmasından devletin mitleştirilmesine kadar birçok yöntem uygulanarak ulusal sorunun üstesinden geldiği izlenimi yaygınlaştırılmıştır.

Schiller, “sanatçı, kendi amaçlarının biçimini vermek için elini biçimsiz kitleye doğru götürdüğünde, ona karşı şiddet uyguladığına dair hiçbir düşünceye kapılmaz; çünkü üzerinde çalıştığı doğa, kendi için bir saygıyı hak etmemektedir ve onun isteği parçalar adına bütünü düşünmek değil, bütün adına parçaları ele almaktır” demiştir (577). Nasyonal Sosyalizm de kültüre ve sanata kendi hedefleri doğrultusunda biçim vermiş, kültür ve sanatı politik amaçları için kullanmıştır. Kültür ve sanat, kitlelerin rejime duygusal ve görsel olarak bağlanmalarına, daha iyi ve güzel bir dünya sözüne inandırılmalarına ve ırkçı ideoloji ile birleştirilen dünya görüşünün yaygınlaştırılmasına hizmet etmiştir.

Kaynakça

- Barck, Karlheinz ve Richard Faber (der.) (1999). *Aesthetik des Politischen, Politik des Aesthetischen*. Würzburg: Königshausen&Neumann.
- Baumgarth, Christa (1966). *Geschichte des Futurismus*. Reinbek: Rowohlt.
- Bavaj, Riccardo (2003). *Die Ambivalenz der Moderne im Nationalsozialismus: eine Bilanz der Forschung*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag.

- Baxmann, Inge (1999). "Aesthetisierung des Raums und nationale Physis." *Aesthetik des Politischen, Politik des Aesthetischen*. Karlheinz Barck ve Richard Faber (der.) içinde. Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann. 79-97.
- Benjamin, Walter (1992). "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı." Çev., Ahmet Cemal. *Pasajlar*. Ahmet Cemal (der.) içinde. İstanbul: Yapı Kredi. 45-76.
- Benjamin, Walter (1995). *Eстетize Edilmiş Yaşam: Sanat'tan Savaş ve Siyasete Alman Faşizminin Kuramları*. Çev., Ünsal Oskay. İstanbul: Der.
- Bloch, Ernst (1992). *Erbschaft dieser Zeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Bohse, Jörg (1988). *Inszenierte Kriegsbegeisterung und ohnmaechtiger Friedenswille*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Bourderon, Roger (1989). *Faşizm. İdeoloji ve Uygulamalar*. Çev., Kenan Somer. Ankara: Onur.
- Dombrowski, Anne ve Maria Wronka (2005). "Gesichter der Landschaft. Eine Fotografin zwischen "Blut und Boden." *Berliner Blaetter. Ethnographische und ethnologische Beitrage* 36: 54-68.
- Fichte, Johann Gottlieb (1973). *Reden an die deutschen Nationen*. Biblio-Verlag.
- Frietsch, Elke (2006). *Kulturproblem Frau. Weiblichkeitsbilder in der Kunst des Nationalsozialismus*. Köln: Böhlau Verlag.
- Fritzsche, Klaus (1978). "Faschismustheorien-Kritik und Perspektiven." *Handbuch Politischer Theorien und Ideologien*. Franz Neumann (der.) içinde. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag. 467-529.
- Geiger, Theodor (1932). *Die soziale Schichtung des deutschen Volkes. Soziographischer Versuch auf statistischer Grundlage*. Stuttgart: Enke.
- Graeser, Wolfgang (1927). *Körpersinn. Gymnastik, Tanz, Sport*. München: Beck.
- Göbbels, Joseph (1939). "Rede zur Eröffnung der Automobilausstellung." *Völkischer Beobachter* 18.2.1939: 1.

- Herf, Jeffrey (1984). *Reactionary Modernism. Technology, culture and politics in Weimar and the Third Reich*. Cambridge Mass: Cambridge University Press.
- Heske, Henning (1987). "Karl Haushofer: his role in German geopolitics and in Nazi politics." *Political Geography Quarterly* 6(2): 135-144.
- Kollman, B. Franz (1928). *Schönheit der Technik*. München: A. Langen.
- Kracauer, Siegfried (1963). *Das Ornament der Masse: Essays*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Lipset, Seymour Martin (1962). "Faschismus-rechts, links und in der Mitte." *Soziologie der Demokratie* içinde. Neuwied: Luchterhand. 131-189.
- Lunn, Eugene (1995). *Marksizm ve Modernizm*. Çev., Yavuz Alogan. İstanbul: Alan.
- McFarlane, James (1997). "Modernizm ve Zihin." Çev., Güzin Özkan, Enis Batur. *Modernizmin Serüveni*. Enis Batur (yay. haz.) içinde. İstanbul: Yapı Kredi. 211-224.
- Miller-Kipp, Gisela (der.) (2001). "Auch Du gehörst dem Führer." *Die Geschichte des Bundes Deutscher Maedchen (BDM) in Quellen und Dokumenten*. Weinheim/München: Juventa Verlag.
- Mosse, George L. (1976). *Die Nationalisierung der Massen: politische Symbolik und Massenbewegungen von den Befreiungskriegen bis hin zum Dritten Reich*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Offermanns, Alexandra (2004). *Die wussten was uns gefällt: aestetische Manipulation und Verführung im Nationalsozialismus, illustriert am BDM-Werk, Glaube und Schönheit*. Münster: LIT Verlag.
- Raab, Jürgen, vd. (2002). "Die Aesthetisierung von Politik im Nationalsozialismus. Religionssoziologische Analyse einer Machtfiguration." *Figurative Politik*. Hans-Georg Soeffner ve Dirk Taenzler (der.) içinde. Opladen: Leske, Budrich. 125-138.
- Reichel, Peter (2006). *Der Schöne Schein des Dritten Reichs*. Hamburg: Ellert&Richter.

- Richter, Hans (1965). *Dada-Kunst und Antikunst. Der Beitrag Dadas zur Kunst des 20. Jahrhunderts*. Köln: DuMont Schauberg.
- Rosenberg, Alfred (1930). *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*. Nsl-archiv.
- Rothe, Wolfgang (1977). *Der Expressionismus*. Frankfurt am Main: Klostermann.
- Saage, Richard (2007). *Faschismus: Konzeptionen und historische Kontexte. Eine Einführung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Schiller, Friedrich (1967). *Über die ästhetische Erziehung des Menschen, in einer Reihe von Briefen*. München: Carl Hanser.
- Steinmeyer, Georg (2008). *Siegfried Kracauer als Denker des Pluralismus*. Berlin: Lukas Verlag.
- Turner, Henry A. (1972). *Faschismus und Kapitalismus in Deutschland*. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht.
- Wildmann, Daniel (1998). *Begehrter Körper: Konstruktion und Inszenierung des "arischen" Männerkörpers im "Dritten Reich"*. Würzburg: Königshausen&Neumann.

Yazılı Basında İrkçi ve Ayrımcı Söylemlerin Olağanlaştırılması:

Habertürk Gazetesinin “Sıradan Bir Gün”deki Haberleri Üzerine Bir İnceleme

Ülkü Doğanay

Halise Karaaslan Şanlı

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

• • •

Özet

İrkçi ve ayrımcı söylemlerin yaygınlaşması ve meşruluk kazanmasında medyanın aracılığını ortaya koyan akademik yazının temel kabullerinden yola çıkan bu çalışmada, Michael Billig’in ortalama bir insanın sıradan bir gün boyunca karşılaştığı rutin milliyetçiliği analiz ettiği çalışmasının bir benzerini, Türkiye’de medyanın rutin ırkçılığı-ayrımcılığı gazete okurlarının gündelik hayatlarına nasıl taşıdığını ortaya koymak üzere gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye’nin en çok satan beşinci gazetesi olan Habertürk’ün sıradan (herhangi bir özellik taşımayan - dini, milli bayram ya da olağanüstü bir haber gündemine sahip olmayan-) bir günü, 22 Aralık 2010 tarihli sayısı seçilerek gazetenin ilk sayfa haberleri ve bu haberlerin iç sayfalardaki devamları, ırkçı-ayrımcı söylemlerin olağanlaştırılma biçimleri ve yaygınlaştırılma stratejileri açısından analiz edilmiştir.

Anahtar sözcükler: ırkçı-ayrımcı söylemler, milliyetçilik, inkâr stratejileri, azınlıkların temsili, Habertürk

Normalisation of Racist and Discriminatory Discourses in the Press: A Research on the Coverage of an Ordinary Day in Habertürk

Abstract

This study focuses on the role of the media in disseminating and justifying racist and discriminatory discourses. It aims at analysing the ways in which media in Turkey conveys banal racism/discrimination into the daily lives of the newspaper readers. It adopts a similar analytical framework to Michale Billig’s research revealing on the ways in which an average person encounters banal nationalism in an ordinary day. In this framework, 22 December 2010 is chosen to analyse how racist-discriminatory discourses are normalised and disseminated in the news coverage of the front page stories and in their inner pages follow-ups of the daily Habertürk, which is the fifth best selling daily newspaper in Turkey.

Keywords: racist-discriminatory discourses, nationalism, strategies of negation, representation of minorities, Habertürk

Yazılı Basında Irkçı ve Ayrımcı Söylemlerin Olağanlaştırılması:

*Habertürk Gazetesinin "Sıradan Bir Gün"deki
Haberleri Üzerine Bir İnceleme*

Michael Billig, Batı'nın yerleşik sistemlerinde ulusal kimliklerin neden unutulmadığı sorusundan yola çıkarak yazdığı *Banal Milliyetçilik* (*Banal Nationalism*, 1995) başlıklı kitabında, "bir ulusun yeniden üretimi sihirlî bir süreç değildir" (113) tespitinin ardından ulusal kimliğin her gün sayısız alışkanlıklarla, pratiklerle, habituslarla yeniden üretildiğini ve yeniden üretim sürecinin sürekli hatırlatmalara dayandığını belirtir. Billig'e göre, ulus olma halinin yeniden üretimi ya da anımsatma süreci kamu binasının dışında asılı duran bayraklardan ya da bozuk paraların üzerindeki ulusal amblemlerden ibaret değildir; ulusluk halinin sürekli sözlü olarak da imlenmesi gerekir ve bunun için de yurttaşların kulaklarında çınlayan ya da gözlerinin önünden geçen banal sözcüklere ihtiyaç duyulur (111-147).

Sıradan/banal milliyetçilik ulusları sorgusuz sualsiz kabullenen ve bu şekilde de onları 'adetleştiren' adı, rutin sözcükler üzerinden işler. Hatırda kalır büyük laflardansa küçük sözcükler, yurdun sabit fakat bilince hemen hemen hiç çıkmadan işleyen hatırlatıcıları olurlar, ulusal kimliğimizi unutulmaz kırlarlar (Billig, 2002: 111).

Milliyetçiliğin metonomik simgesinin bilinçli olarak hararetle sallanan/dalgılanan bayraklar değil, bir kamu binasını önünde dikkat çekmeden asılı duran dalgılanmayan bayraklar olduğu tespitinden yola çıkarak milliyetçiliğin günlük üretimini "dalgılanmak" fiiliyle tasvir eden Billig (2002), milliyetçiliğin dalgılanması sürecinde siyasetçilerin söylemlerinin ve kitlesel medyanın rolü üzerinde durur. Kitlesel medyanın bayrakları/imleri günlük şekilde yurttaşların evlerine soktuğunu ve tek bir ulusun ulusal gazetelerinin, tek bir gününün

analiziyle dahi sıradan milliyetçiliğin açığa çıkarılabileceğini belirtir (Billig, 2002: 128). Banal, gündelik ya da bir başka ifadeyle adetleşmiş ve aşına olunan milliyetçilik biçimlerinin medyada nasıl yer aldığını gösterebilmek için örnekleyici günlük bir inceleme yaparak ulusal gazetelerin rastgele belirlenmiş tek bir günü içinde yer alan milliyetçilik formlarına bakar (Billig, 2002).¹

1 Billig “günlük analiz” adını verdiği çalışmasında 28 Haziran 1993 tarihli Britanya ulusal gazetelerini inceler (128-147). “Hiçbir zaman -ve aslında hiçbir yer- bütünüyle ‘olağan’ olarak nitelendirilemez” diyen Billig inceleme için seçilen günün belirlenmesi hakkında şunları aktarır: “İnceleme için bir gün tespit etmek her zaman için bir ölçüde keyfi olacaktır. Ulusal kutlamaları ve seçim kampanyalarını hariçte tutabilmek için tarihin önceden belirlenmesi gerekiyordu. Günlük inceleme için, günü bir hafta önceden belirleyerek 28 Haziran 1993 gününü seçtim. Görünürde hiçbir genel seçim, hiçbir uluslararası zirve ya da kraliyet doğum günü yoktu. O günün belli başlı manşetlerinin konularını daha önceden tahmin edemezdim. Siyasi bir konuşmayı mı, vahşice bir cinayeti mi ya da bir kraliyet skandalını mı haber vereceklerini kestiremezdim. En önemlisi, benim için uygun olması halinde bu günün tercih edilmesi için hususi bir gerekçe yoktu” (130).

Billig ve ekibi seçtikleri gazetelerin haber (gündem, iç haberler, dış haberler), hava durumu, spor sayfalarını inceleyerek kullanılan sözcükler, okuyuculara hitap biçimleri üzerinden kitlesel medyada milliyetçiliğin günlük üretimini ve bunun nasıl sıradanlaştırıldığını gösterir.

Türkiye’de Michael Billig’in yapmış olduğu çalışmanın bir benzeri, Yumul ve Özkırmımlı (2000) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yumul ve Özkırmımlı, Billig’in çalışmasını temel alarak 16 Ocak 1997 tarihinde yayımlanan 38 günlük gazetenin haber (iç haberler, dış haberler), köşe yazıları, hava durumu, spor ve ekonomi sayfalarını incelemiş ve milliyetçi söylemi sıradanlaştıran parametreleri analiz etmiştir. Gazete metinlerinde “biz”, “Türkler”in kullanım sıklığını ve “onlar”a ilişkin haberlerin sınırlarını açığa çıkaran çalışma, sıradan milliyetçiliğin yeniden üretiminin bir aracı olarak gazetelerin Türk bayraklı ve Türkiye haritalı logolarına ve “Türkiye Türklerindir” (*Hürriyet*) benzeri sloganlarına da dikkat çekmektedir.

İrkçiliğin ve ayrımcılığın² hem pratikte, hem de söylemsel düzeyde neredeyse daima milliyetçilikle eklenerek kuruluyor olması, Billig'in milliyetçiliğin gündelik yaşamda sıradanlaştırılmasına ilişkin saptamalarının geniş anlamıyla ırkçılık ve ayrımcılık için de geçerli olmasına yol açar. Balibar'ın vurguladığı gibi³, “tamamen farklı ‘tabiat’lara sahip toplumsal grupları, ... ‘ırklaştırma’ görüngüsü, birbirinden bağımsız bir dizi tanımsız nesne karşısında uygulanan, sadece benzer söylem ve tutumların yan yana gelmesini değil, birbirine bağlı, birbirini tamamlayan dışlama ve tahakkümlerin oluşturduğu tarihsel bir sistemi temsil etmektedir” (66-67). Bu tarihsel sistem, geniş yapısı içinde ırkçılığın “inşası için her zaman gerekli” olduğu milliyetçilikle eklenmesine, “ırkçılıktan milliyetçilik” ve “milliyetçilikten de sürekli olarak ırkçılık” çıkmasına aracılık eder

2 Makalede etnik, dinsel, kültürel ve kimlik temelli ayrımcılığın toplumdaki her türlü ayrıcalıksız grubu hedef alan söylemlerle ekleniş biçimini ifade etmek üzere, ırkçılık ve ayrımcılık kavramları bir arada ve/veya birbirinin yerine kullanılmıştır. Zira Köker ve Doğanay'ın da Balibar'a atıfla belirtmiş oldukları gibi, “ayrımcılığa yol açan ırkçılık, cinsiyetçilik ve milliyetçilik söylemleri hem birbirleri ile hem de kendi içlerinde öylesi eklektik bir araya gelme ve etkileşim döngüsü kurmaktadır ki, birini diğerinden ayıran sınırlar çoğu zaman belirsizleşmektedir. ... İrkçiliğin geniş tanımı, ‘biyolojik kuramlaştırmaları olsun olmasın, tüm dışlama ve azınlıklaştırma biçimlerini hesaba katar ... [Ö]zellikle de farklılıkların doğallaştırılmasında kullanılan ortak mekanizmayı inceleyebilmek için, biçimsel olarak eşitlikçi bir toplumda toplumsal grupların (etnik grupların, fakat aynı zamanda kadınların, cinsel sapkınların, akıl hastalarının, proletaryanın altındakilerin vb.) ‘ırklaştırılması’ görüngülerine yol açan azınlıkların ezilmesi görüngülerini ırkçılık adı altında toplar[r]’ (Balibar, 2007: 66). Böylece, ayrımcılık ekonomik, sosyal, kültürel ve politik hegemonyanın birçok biçimine bürünebilmekte ve tahakküm ilişkilerinin gizlenmesine aracılık etmektedir. Balibar'ın Taguieff'e atıfla “ırksız ırkçılık” olarak adlandırdığı ırkçılığın bu yeni görünümünde “baskın tema biyolojik soyaçekim” olmaktan çıkar ve kültürel farklılığın aşılma zılgı'na odaklanır (Köker ve Doğanay, 2010: 3).

3 Yazının bu kısmındaki, milliyetçiliğin ırkçılıkla eklenmesi ve medyanın ırkçı-ayrımcı söylemlerin yaygınlaştırılmasındaki rolüne ilişkin kuramsal tartışmanın yanı sıra, konuyla ilgili Türkiye'deki çalışmalara ilişkin bilgiler, Eser Köker'in izni ve bu yazının da yazarlarından birisi olan Ülkü Doğanay'ın onayıyla, Köker ve Doğanay tarafından kaleme alınan *İrkçi Değişim Ama... Yazılı Basında İrkçi-Ayrımcı Söylemler* (2010) başlıklı çalışmadan özetlenerek aktarılmıştır.

(Balibar, 2007: 71-73). İki arasında ilişki, ulusal bütünlüğün tehlikede olduğu, kimliğin ve kültürün soysuzlaştığı iddiaları ile açık bir görünürlük kazanırken toplumsal gruplar “birleştirici özellikleri dıştalık ve karşıtlığın izleri haline getirile[rek]” ırklaştırılırlar (Balibar, 2007: 81).⁴

Milliyetçilikle eklemlenen bu “ırklaştırma” sürecinde, deneyimleri adlandırmada ve hayali ayrımların güçlendirilmesinde gündelik hayatın mikro pratikleri kadar⁵, kamusal söz oluşturma becerilerine sahip olan medya da önemli işlevlerle donanmıştır. İrkçilik ve ayrımcılık politik, ekonomik, sosyo-kültürel eşitsizlik yapılarını barındıran bir sistemin varlığını ön gerektirir. Bu sistemin işleyişinde dışlama, marjinalleştirme süreç ve pratikleri gibi sosyo-bilişsel temsiller de sosyo-politik kültürel yapılarca üretilerek, ideolojik ve söylemsel olarak sürekli yeniden kurularak işletilir. Başka bir deyişle, azınlıkların kültürel, ekonomik ve sosyal açılardan açık ve/veya örtülü biçimde baskıya ve ayrımcılığa uğraması sürecinde dil, söylem ve iletişim önemli bir rol oynar. Medyanın bu süreçteki rolünü irdeleyen çalışmalar, genel olarak kitle iletişim araçları ve özelde yazılı basının, ırkçı/ayrımcı görüş, değer ve tutumların gizlenmesi, sürdürülmesi, yaygınlaştırılması ve meşrulaştırılmasına aracılık ettiğini göstermektedir. Gazeteciler, muhabirler, editörler ve köşe yazarlarından oluşan medya elitleri, azınlık gruplarına ilişkin kanıların oluşturulmasında ve işleyişinde önemli bir role sahiptirler. Kamusal söyleme ulaşabilme güçleri ve üne sahip olmaları açısından elitler, azınlık gruplarına ilişkin yaygın değerleri, hedefleri ve çıkarları oluşturarak, “sağduyuyu formüle ederler” (van Dijk, 2008: 107).

4 İrkçilik ve milliyetçilik arasındaki ilişki için ayrıca bkz. Schnapper, 2006; Smith, 2003.

5 Ferhat Kentel, Meltem Ahıska ve Fırat Genç (2009), “Milletin Bölünmez Bütünlüğü”: Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)” başlıklı çalışmalarında, ırkçı kanıların, tutum ve davranışların oluşmasında etkili olan aktörlerin inşasında rol oynayan milliyetçiliğin gündelik hayattaki görünümüne odaklanarak “‘eski hale’, ‘bir birlik ve bütünlük mitolojisine’ dönüş talebinin kurgulandığı tepkisel dil”in “hem ‘ortak tarihi’ hem de kolaycı komplocu teorileri seferber etme anlamında ‘makro’ bir düzeye çağrı yapsa da, esasen herkesin durduğu yerden konuştuğu ‘mikro’ yaşam alanlarında gerçekleş”tiğini ortaya koymaktadırlar (Aytar, 2009: 3).

Toplumdaki çoğunluk grubu üyelerinin doğrudan çok az bilgi sahibi olduğu sosyal gruplar ve olaylar hakkında, medya elitleri, kamusal bilgi ve açık veya gizli kanılar yaymakla kalmaz, daha da önemlisi etnik olayların yorumlanması konusunda, azınlık gruplarına ilişkin önyargılara ve ayrımcılığa meşruluk da sağlayabilecek ideolojik bir çerçeve sunar. van Dijk, insanların konuşmalarında kanıt olarak kullandıkları ve azınlık gruplarına atfettikleri “olumsuz” özellikleri, çoğunlukla bu kişi ve gruplarla birebir ilişkilerde bulunmadıklarından daha çok medyadan edindikleri ve hatırladıkları bilgiler içinden süzdüklerini belirtir (1991: 7). Medya, etnik ilişkiler konusundaki yaygın rızanın üretiminde gerekli olan sembolik kaynakların kontrolüne sahiptir.

Okur ve medya profesyonelleri arasındaki ilişki, ortak dil ve anlam paylaşımının ötesinde, inançların, önyargıların ve zihinsel modellerin de paylaşıldığı bir anlamlandırma bütününün varlığını gerektirir. Bu ilişki içinde, metin yazarının kullandığı sözcükler ve cümleler, van Dijk’ın ifadesiyle “bir enformasyon buzdağı” olan gerçek metnin yalnızca küçük bir kısmını oluşturur (1991: 181). Enformasyonun geri kalanı ile ilgili boşluğun, medya kullanıcılarının paylaşılan modelleri tarafından doldurulacağı varsayılır. Söylemin bu özelliği, ırkçılığın ve ayrımcılığın sosyal olarak kabul görmeyen bir tutum olarak değerlendirildiği profesyonel ve kültürel kodlar içinde, gazetecinin daha tartışmalı enformasyon tiplerini, örneğin yargılayıcı önermeleri ya da inançları örtük bırakmaları anlamına gelir (van Dijk, 1991: 181). Bu noktada bir bütün olarak haber değeri atfetme pratiklerinin yanında haberin başlığı; kurgusu ve şematik yapısı; öne çıkarılan, görüşleri alıntılanan aktörleri; ardalın bilgileri; haberin dili gibi özellikler de ırkçı-ayırıcı söylemlerin kuruluşuna ve yeniden üretilmesine aracılık eder. Özellikle metnin içindeki imalar, önkabuller, belirsizlikler, tamamlanmamış ya da ilgisiz enformasyonlar, bu yöndeki örtülü anlamların belirdiği başlıca söylemsel kategoriler olarak karşımıza çıkar.

Türkiye’de gerek ulusal gerekse yerel düzeyde medyada ırkçı, milliyetçi ve cinsiyetçi söylemlerin eklenme tarzları ve müzakere

edilme biçimleri üzerinde yapılmış çalışmalarda, etnik / dini/ cinsiyet temelli ayrımcılığın “biz ve onlar” kurgusunun ve bu kurgunun eşlik ettiği “ötekileştirme” biçimlerinin varlığı saptanmıştır. Sevda Alankuş’un “TV aracılığıyla yaygın medyanın, toplumun meşru çoğunluğu ve iktidar edenler ile onların karşısındaki her türden gayri-meşru azınlıklar arası hegemonya mücadelesindeki “‘tarafını’ resmetmek” (94) amacıyla gerçekleştirdiği “Türkiye’de medya, hegemonya ve ötekinin temsili” başlıklı çalışmasında, çeşitli program türlerinden ve dizi filmlerden seçilen örnekler aracılığıyla dinsel ve etnik ötekilik tiplmelerinin söylemsel kuruluşuna odaklanılmıştır: Çalışma, televizyon dizilerinde Kürtlerin hâkim mitleri yeniden üretecek şekilde, “kriminal dünyanın insanları, dolayısıyla bize de zararları dokunabilecek harici ötekiler” olarak resmedildiklerini (102), türbanlı kadının ise “daha çok öte dünyaya dönük olarak yaşayıp, bugüne aktif olarak katılmayı reddeden birisi olarak stereotipleştiril”irken “iyileştirilebilir öteki” olarak kurulduğunu (97-98) saptamaktadır.

Eser Köker vd.’nin medya ve milliyetçilik ilişkisini inceledikleri *Seçim Sürecinde Milliyetçi-İslami Tema ve Söylemlerin Yaygınlaştırılması: 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Üzerine Bir İnceleme* başlıklı çalışma (2008)⁶, milliyetçiliğin ırkçı ve ayrımcı söylemle ilişkileneş biçimini göz önüne sererken milliyetçi söylemlerin “biz ve onlar” kurgusunun, seçim kampanyalarında, politikacıların konuşmalarında ve medyanın seçimi haberleştirme biçiminde nasıl içselleştirildiğine odaklanmıştır. Köker ve Doğanay’ın, medya elitlerinin ırkçı ve ayrımcı söylemlerin yaygınlaştırılmasında ve meşrulaştırılmasındaki rolünü ortaya koydukları *İrkçi Değişim Ama... Yazılı Basında İrkçi Ayrımcı Söylemler* (2010) başlıklı çalışmaları ise, ulusal ve yerel basında “biz ve onlar” karşıtlığı ve ötekileştirmeler üzerinden kurulan ırkçılığın imalar, kutuplaştırmalar, önkabuller, dışlamalar, masumlaştırmalar, gülünçleştirmeler ve inkâr gibi başlıca söylemsel stratejilerine odaklanmıştır.

6 Sözün geçen çalışma, Eser Köker, Ülkü Doğanay, Fatih Keskin, İnan Özdemir Taştan, Ali Anıl Aral, Emel Uzun ve Evrim Yörük’ün katılımıyla yapılmıştır.

İrkçı ve ayrımcı söylemlerin yaygınlaşması ve meşruluk kazanmasında medyanın aracılığını ortaya koyan akademik yazının temel kabullerinden yola çıkan bu çalışmada ise, Billig'in, ortalama bir insanın sıradan bir gün boyunca karşılaştığı rutin milliyetçiliği analiz ettiği çalışmasının bir benzerini, Türkiye'de medyanın rutin ırkçılığı/ayrımcılığı gazete okurlarının gündelik hayatlarına nasıl taşıdığını ortaya koymak üzere gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin en çok satan beşinci gazetesi olan *Habertürk*'ün⁷ sıradan (herhangi bir özellik taşımayan- dini, milli bayram ya da olağanüstü bir haber gündemine sahip olmayan-) bir günü, 22 Aralık 2010 tarihli sayısı⁸ seçilerek gazetenin ilk sayfa haberleri ve bu haberlerin iç sayfalardaki devamları, ırkçı-ayrımcı söylemlerin olağanlaştırılma biçimleri ve yaygınlaştırılma stratejileri açısından analiz edilmiştir.

Sıradan Bir Günün Tasviri

22 Aralık 2010 tarihli *Habertürk* gazetesinde toplam 124 haber ve 12 köşe yazısı yayımlanmıştır. Genel bir değerlendirmeye bu haber ve yazıların %20'den fazlasında (29 haber ve yazı) etnik-kültürel azınlıkları ve kadınları, diğer ülke halklarını ya da politikacılarını hedef alırken "karşıtlık kurma", "kutuplaştırma", "küçük düşürme", "stereotipleştirme" "olumsuz özellikler yükleme", "gülünleştirme", "marjinalleştirme", "düşmanlaştırma" gibi stratejiler aracılığıyla ya da "Türklüğün yüceltilmesi", Türklere ve Türkiye'ye "mağdurluk

7 1965 yılından bu yana tiraj ölçümü yapan Basın İlan Kurumu'nun 2011 yılının Haziran ayında yayımladığı resmi tiraj raporuna göre, Türkiye'de ulusal bazda yayınlanan 47 gazete arasında ilk beş sırayı *Zaman*, *Posta*, *Hürriyet*, *Sabah* ve *Habertürk* paylaşmaktadır.

8 İncelemeye konu edilen gazete ve gazetenin tarihinin belirlenmesi rastlantısal olarak gerçekleşmiştir. 15-17 Nisan *Nefret Suçları Karşıtı Uluslararası Konferans* bünyesinde düzenlenen "Nefret Söylemlerine Karşı Medya İzlemesi Nasıl Yapılır" başlıklı atölye çalışması için materyal toplanırken bir haberiyle çalışmaya dâhil edilmesi düşünülen 22 Aralık 2010 tarihli *Habertürk* gazetesinin 1. sayfasında ırkçı/ayrımcı içerikli birden çok haberin arda arda sıralanmış olması dikkat çekmiş ve 22 Aralık tarihli *Habertürk* gazetesi, herhangi bir sıra dışı olayın gerçekleşmediği olağan bir günü imlemek üzere bu çalışmada ele alınacak örnek olarak seçilmiştir.

konumu”nun yüklenmesi ve/veya inkâr stratejileri yoluyla çoğu zaman milliyetçilikle de eklenen ırkçı ve ayrımcı söylemlerin dolaşıma sokulduğu ve yeniden üretildiği saptanmıştır. Çalışmanın odaklandığı ilk sayfada yer alan haberlerin incelenmesi ise, ırkçı-ayrımcı söylemlerin editoryal tercihler, günlük habercilik pratikleri ve haber dili içinde olađanlaŐtırılmasına ilişkin çarpıcı bir tablo ortaya koymaktadır:

Gazetenin 14 haber ve bir karikatürün yer aldığı ilk sayfası neredeyse tümüyle, sürmanŐet ve manŐete taşınan haberlerden sayfa düzenine; atılan baŐlıklardan alt başlığa taşınan alıntılara; haber aktörlerinden haberde kullanılan arka plan bilgisine; fotoğraflardan fotoğraf altı yazılarına; haber kurgusundan kullanılan dilin özelliklerine kadar basında ırkçılığın-ayrımcılığın yaygınlaştırılma stratejilerini ortaya koymayı amaçlayan bir lisans dersinin malzemesi gibidir. Bu sayfada yer alan haberlerde Rumlar, Kürtler, Ermeniler ırkçı ve ayrımcı olarak nitelenebilecek söylemlerin hedeflerini (azınlık aktörlerini) oluştururken Türkler bir yandan yüklenen “mağdur-mazlum” konumuyla, diğer yandan yüceltilen “baŐarılar” ve aktarılan “övgüler” aracılığıyla ya da bizzat Türklüğün övgüsü yoluyla milliyetçi ve ırkçı söylemlerin özneleri (çoğunluk aktörleri) haline getirilmektedirler. İlk sayfada ayrıca kadınlara yönelik ataerkil değer yargılarını yeniden üreten ve açıkça cinsiyetçi bir habere yer verilmektedir.

İrkçılığın-Ayrımcılığın Başlıklara Yansıması: “Barbar Rum’dan Yamyam İngiliz’e”

Metinde aktarılan en önemli bilgiyi özetleyip, haberin ana konusunu ifade eden gazete başlıkları yazılı basında önemli metinsel ve bilişsel işlevler ortaya koyarlar. Haberın ilk göze çarpan kısmı olmaları nedeniyle okurların kimi zaman devamını takip etme gereği duymadıkları başlıklar, olaylarla ilgili en önemli bilgiyi aktardıkları için anlamlandırma sürecini etkileyerek, belli bir bakış açısı da oluştururlar. Başlıktaki enformasyon, okuyucunun hafızasında haberin anlaşılması için gereken bilginin çadıŐtırılmasına yol açmakla kalmaz;

SON FIRSAT!
Bugün katılabiliriz
HABERTÜRK - B & C

Müktesem
2 belgesel seti
**İNSAN VÜCUDU ve
İNSAN İÇGÜDÜSÜ**
SADECE 29 KUPONA

VCD

FENERBAHÇE TARİH YAZDI

Dünya şampiyonu

Fenerbahçe'nin 'San Melekleri' voleybolcu dünya şampiyonu oldu. Sarı-Lacivertliler, Katar'ın basketbolu Doha'da düzenlenen Dünya Kulluğu Şampiyonası'na finalinde Brezilya temsilcisi S.Osasco'yu 3-0 yendi. **HT SPOR**

'Eşinizi susuz bırakmayın'

İlahiyatçı Mehmed Pakcu: "Çirkin sitemleri (sevki) halip eden eşinizi hoş güysüzlerle ekranından koparın. Eşinizin mesajı gönderiyorsa hayata susamıştır, onu susuz bırakmayın." **7'de**

Son bomba: Boşanıyorlar

Nurgül Yesilçay ile Cem Ozer, 6 yıllık evliliklerini bitiriyor. Gift birbirlerinden taleple bulunmayacak. 5 yaşındaki oğulları annede kalacak. **HT MAGAZİN**

'Atatürk'ün ataları Anadolu göçmeni'

İnkilap tarihi den kitaplarında, Atatürk'ün Selahikili olduğunun yanı sıra atalarının Anadolu'dan Balkanlar'a göç ettiği de yer alıyor. **SALTAN AYDIN/HA**

Van Minut

ARAYI DİRİNİ NE İSTİYORSUNUZ?

EEB İSTİYENİN SİZİN İSTİYENİNİN İÇİNDE KALMAK.

Bugün 5 Gazete

Ekonomi
İ Pad Türkiye'ye geldi, 1000 TL'den başlıyor
İ Artık tek seçmek evlenmek değil

Spor
İ Fenerbahçe kupada tatsız, Buca'ya boyun eğdi: 3-2

Magazin
İ Yıbağı güzeli Sıla 1 Evlilik kararını aceleyle getirmeyin
İ Ezel ekibi eğlendi

Bulmaca
İ 4 tam sayfa bulmaca
MAGAZİN ekinde

İstanbul
İ 'Azziz İstanbul' belgesel oldu
İ Kapalıçarşı 550 yaşında

BARBAR RUM SALDIRDI

Pınar Karşıyakalı basketbolcular, Kıbrıs Rum kesimindeki maçta linç edildi

GAZ BOMBASI BİLE ATILAR
Lefkoşa'nın Rum kesiminde Apollon ile Pınar Karşıyakalı'nın Euro Challenge Kupası maçından sonra Rum taraftarlar saldıra saldıra İndi. Taş, sopalı ve gaz bombalı saldırıya uğrayan Türk takımının oyuncuları ve teknik kadrosu, sahillerce soyunma odasına mahsur kaldı.

BM BARIŞ GÜCÜ DEVREDE
Olaylarda kondisyoner Erdem Günak'ın eli kırıldı. Basketbolcularımız canlarını zor kurtardı. Türk ekibi polis komiseri altında ötele götürüldü. KKTC Dışişleri Bakanı Özgürün, BM Barış Gücü'nden yardım istedi. Bölge bugün Yunanistan üzerinden dönmek için SPOR

BM ve FIBA'ya şikâyet ettik
Dışişleri Bakanı Davutoğlu, BM'den sponsorlu imzan can güvenliğinin sağlanmasını istedi. Federasyon da FIBA'ya şikâyet

HABERTÜRK

22 Aralık 2010 ÇARŞAMBA GÜÇLÜ ÖZGÜRLÜĞÜNDE Fiyatı: 50 Krş

'PKK, Kürtlerden özür dilemeli'

PKK'nın eski karakutusu Nizamettin Taş, HABERTÜRK'e konuştu: "Böyle bir örgütün özgürlük isteği inandırıcı olamaz. Bir özür şart"

'Olay tamamen parayla ilgili'

Türk basınına ilk kez konuştu! ASD'li avukatı Geragoş, Agri Diğner'de öldü: "Devlet para için suçludur. Kültürün özünü yitirince de ne Türkiye milliyetçi köpeklerimle bir kenara Amerikalı'nın yanına Agri Diğner'de bir peynir olabilir. Türkiye dünya devleti olarak istiyor, burası yoku buradan geçiyor." **13'te**

'Kota' YSK ile aşıldı
CHP'li muhaliflerin kadim kotasına uyulmadığı gerekçesiyle yaptığı itirazza, Yüksek Seçim Kurulu'ndan da 'net' geldi.

Gürsel Tokin ve Sezgin Çankırlı'nın parti meclisi üyeliği kesilmesi. Ve sok bir iddia: '11 PM üyesinin kavgası yok.' **14'te**

'NANDIRICI DEĞİL'
Nizamettin Taş, 20 yıl huzurluğu PKK'ya anlattı: "Ben bile 'Başına ne gelir' diye düşünüyordum. Böyle bir örgütün özgürlük isteği inandırıcı olmaz. PKK, her iki halktan özur dilemeli."

ASKERİ HELİKOPTER
"Yıl 2004'tü. Ocak'ın in arıtkları, askeri helikopterle Kandil'e gittiler. 'Baskın emri' diyerek kongrede savas karar çıkarttılar. PKK, Ergenekon'un bir parçası oldu." **Zülkar Ali AYDIN/HA**

Kapatma için işaretler geldi

İki dilî hayat ve ekonomik taşıya. Yargıtay Başsavcısı ile Diyarbakır savcılarının harekete geçirdi. Diyarbakır dilî toplandı, basırsızlık belgesizlik gerekçesiyle BDP hakkında inceleme başlatıldı. Ya-sa, kapatma teklifiyor. **13'te**

'Aklınızı başınıza alın'
Bartop: "BDP akırsu başına almı. Kılıçdöğdün mesajı: 'İki dilî hayat' / not etdik." **15'te**

hafızada haberde aktarılan olayın temsiline yönelik örgütleyici bir ilke oluşturulur. Başlıkların ideolojik içerimleri, onların haber üretimi sürecindeki yerleriyle de ilgilidir. Çoğunlukla, başlıklar, muhabirler tarafından değil editörler tarafından hazırlanırlar ve onların sadece başlığın haber metnini en iyi şekilde özetlemesi ile ilgilenmez, bunun yanında okur için çarpıcı-çekici olacak ya da gazetenin yayın politikasına en uygun düşecek başlığı da bulmaya çalışırlar (van Dijk, 1991'den aktaran Köker ve Doğanay, 2010: 38). Bu nedenlerle başlıklar üzerinde yapılacak inceleme, ırkçı-ayrımcı söylemlerin yaygınlaştırılmasında gazetelerin editoryal tercihlerini ortaya koymak açısından önemli veriler sağlamaktadır.

Habertürk gazetesi özellikle farklı etnik grupları Rumları, Kürtleri ve Ermenileri başlıklara taşımış ve başlıklarda azınlık aktörleri genellikle olumsuzlukların faili olarak tanımlanmıştır.

BARBAR RUM SALDIRDI

“PKK, Kürtlerden özür dilemeli”

(Ermeni Davalarını Açan Avukat) ‘Olay tamamen parayla ilgili’

Kapatma için işaretler geldi

‘Aklınızı başınıza alın’ (Devlet Bahçeli’nin iki dilli yaşam kampanyasıyla ilgiyi yaptığı yazılı açıklama)

‘Atatürk’ün Ataları Anadolu Göçmeni’

‘Eşinizi Susuz Bırakmayın’

İngiliz yamyama ömür boyu hapis

Yukarıdaki başlıklarda Rumları büyük harflerle ve açıkça “barbar”lıkla ilişkilendiren ideolojik kurgu, PKK tarafından kandırıldığını/istismar edildiğini ima ettiği Kürtleri kendi kararlarını alabilen, kendi eylemlerinin sorumlusu özneler olmaktan uzaklaştırmakta; Ermenilerin davalarını emanet ettikleri avukatın ağzından “asil meselenin para olduğu” açıklamasını başlığa taşıyarak açılan davaların haklılığını sorgulamakta; iki dilli yaşam kampanyası nedeniyle BDP’nin kapatılma olasılığının güçlülüğünü “kapatma için

işaretler geldi” başlığı ile duyurmakta; MHP genel başkanı Devlet Bahçeli’nin BDP’nin iki dilli yaşam kampanyası karşısında savurduğu tehdide haber değeri yüklemekle kalmayıp, bu tehdide, başlığa taşıma yoluyla genel bir önem ve “meşruluk” atfetmekte; Atatürk’ün Türklüğünü ispata yönelik bir açıklamayı başlığa taşıyarak resmi-Kemalist milliyetçiliğin dile getirdiği bir üst kimlik olarak Türklük kurgusunun ötesinde (bkz. Bora, 1994) kan ve soy bağına dayalı Türklük arayışını haklılaştırmakta; bir ilahiyatçının kadınlara yönelik açıkça “cinsiyetçi” yargılar barındıran öğütlerini sorgulama gereği duymaksızın başlığa taşımaktadır.

Gazetenin bu çalışma kapsamında incelenmemekle birlikte burada dikkat çekmeye değer bulunan arka sayfasındaki bir haberinin başlığı ise “İngiliz yamyama ömür boyu hapis”tir. İngiltere’de üç hayat kadını öldüren ve yiyen katilin İngilizliğini başlığa taşıyan bu haber “Barbar Rumlar”dan sonra “yamyam İngilizler” nitelmesiyle “öteki”ne yüklenen olumsuz özelliklerin sınırlarının ne denli geniş bir yelpazeye yayılabileceğini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Başlığa kimin sözünün taşındığı, yayın organının ideolojik konumlanışını göstermesi açısından önemlidir. “Tırnak içinde verilen ‘bir başkasının sözü’ başlığa taşınma yoluyla değerli kılınırken, basın yansızlığı iddialarınca beslenen bir profesyonellik anlayışı içinde bu sözün içeriğinin onu aktaranı bağlamadığı iddia edilebilir” (Köker ve Doğanay, 2010: 65). Ancak, haberde yer alan aktörlerden birisinin ifadesini başlığa taşıyarak dikkat çeken, aktarılmaya değer bulan, haber değeri atfedenler editörlerdir ve bu nedenle belli kişi ve gruplara yönelik ırkçı-ayırıcı nitelikteki kanı ve yargıların haber başlıklarında alıntılar yoluyla *dalgalanması* gazetenin editoryal tercihinin bir yansımasıdır. Başlığa taşınarak bir bakıma anonimleştirilen bu türden yargıların okurların çeşitli etnik gruplar ve/veya azınlıklar karşısındaki tutumlarını “her gün gazetede okuyoruz ...” cümleciği aracılığıyla meşrulaştırmasına da aracılık ettiği ileri sürülebilir.

Başlıklar kadar alt başlıklar, haberin tematik yapısı, haberde verilen arka plan bilgisi ve metinde kullanılan sözcüklerin seçimi de

ırkçı-ayrımcı söylemleri olađanlaŐtıran bir ideolojik kurgunun öğeleri olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle aşağıdaki başlıklar altında, *Habertürk* gazetesinin ilk sayfa haberleri ve bunların iç sayfalardaki devamları, söylem analizi yoluyla incelenerek sözü edilen ideolojik kurgunun temel söylemsel stratejileri açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

“Mazlum ve Mağdur Biz”in Kuruluşu: “Barbar Rum Saldırđı”

Haberin konusu, Lefkoşa’da Eurochallenge Kupası için karşı karŐıya gelen Apoel takımı ile Pınar KarŐıyaka takımının maçı esnasında Apoel takımı taraftarının, gazetenin ifadesiyle “Rum taraftarlar”ın “Türk takımına” karşı yapmış olduğu saldırıdır. Gazetenin birinci sayfasının sağ üst köşesinde sürmanŐetten verilen haber (bkz. Resim 2), esasında spor sayfasında yer alabilecek türdendir. Daha çok erkekler tarafından okunduğu bilenen spor sayfası yerine kadın erkek, sporla ilgili ilgisiz tüm okuyucuların ilk elden göz attıkları birinci sayfadan oldukça büyük puntolarla ve bir fotoğraf eşliğinde sunulan haber, sıradan bir spor müsabakası esnasında yaŐanılanların “milli bir dava” olarak temsiline olanak sağlamıştır.

İki basketbol takımı taraftarı arasında yaşanan gerginlik bir bütün olarak Rumların Türklere karşı yapmış olduğu saldırı olarak sunulmuş, haberde eylemin faili “barbar Rum”, mağduru ise “biz/Türkler” olarak kodlanmıŐtır. AltbaŐlıkta “Pınar Karşıyakalı basketbolcular” olarak bahsi geçen takım, haber metninde “Türk takımı” olarak anılırken yine metinden adının “Apoel” olduğunu anladığımız takımın taraftarlarının metinde “Rum taraftarlar” ve haberin başlığında ise “Rum” olarak nitelenmesi, haber kurgusunun temel öğesini oluŐtıran karşıtlığın, iki takımın taraftarları arasında değil “Türk takımı” ve “Rum taraftarlar” ve hatta Türk takımı ve “barbar Rum” arasında kurulması yoluyla ırkçı ve milliyetçi söylemlerin başlıca stratejilerinden olan “olumlu biz” (burada mağdur ve mazlum) ve “olumsuz öteki” karŐıtlıđına dönüŐtürüldüđünü göstermektedir. “Onların olumsuz temsili” için seçilmiş hakaret sıfatının (barbar) ise daha çok Batılılar tarafından “barbar Türk” önermesi ile Türklere yönelik kullanıldığının

altını çizmek gerekir. Habercilerin olaylara, eylemlere ve aktörlerine ilişkin kanı ve yargılarının onları adlandırma ve nitelendirme biçimini şekillendirdiği göz önünde tutulduğunda, başlıkta tercih edilen bu sıfatın arkasında “biz değil onlar barbar” önermesi aracılığıyla fetih geçmişi nedeniyle Türklere yüklenen olumsuz kalıpyargıyı, yansıtma yoluyla bir başkasına yükleme çabasının yattığını söylemek mümkündür.

Resim 2. Habertürk, 22 Aralık 2010, 1. sayfa sağ üst köşe

Haber metni içinde “biz”in mağduriyeti nedeniyle haklılığını vurgulamak için olayı dramatikleştirerek abartmaya ve saldırıyı somutlaştıracak klişelerin kullanımına sıkça yer verildiği görülmektedir.

“Gaz bombası bile atıldılar”

“Linç ediliyordu”

“Basketbolcularımız canlarını zor kurtardılar”

“Türk takımının oyuncu ve teknik kadrosu, saatlerce soyunma odasında mahsur kaldı”

“İzmir ekibi ölümden döndü”

“Türk ekibi polis çemberi altında otele götürüldü”

“BM Barış Gücü Devrede”

Bu gibi ifadelerle okuyucuların zihinlerinde bir çatışma ve savaş ortamı canlandırılmak istenmiş; “gaz bombası bile atıldılar” atıldılar

başlığı ile olayın terör olaylarını çağrıştıran ve polisiye niteliği vurgulanırken “BM barış gücü devrede” başlığı ile çatışmanın uluslararası müdahale gerektiren boyutu göz önüne serilmiştir. Metinde geöen “linö ediliyordu”, “ölümden döndü”, “canlarını zor kurtardılar”, “mahsur kaldı”, “polis öemberi” gibi ifadeler de maruz kalındığı iddia edilen şiddetin, yani mağduriyetin boyutlarını ortaya koymak için seöilen sözcüklerdir.

Haber metninde, okul kitaplarından başlayarak resmi ideoloji tarafından “Türk’ün tarihi ve ezeli dūřmanı” olarak kodlanan Rumlarla ilişkin olumsuz kalıpyargılar, Türklere yüklenen mazlumluk konumu eşliğinde sürmanşete taşınarak pekiştirilmiştir. van Dijk (2003), mağduriyet konumu arayışını bir tür zalim-mazlum ilişkisine gönderme yapan “kurbanlaştırma stratejisi” ile açıklar. “Ötekiler”in olumsuz aöıdan temsil edildiği ve tehditlerle bağdaştırıldığı durumlarda iö grup da “böyle bir tehdidin kurbanı olarak” temsil bulur (van Dijk, 2003: 107). Haber diline egemen olan mazlumluk söyleminin, geömişte zulme uğramış, bugün yine haksızlığa uğrayan ancak gelecekte intikamını mutlak alacak “haklı ve güçlü *bizin*” “arzu edilen (ettiği) pratiklerin kurulması ve siyasal erek için gerekli ivmenin kazandırılması” (Aöıkel, 1996: 167) sürecinde ihtiyaö duyulan türden motive edici bir söylem olduğunu belirtmek gerekir.⁹

Haberde kullanılan fotoğraf da dikkat öekicidir. Fotoğrafta, karşılaşma esnasında “Türk takımı” oyuncusu basket atarken görüntülenmiştir. Ayakları yerden kesilmiş, potaya en yakın duran, diğer sporculardan daha yukarıda resmedilen oyuncu, karşılaşmanın sonucu ne olursa olsun “biz”in başarısını resmederek bir üstünlük fantezisinin aracı haline gelmiştir. Gazetenin spor sayfasında devamına yer verilmeyen haberde maöın skoruna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Diğer gazetelere bakıldığında iki takım arasında geöen mücadelenin 82-80 mağlubiyetle sona erdiği anlaşılmaktadır. Bu haberin karşı sütununda yer alan Fenerbahöe kadın voleybol takımının aldığı dünya şampiyonluğunun skoru ise “Fenerbahöe tarih yazdı” üst başlığıyla

⁹ Eziklik/mazlumluk söylemlerini “kaba bir teslimiyet olarak değil de potansiyel bir iktidar istemi olarak” değerlendiren bir araştırma için bkz. Aöıkel, 1996.

duyurulmuş, başka bir deyişle mağdurluk konumunun arkasına gizlenen mağlubiyetin karşısında Fenerbahçe takımının galibiyeti sürmanşetin hemen yayındaki haberle taçlandırılmıştır.

Fotoğrafla birlikte kullanılan “BM ve FIBA’ya şikâyet ettik” cümlesiyle öne çıkarılan “biz” vurgusunun da altını çizmek gerekir. “Biz”in mağdur, mazlum ve masum, onların ise hain, zalim ve suçlu ilan edildiği kışkırtıcı bir retorikle bezenmiş haber, milliyetçi söyleminin günlük üretimini ve bu söylemin nasıl sıradanlaştırıldığını gösteren tipik bir yayıncılık örneği olarak değerlendirilebilir.

Güvenilmez, Açgözlü Ötekinin Temsili: “Ağrı Dağını Bile İstediler”

Haber, Ermeni davalarını açan Avukat Mark Geragos’la yapılan bir röportaja dayanmaktadır. Gazetenin ilk sayfasında “Olay tamamen parayla ilgili” başlığıyla sunulan haberin devamı 12. ve 13. sayfada “Tek amacımız para, Ağrı’yı verin” üst başlığıyla verilmiştir. Ayrıca birinci sayfada konuyla ilgili bir de karikatür yayımlanmıştır.

Birinci sayfadaki haber, gazeteci Daphne Barak’ın Avukat Mark Geragos’la görüşmesi sırasında çekilen fotoğrafın üzerine yerleştirilen “Ermeni Davalarını Açan Avukat” etiketinden ve ‘Olay tamamen parayla ilgili’ başlığının altında yer alan fotoğraf altı yazısından ibarettir. Fotoğraf altı yazısı “Türk basınına ilk kez konuşan ABD’li Avukat Geragos, Ağrı Dağı’nı bile istedi” giriş cümlesiyle başlamaktadır. Bu cümledeki “bile” ifadesi bahsi geçen isteğin “sınır tanımazlığı”nın bir işareti olarak değerlendirilebilir. Metnin devamı, Ermeni avukatın bağlamından ayrılarak seçilen sözlerinden yapılan alıntıdan oluşmaktadır: “Davaları para için açıyoruz. Kurbanları onore etmek de var. Türkiye akıllı olsa topraklarının bir kısmını Ermenistan’a verirdi. Ağrı Dağı iyi bir peşinat olabilir. Türkiye dünya devleti olmak istiyor, bunun yolu buradan geçer”.

Haberin Ermeni avukatla yapılan söyleşinin çeşitli parçalara ayrılarak farklı başlıklar altında aktarıldığı iç sayfadaki devamı incelendiğinde (bkz. Resim 3) hem bir bütün olarak haber kurgusunda

7 BİN 230 KİŞİ OKUMA BİLMİYOR

ÖĞRENCİLERİN İLAÇ SIKINTISI

454 ÖĞRENCİYE TOSU YARDIMI

ERENİ LOJİKÜN GÜNCEL

150 BIN ÖĞRENCİYE BURSA

KUR ÖĞRENCİYE BİR BAĞIŞAVAR

HATAY MKÜDE DEVİR TESLİM

22 ARALIK 2010 GİRİŞİMİZ 13

YER BULUT
Sistem dengelencek, tank dolar kredilerinde sakam olmayı!

ABD Meclisi'nden Çin işkencisi

BİRİNCİ DÖNEMİN KONGRESİ'nde ABD Meclisi'nin Çin işkencisi hakkında karar aldığı bildirildi. ABD Meclisi'nin Çin işkencisi hakkında aldığı karar, Çin hükümetine karşı ABD'nin Çin işkencisi hakkında aldığı kararın bir parçası olarak kabul edildi.

Erdoğan'dan Nobel'li gönderme

Erdoğan, Nobel Barış Ödülü'nü kazanan Barack Obama'ya gönderme yaparak, Türkiye'nin de Nobel Barış Ödülü'nü kazanabileceğini söyledi.

TEKE TEK
Fatih ALTAYLI
Pazarlık için hep bir adım daha

'Tek amacımız para, Ağrı'yı verin'

Amerikalı Ermeniler ABD'de Türkiye Merkez Bankası ile Ziraat Bankası'na karşı açtığı davanın dört avukatından biri olan Ermeni asıllı Mark Geragos, Habertürk'e konuştu. Geragos, "Tek amacımız para, Türkiye'ye açılan tüm davaların amacı para" dedi.

AGRI DAĞINI İSTEDİ!

Mark Geragos, "Biz sadece para istiyoruz, Ağrı Dağını istemiyoruz" dedi. Geragos, Türkiye'ye açılan davaların amacının sadece para olduğunu belirtti.

EREMENİ LOJİKÜN KONGRESİ

Ermeni Lojikün Kongresi, "Türkiye'ye açılan davaların amacının sadece para olduğunu" belirtti.

'Anlaması lazım Kötü'yi kullanıyorlar'

Erdoğan, "Anlaması lazım Kötü'yi kullanıyorlar" dedi. Erdoğan, Türkiye'nin de Nobel Barış Ödülü'nü kazanabileceğini söyledi.

Erdoğan sert çıkacak

Erdoğan, "Türkiye'ye açılan davaların amacının sadece para olduğunu" belirtti.

Ermenilere iyi bir peşinat olurdu

Geragos, "Ermenilere iyi bir peşinat olurdu" dedi. Geragos, Türkiye'ye açılan davaların amacının sadece para olduğunu belirtti.

Ermenilerin Türkiye ile mülk davası

Ermenilerin Türkiye ile mülk davası, "Türkiye'ye açılan davaların amacının sadece para olduğunu" belirtti.

Ermenilerin karşı 10 bin mektup

Ermenilerin karşı 10 bin mektup, "Türkiye'ye açılan davaların amacının sadece para olduğunu" belirtti.

İşsizliğin boyutu

İşsizliğin boyutu, "Türkiye'ye açılan davaların amacının sadece para olduğunu" belirtti.

'Öbama soykırım diycék'

'Öbama soykırım diycék', "Öbama'nın soykırım olduğunu söylediğini" belirtti.

İşte Rusya'da ele geçen 30.8 milyon

İşte Rusya'da ele geçen 30.8 milyon, "Rusya'da ele geçen 30.8 milyon doların" olduğunu belirtti.

252 sayılı soykırım tasarısı

252 sayılı soykırım tasarısı, "252 sayılı soykırım tasarısının" olduğunu belirtti.

Yeni Sanayi Yeri, Saracoluğ'dan iyi mi?

Yeni Sanayi Yeri, Saracoluğ'dan iyi mi?, "Yeni Sanayi Yeri'nin Saracoluğ'dan iyi olduğunu" belirtti.

Dolarıda bugüne kadar 'İleri' BAKTINIZ MI!
Doları bugüne kadar 'İleri' BAKTINIZ MI! Doları bugüne kadar 'İleri' BAKTINIZ MI!

Resim 3. Habertürk, 22 Aralık 2010, 12. ve 13. sayfalar

hem de başlıklarda "Ermenilerin asıl amacı Türkiye'den para/toprak kopartmaktır" önermesinin öne çıkarıldığı, böylece 1915'te tehirci uğrayan Ermenilerin hak arama amaçlı hukuki girişimlerinin bizzat avukatlarının tanıklığına başvurularak maddi çıkar arayışına indirgendiği ve/veya Ermenilerin bu yöndeki taleplerinin milliyetçi söylemin sıklıkla başvurduğu tehdit algısını yeniden üretecek biçimde, Türkiye'nin toprak bütünlüğü karşısında açık bir tehdide dönüştürüldüğü görülmektedir. Devam haberinin "Tek amacımız para, Ağrı'yı verin" başlığı; "Amerikalı Ermenilerin ABD'de Türkiye Merkez Bankası ile Ziraat Bankası'na karşı açtığı davanın dört avukatından biri olan Ermeni asıllı Mark Geragos, Habertürk'e konuştu. Geragos, "Tek amacımız para, Türkiye'ye açılan tüm davaların amacı para" dedi." altbaşlığı ile aynı başlığın altında çerçeve içinde yer alan "Ağrı Dağını istedi" başlığı ve "Ermenilere iyi bir peşinat olurdu" alt başlığı bu bağlam içinde değerlendirilebilir.

Haberin kurgulanışı analiz edildiğinde giriş bölümünde, söyleşi yapılan Ermeni Avukatın geçmişine dair verilen bilgiler göze çarpmaktadır:

Mark Geragos, Michael Jackson, kız arkadaşı Rihanna'yı döven Chris Brown, Amerikalı oyuncu Qinona Ryder gibi ünlü isimlerin avukatı. Geragos, Türkiye'den Ermenistan'a göç eden bir aileden geliyor. 53 yaşındaki Geragos, kendisini Amerikalı bir Ermeni olarak tanımlıyor.

Daphne Barak, Geragos ve Michael Jackson'ın annesi Katherine ve babası Joe Jackson ile Las Vegas'taki Venetian Otel'i'nin VIP odasında buluştu. Bugüne kadar katıldığı önemli davaların birçoğunu kaybetmesi ile de ünlü olan Geragos işini iyi yapmamakla da eleştirilmişti. Michael Jackson bile sonunda dayanamayıp Geragos'u "Söz konusu olan benim k... ve dikkatini verip beni adam gibi savunacak bir avukata ihtiyacım var" diyerek kovmuştu.

biçiminde sunulan arka plan bilgileriyle, Ermeni davalarını üstlenen avukat bir yandan Türkiye'den Amerika'ya giden Ermeni bir ailenin çocuğu olarak diaspora Ermenilerine sıklıkla yüklenen "içimizdeki hain", "ekmeğini yediği toprağa ihanet eden Ermeni" konumuna yerleştirilmiş, diğer yandan ise "ünlü" fakat "başarısız" biri olduğu resmedilmiştir.

Haberde, yukarıda aktarılan sunuş yazısının ardından Ermeni avukatla yapılan söyleşi metni yer almaktadır. Metinde, avukatın, Türkiye'den topraklarını ve tazminat talep eden Ermeniler adına Türkiye devletine karşı açtığı davadan "11 Yıllık Mücadele" ve "Türkiye İtiraf Etsin" alt başlıkları altında söz edilmektedir. Söyleşiyi yapan gazetecinin yönelttiği sorular arasında yer alan "Şimdi avukat olduğunuzu bir kenara bırakalım. Bu uluslararası bir mesele. Filistinliler de bu durumda İsrail'i, Hayfa'yı isteyebilir. Amerikalıların kovduğu Kızılderililer var. Bu işin sınırı nerede?" sorusu, Köker ve Doğanay'ın Ermeni sorunu ile ilgili haberlerde "biz değil asıl onlar yaptı" önermesi arkasına saklandığını saptadıkları (93-104) ve ırkçı-ayırımı söylemlerin başlıca stratejilerinden birisi olan inkâr stratejisinin habercinin tercihi ve haber kurgusu içine nasıl yerleştiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

“Tek amacımız para, Ağrı’yı verin” üst başlığının altına yerleştirilen fotoğraf altı haberde ise “Ermenilerin Türkiye ile mülk davası” başlığı altında, söz konusu dava hakkında bilgi verilirken dava açan avukatlardan birinin Geragos ile kavgalı olduğunun bilgisinin verilmesi ve bu avukatın Geragos’u “davalardan kazanılan tazminatları kanuna aykırı kullanmakla” suçladığının açıklanması dikkat çekicidir. Böylece, davaların haklılık gerekçeleri sorgulanmaya devam edilirken tazminatların “kanuna aykırı” kullanıldığı iddiasına da haber değeri yüklenmektedir.

Aynı üst başlığın altında yer verilen “Ermenilere karşı 10 bin mektup” başlıklı haber ise soykırım tasarısını ABD Temsilciler Meclisi’nde oylatmak isteyen Ermenilerin haksızlığını göstermek isterken “Ermenilere karşı” ifadesi ile bütün Ermenileri aynı konuma taşımıştır.

van Dijk, bahane bulma, abartma, inkâr gibi stratejik hamlelerin yetersiz kaldığı durumlarda, ırkçı-ayrımcı söylemlerin gülünçleştirme ile karşı tarafı değersiz kılma yoluna başvurduğundan söz eder (1991: 192). Birinci sayfada yer alan günün karikatürü (bkz. Resim 4), Ermenilerin toprak ve tazminat talebini gülünçleştirme yoluyla geçersiz kılmaya yönelik stratejik hamleyi örneklemektedir:

Resim 4. Habertürk, 22 Aralık 2010, 1. sayfa sol alt köşe

Karikatürde, masa başında oturmuş, önünde İngilizce Türkiye yazan bir dava dosyası, yüzünde itici bir gülümsemeyle ellerini kavuşturmuş maddi çıkar talep eden Avukat Geragos'a yönetilmiş olan "Ağrı Dağı'nı da istiyorsunuz?" sorusunda geen "da" bağlacıyla, söyleşinin öncesinde istenmiş başka yerler olduğuna işaret edilerek "Ermeni"nin "açgözlülüğü" okuyucuya bir kere daha gösterilmiştir. Konuşma baloncuğu içinde Ermeni avukata atfedilen atasözünün zihinlerde canlandırmaş olduğu arsız, utanmaz vb. gibi sıfatlarla ise ötekine yönelik olumsuz duygu ve yargılar çoğaltılmıştır.

Kürtlerin Hak Taleplerinin Kabul Edilemezliği

22 Aralık 2010 tarihli *Habertürk* gazetesinin birinci sayfasında manşetten verilen, böylece gazete tarafından günün en önemli gelişmesi olarak kabul edilen "PKK, Kürtlerden zr dilemeli" başlıklı haber, 30 yıl boyunca PKK'nın üst düzey kadroları arasında yer alan ancak getirdiği eleştiriler nedeniyle örgütten ayrılan, gazete tarafından PKK'nın "eski karakutusu" olarak nitelendirilen Nizamettin Taş'ın açıklamalarından oluşmaktadır. Bu haber ve yanısıra haberin sağ ve alt stnlerinde yer alan BDP'li bir vekilin açıklaması, "iki dilli hayat"la ilgili savcılık soruşturması, MHP Başkanı Devlet Bahçeli'nin "iki dilli yaşam ve demokratik özerklik modeli taslağı" zerine yapmış olduğu açıklama ile bir blok halinde sunulan Kürt sorunuyla ilgili diğer haberler, gazetenin meseleye dair yaklaşımını ve Kürtlere yönelik ötekileştirme stratejilerini açıkça gösterir niteliktedir.

"PKK Kürtlerden zr dilemeli"

Demirtaş'ı BDP'li vekil "yalanladı"

Kapatma için işaretler geldi

"Aklınızı başınıza alın"

Yukarıda sıralanan başlıkları taşıyan haberler arka arkaya okunduğunda bir taraftan, eylemlerinden sorumlu akil özneler olarak görülmeyen, bir nevi ocuklaştırılan Kürtlerin PKK tarafından kandırıldığı iması ne çıkmakta; diğer yandan BDP liderinin mecliste Kürtçe konuşulmayacağı yönündeki açıklamasının da "Demirtaş'ı

BDP'li vekil 'yalanladı'" başlığı altında verilen haberde görüldüğü gibi bir kandırmacadan ibaret olduğuna işaret edilmektedir. Kürtlerin Kürtçe konuşma ısrarlarının kabul edilemezliği, 22 Aralık tarihli *Habertürk* gazetesinin başlıca problematiğini oluşturuyor gibidir. "Demirtaş'ı BDP'li vekil 'yalanladı'" başlıklı haberin hemen altında, koyu harflerle atılan "Kapatma için işaretler geldi" başlığı altında yer alan haberde BDP'nin "iki dilli hayat ve özerklik taslağı" nedeniyle kapatılabileceği belirtilmekte; kapatılma tehdidini başlığa taşımakla yetinmeyen editöryal kadro, Bahçeli'nin BDP'ye yönelik "Aklınızı başınıza alın" tehdidini mavi fonda çerçeveleyerek öne çıkarmaktadır (bkz. Resim 1).

Gazetenin birinci sayfa haberlerinin devamlarının yer aldığı 15. sayfası (bkz. Resim 5) "Başsavcılıktan BDP'ye 'kapatma' uyarısı" başlığı ile açılmaktadır. Bu devam haberinde, ilk sayfa haberinde açıkça yer alan "iki dilli hayat ve özerklik taslağı Yargıtay başsavcısı ile Diyarbakır savcılarını harekete geçirdi" ifadesinin aksine, Cumhuriyet Başsavcılığı'nın incelemeyi "Demokratik Özerklik Çalıştayında çıkan '1. Demokratik Özerk Kürdistan' taslağıyla ilgili" olarak başlattığı, "Demokratik Toplum Kongresi'nin düzenlediği bu çalıştay ile BDP arasında bir bağlantının olması durumunda parti hakkında kapatma davası açılabilmesi uyarısında bulundu"ğu, BDP'nin ortaya attığı 'iki dilli hayat' girişimi konusunda ise eylem olmadığı gerekçesiyle soruşturma başlatmadığı" belirtilmektedir. Başka bir deyişle, kapatılma uyarısından iki dilli hayat girişimini de sorumlu tutan ilk sayfa haberinin aksine, gerçekte iki dilli hayat girişimi hakkında yasal bir sürecin başlatılmadığı anlaşılmaktadır. İlk sayfa haberi ile onun devamında aktarılan bilginin tutarsızlığı, habercinin ve editörün enformasyonu gazetenin "iki dilli hayat" girişimi karşısındaki tercihi yönünde nasıl çarpıtılabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu haberin hemen altında ise BDP eşbaşkanı Demirtaş'ın ağzından: 'Meclis'te Kürtçe dayatmamız yok' açıklaması başlığa taşınmıştır. Altbaşlık, Demirtaş'ın sözlerinin güvenilmezliğine ilişkin ilk sayfa haberinde yapılan saptamayı doğrular niteliktedir: "BDP Genel Başkanı Demirtaş, "Milletvekili arkadaşlarımı uyardım" sözleriyle

Başsavcılıktan BDP'ye 'kapatma' uyarısı

TBMM Başkanı Mehmet Ali Şahin'in "Servetini görevine çalıyor"urum" açıklamasının ardından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı BDP ile ilgili, Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı da Demokratik Özerklik Çarşafı ile ilgili inceleme başlattı. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Siyasal Partiler Yasası'nın, partilere, bölgecilik yapmayı yasakladığına dikkat çekerek, kapatma uyarısında bulundu.

Çarşaf ve BDP ile ilgili basında

çıkın haberleri ıfbar kabul eden Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, 15 Aralık'ta Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'ndan konu ile ilgili inceleme başlatma taleplerini ve inceleme evraklarının örneğini istedi. Başsavcılık, ayrıca Diyarbakır Valiliği'ne de Çarşaf ile ilgili idari bir işlem yapıp yapılmadığını sordu. Başsavcılık, evraklarda BDP ile Çarşaf arasında organik bir bağ olup olmadığını inceleyecek.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, dün

yaşlılığı yazılı açıklaması, BDP'ni ortaya atıp "iki dilli hayat" girişimi konusunda ise eylem olmadığı gerekçesiyle soruşturma başlatmadığı öğrenildi.

TASLAGA İNCELEME

Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı da Demokratik Toplum Kongresi'nden (DTK) hafta sonunda Diyarbakır'da düzenlenen "Demokratik Özerklik Çarşafı"nda çıkan "1. Demokratik Özerk Kürdistan" taslağıyla ilgili inceleme

başlattı. Başsavcılığın, BDP'nin ortaya attığı "iki dilli hayat" girişimi konusunda ise eylem olmadığı gerekçesiyle soruşturma başlatmadığı öğrenildi. BDP Grup Başkanvekili Bengi Yıldız, DTK ile BDP arasında bağ olup olmadığını ilginç inceleme başlatılan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısına Abdurrahman Yalçınkaya'ya "Demokrasi ile tanış artık" diyerek tepki gösterdi. ■ İLHİ HÜRRAK/ANKARA-YEPK/DİYARBAKIR/AHT

Demirtaş: 'Meclis'te Kürtçe dayatmamız yok'

TBMM'DE GERİLİMİ DÜŞÜREN GÖRÜŞME

BDP Genel Başkanı Demirtaş "Milliyetçilik arkadaşlarımızı uyardım" sözleriyle Meclis'te Kürtçe konuşmayacakları konusunda TBMM Başkanı Şahin'e güvencesi verdi. Ancak aynı anda Meclis Genel Kurulu'nda kürsüye çıkan BDP'li Özdal Uçur, Kürtçe ifadeler kullandı

İnan GEDİK / ANKARA

BDP Meclis Başkanı Mehmet Ali Şahin'e Kürtçe tartışmalarında "TBMM'yi germevecekleri" garantisini verdi. BDP Genel Başkanı Selahattin Demirtaş, "demokratik özerklik" konusunda görüşlerini leaven bir kitapçığı da Şahin'e sundu. Görüşmeyle Genel Başkan Demirtaş'ın yanı sıra BDP Grup Başkanvekilleri Bengi Yıldız ve Ayta Akat Ala ile Muş Milletvekili Sırrı Sakık da katıldı. Edilmeden bilgilere göre Şahin'in Demirtaş arasında da diyaloglar yaşandı. Şahin, Bu DTK nedir? Demokratik Özerk Kürdistan ne oluyor? Ne amaçlıyorsunuz? Demirtaş, DTK bizim de içinde bulunulduğumuz bir sivil toplum örgütü. Çalışmaların bizden başlaması yitiriyor. Son toplantıya ben de katıldım bazı aydınlar da katıldı. Ancak DTK'nın aldığı herhangi bir karar yok. Sadece bir tartışma açıldı. Şahin Siz özerklikle ilgili ne düşünüyorsunuz? Demirtaş: Parti olarak bir öneri haline getirecek, bir Anayasa ve yasa değişikliği yapalım şeklinde bir teşebbüstümüz yok. Şahin: Türkiye konusunda tüm milletvekillerinin hassas olması gerekiyor. Sizden başka rica ediyorum. Demirtaş: Bizim buna bir itirazımız yok. Arzadığımız da Kürtçe konuşmama. Ana dil uygulanan baskılan gündeme getirmek için sadece birkaç cümle kullandık. Arkadaşlarımız da uyardım. Genel Kurul'da Türkiye'de bir dille hitap etme düşüncemiz yok. Şahin: Değişik düşünceleriniz olabilir, bunları da görüşüyoruz, gerekirse değiştirmeceğimize yer TBMM'dir.

DEMOKRATİK ÖZERKLİK İÇİN NE DEDİLER?

'Kürtlerin değil PKK'nın talebi'

TÜM bu talepler Kürtlerin değil, PKK'nın ve siyasal bölgücülerin talepleridir. Türkiye'de PKK, KCK ve DTP'nin açtığı olarak halk üzerinde ağır bir baskısı var. Ben bu tür taleplerin

Prof. İsmail Üstüğü

'Merkezi yönetimden vazgeçilmeli'

Bu merkezi yapının zayıflatarak yerini yerli yönetmelere bırakması, toplumun bu kadar sarınlara ulaşmış örgüt içerisinde yeterince diyaloglarını ifade edemeyeceğini, ihtiyaçlarını karşılayamayacağını belirtiyor. Bu yönetim biçimiyle Ankara'da oturan Kar'a sağık meşmuru, Hakkan'ın orman kenarında ağsamsız, olmas. Toplum böyle yönetilmeli. Halk Cumhuriyetini nerede, Genelkurmay Başkanı nerede, Savunma Bakanı nerede biliriz.

Yazar İsmail Erat

'Türkiye'yi de AB yönetsin'

"Kürdistan özerk olsun" diyorlar. Onada insanı gelişim endeksi ne olacak, benim de sorum bu. "Burası Kürdistan, burayı Kürdistan yönetsin" yime bir yönetim tartışması.

Prof. Mehmet Altan

BDP Genel Başkanı Demirtaş'ın görüşmelerinde arından yaptığı açıklamada Demirtaş için "esbap" ifadesini kullandı ve Meclis Genel Kurulu'nda Kürtçe konuşulmayacağına dair sözü hatırlatarak, "Bu sözün arkasında durumların temennisi ediyorum" dedi.

'UMARIM SÖZLERİNİ TUTARLAR'

TBMM Başkanı, görüşmelerinde arından yaptığı açıklamada Demirtaş için "esbap" ifadesini kullandı ve Meclis Genel Kurulu'nda Kürtçe konuşulmayacağına dair sözü hatırlatarak, "Bu sözün arkasında durumların temennisi ediyorum" dedi.

'Bu karanlık dönemde herkes aklını başına almalı, ayağını denk atmalı'

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, "iki dilli yaşam" kampanyası ve "demokratik özerklik modeli taslağı"nın ortak hedefinin Türkiye'yi bölme projesinin hayata geçirilmesi için fiili durum yaratılmasını girişimi olarak nitelendirdi. Bu girişimlerin "ayaklanması hazırlığı" olarak nitelendirilen Bahçeli, yaptığı yazılı açıklamada şu uyarılarda bulundu:

BAHÇELİ BİLDİ: Bu taleplerin masum ve meşru bir yasa kültürel hak talebi olmadığını açıklar. Türkiye başın millî birliğini, cumhuriyetin kurulus ilkerlerini ve millî varlığını hedef alan bölgesine hain bir saldırıya karşı karşyadır.

'KÜRTLERİN DE KÜRÜSÜ'

Selahattin Demirtaş ise BDP'nin Genel Kurulu'nda Kürtçe dayatması olduğunu söyledi. "Ana dilden birkaç kelime ifade etmek kayırmak kapamaz. O Meclis kürsüsünde Kürtlerin de kürsüsüdür. İki cümle Kürtçe kullandığı diye neredeyse ortada bırakılacak" diye konuştu.

'KURULUŞUNUN NOT'

ETKİ: Bu vahim gelişmeler yaşanırken CHP'nin tepkisi kalın ve Genel Başkan Kılıçdaroğlu'nun suskunluğuna şiddetli bir Türk milleti ötek ciddi soru işaretleri yaratmıştır. Bu gereği bu aşamada net emtelle

'KURULUŞUNUN NOT'

Bölünme receptorleri ve hız kazanan sağışık tabirler Başkan'ın başlatıldığı PKK açılımını ile meşreyleti ve sonuçlandı. 2011 seçimleri sonrası Anayasa'nın PKK taleplerini kapsayacak şekilde değiştirileceği konusunda bölücülerin vadedi çek veren Başkan ve hükümeti bu noktaya gelmesinin baş sorumlusu ve suç ortağıdır.

BAHÇELİ'NİN İYİ ENİŞE VERİLDİ: Kahramanmaraş'taki amanda meydana gelen olayları "endişe verici" olarak nitelendiren Bahçeli "Emniyet teşkilatımız tahrikçileri, failleri ve kimlerle bağlantılı olduklarını vakit geçirmeden belirlemek" çağrısı yaptı. Bahçeli, isim vermeden olayları bahkandan izleyen Okkes Sendikler'in olaylarda rolünü ima etti. ■ ANKARA

Resim 5. Habertürk, 22 Aralık 2010, 15. sayfa

Meclis'te Kürtçe konuşmayacakları konusunda TBMM Başkanı Şahin'e güvence verdi. Ancak aynı anda Meclis Genel Kurulu'nda kürsüye çıkan BDP'li Özdal Üçer, Kürtçe ifadeler kullandı" cümlelerinden oluşan alt başlık; Meclis'te Kürtçe konuşmanın kabul edilemezliğini, bu yönde güvence verilecek bir olgu olarak betimleme yoluyla ilan ederken verilen güvenceye rağmen BDP'li milletvekilinin "Kürtçe ifadeler" kullanmasının Demirtaş'ın nezdinde Kürt siyasetçilerin sözlerinin güvenilmezliğinin işareti olduğunu ima etmektedir. Haberin metni okunduğunda ise, Demirtaş'ın, Meclis Başkanı Mehmet Ali Şahin'e "Kürtçe tartışmalarında "TBMM'yi germeyecekleri" garantisini" verirken meclis genel kurulunda konuşan milletvekillerinin "ana dile uygulanan baskıları gündeme getirmek için sadece birkaç cümle kullandı"klarını belirttiği anlaşılmaktadır. Böylece haber metni, yukarıda ele alınan "kapatma uyarısı" ile ilgili haberde olduğu gibi, başlıkta yaratılmaya çalışılan güvenilmezlik izlenimi ve Kürtçe ifadeler kullanılmasının oluşturduğu tehdit algısı ile çelişmektedir.

DTP'li milletvekillerinin görüntüsünün yer aldığı fotoğrafın altında ise, TBMM Başkanı Şahin'in "Umarım Sözlerini Tutarlar" açıklaması büyük harflerle başlıklaştırılmıştır. Yukarıdaki haberle birlikte ele alındığında, bu başlığın fotoğrafı verilen Kürt siyasetçilerin "sözlerini tutmayacakları" yönünde bir kabulü barındırdığı söylenebilir. Başlıktaki "umarım" ifadesi, aksi yönde bir olasılığın da altını çizmektedir. Bu olasılık karşısında yapılması gereken ise, MHP genel başkanı Bahçeli'nin tırnak içinde başlığa taşınan sözleri ile işaretlenmiştir: "Bu karanlık dönemde herkes aklını başına almalı, ayağını denk atmalı". Açık bir tehdit içeren bu başlık, aynı zamanda milliyetçilikle ve ırkçılıkla eklenilen tehdit algısının söylemsel düzlemde nasıl kurulduğunu da göstermektedir. Hem popülist milliyetçilik hem de ırkçılık kendi meşruluk zeminlerini neredeyse her zaman, bir "karanlık dönem" den geçildiği, iç ve dış düşmanlar tarafından tehdit altında olduğu iddiası üzerine kurar. Haberin metni de Bahçeli'nin sözleri aracılığıyla bu algıyı güçlendirmekte, "iki dilli yaşam" kampanyası ve "demokratik özerklik modeli taslağı"nın ortak hedefinin *Türkiye'yi bölme* projesinin hayata geçirilmesi için fiili durum yaratılması girişimi" ve bir "ayaklanma hazırlığı" olduğunu

vurgulamaktadır (vurgu bize ait). Bahçeli'nin açıklamalarına "Masum Değil" alt başlığı altında yer veren haberde, Kürtlerin taleplerinin hak talepleri değil, Türkiye'nin "*milli birliğini*, cumhuriyetin kuruluş ilkelerini ve *milli varlığını* hedef alan *hain* bir suikast" (vurgu bize ait) olduğu belirtilmektedir. Haberde ayrıca Bahçeli'nin, Kürtlerin taleplerinin gerçekte PKK'nın talepleri olduğu ve Kürt açılımının da gerçekte "Başbakan'ın başlattığı PKK açılımı" olduğu yönündeki sözleri de yer bulmuştur. Bu sözleri, haberin sol tarafında "Demokratik Özerklik İçin Ne Dediler?" başlığı altında yer verilen "uzman" görüşleri desteklemektedir. Aşırı milliyetçi çizgisiyle tanınan Prof. Ümit Özdağ'ın fotoğrafının yerleştirildiği ilk görüşün de desteklediği bu iddia, haberin altbaşlıklarından birinin 'Kürtlerin değil PKK'nın talebi' ifadesi aracılığıyla açıkça dile getirilmekte; "Türkiye'de PKK, KCK ve DTP'nin üçlü olarak halk üzerinde ağır bir baskısı var" sözleriyle PKK ve DTP arasında özdeşlik kurulmaktadır.

Kürt siyasetçiler ve talepleri ile ilgili bu haberler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, haberlerde kullanılan dilin Kürt siyasetinin öne çıkan aktörlerini "aklı başında olmayan", "güvenilmez"; "sözünü tutmaz" olarak işaretlediği; iki dilli hayat ve demokratik özerklik gibi taleplerinin ise "bölücü", "milli birliği ve varlığı tehdit eden", "hain", "ayaklanma hazırlığı" ve "suikast" olarak nitelendiği görülmektedir. Kuşkusuz, bu dilin seçiminde olduğu gibi haber değeri atfetme pratiklerine eşlik eden habercinin ve editörün tercihlerinde de benzeri bir tavırdan söz etmek gerekir: "Niye PKK'dan ayrılan biri, niye Bahçeli'nin konuşması, niye Demirtaş'tan farklı konuşan vekil?" gibi soruları çoğaltmak mümkündür. "Kimin konuşturulduğu aynı zamanda kimin/kimlerin susturulduğuna" işaret etmektedir. Bu da medya profesyonellerinin olaylar/olgular karşısındaki tutumlarını ortaya koyan önemli bir göstergedir.

Türklüğe Övgü: "Atatürk'ün Ataları Rum Değil Anadolu"

Irkçı-ayırıcı söylemler doğrudan ötekini olumsuzlama biçiminde sergilenebileceği gibi "bizi ve bize ait olanı yüceltme" yoluyla da ortaya çıkabilir. *Habertürk* gazetesinin birinci sayfasında yer alan "Atatürk'ün ataları Anadolu göçmeni" başlıklı haber, inkılâp tarihi

ders kitaplarında artık Atatürk'ün Selanikli oluşunun yanı sıra atalarının Anadolu'dan göç ettiklerinin de yazılacağı bilgisine yer vermektedir. Gazetenin altıncı sayfasındaki devam haberinde (bkz. Resim 6) de, Talim Terbiye Kurulu'nun ilgili komisyonu tarafından hazırlanan rapora göre ders programında yapılacak değişiklikler sıralanmış; bu değişiklikler içinde yer alan Atatürk'ün atalarının Anadolu kökenli olduğuna ilişkin bilgi ise "Atatürk'ün ataları aslen Selanikli değil Anadolu" ifadeleri ile başlığa taşınmıştır. Başlıktaki tırnak işareti, bu bilginin söz konusu rapordan aktarıldığını göstermekte; başka bir deyişle bu iddiaya güvenilirlik yüklemektedir. "Aslen Selanikli değil" ifadesi Atatürk'ün Rum olmadığına işaret etmekte; "ataları Anadolu" açıklaması ise Anadolu olmaya yüklenen anlamın kan ve soy bağına gönderme yapması ile Atatürk'ün Türklüğünün altını çizmektedir. Böylelikle, haber Atatürk'ün Türklüğünden herhangi bir şüphenin yersiz olduğunu özellikle vurgularken, Rumluk ile kurduğu karşıtlık aracılığı ile Türklüğü yüceltmektedir. Türk tarihini, geçmişini, "saf, karışmamış ırkın yüceliğini" öne çıkaran başlık seçimi aynı zamanda Türk olmayana -burada Ruma- yönelik olumsuz yargıların sergilenmesinin bir yolu olarak değerlendirilebilir. Birinci sayfadaki "barbar Rum" haberiyle birlikte değerlendirildiğinde, Selanikli olan Atatürk'ün Rumluğa yüklenen her türlü olumsuz anlamdan muaf tutulabilmesi, Anadolu'luluk imgesiyle vurgulanan bu kan bağı yoluyla sağlanmıştır.

'Atatürk'ün ataları aslen Selanikli değil Anadolu'

İnkılap tarihi ve Atatürkçülük dersinde yeniliklere geçiliyor. Buna göre tarih dersinde artık "Atatürk'ün atasının aslen Anadolu kökenli olduğu" öğretilecek

SİHEN YENİ AFT

Özellikle Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan raporun çerçevesinde, Atatürk'ün atasının aslen Anadolu kökenli olduğu öğretilen Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan raporun çerçevesinde, Atatürk'ün atasının aslen Anadolu kökenli olduğu öğretilen Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek.

İRTİ O YENİLER

1918-1919 yılları arasında, Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan raporun çerçevesinde, Atatürk'ün atasının aslen Anadolu kökenli olduğu öğretilen Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek.

TÜRK TELAFIÇILAR

Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan raporun çerçevesinde, Atatürk'ün atasının aslen Anadolu kökenli olduğu öğretilen Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek.

Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan raporun çerçevesinde, Atatürk'ün atasının aslen Anadolu kökenli olduğu öğretilen Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek.

YEREL VAHİMLER

Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan raporun çerçevesinde, Atatürk'ün atasının aslen Anadolu kökenli olduğu öğretilen Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek.

İNALIK DA DERS OLDU

Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan raporun çerçevesinde, Atatürk'ün atasının aslen Anadolu kökenli olduğu öğretilen Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek.

Berdele komisyon el etti vekiller Şanlıurfa yolcusu

Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanan raporun çerçevesinde, Atatürk'ün atasının aslen Anadolu kökenli olduğu öğretilen Atatürk'ün hayatı, Atatürk'ün "ulusal tarih" olarak değerlendirildiği derslerde bir dizi yenilikler görülecek.

Cinsiyetçi Söylemin Kadına Bakışı: “24 Saatini Kocana Ada”

İrkçılığın yeni biçimleri üzerinde duran yazın, ayrımcılığa yol açan ırkçılık, cinsiyetçilik ve milliyetçilik söylemlerinin hem birbirleri ile hem de kendi içlerinde eklettik biçimde bir araya gelme ve etkileşim döngüsü kurduklarının, bunları birini diğerinden ayıran sınırların çoğu zaman belirsizleştiğinin altını çizmektedir (Örn. bkz. Balibar, 2007). *Habertürk*'ün bu çalışma kapsamında incelenen sayısı da bu eklemelenmenin çarpıcı bir örneğini sunmaktadır. “Barbar Rum Saldırdı” başlığının sağ çaprazında, “PKK, Kürtlerden özür dilemeli” ve “Atatürk’ün ataları Anadolu göçmeni” haberlerinin arasına sıkıştırılan ve Nurgül Yeşilçay’ın boşanma haberinin üzerine yerleştirilen “Eşinizi susuz bırakmayın” başlıklı haber, kadına yönelik ayrımcılığın ırkçılıkla nasıl yan yana gelebildiğini de örneklemektedir. Nurgül Yeşilçay’ın fotoğrafının çerçeve dışına taşırılmasıyla “süslenen” bu haber ataerkil ideolojinin öğütleriyle doludur. İlahiyatçı Mehmet Paksu’nun ağzından “Çirkin siteleri (seks) takip eden eşinizi hoş giysilerle ekrandan koparın. Eşiniz mesaj gönderiyorsa hayata susamıştır, onu susuz bırakmayın” ifadesinin aktarıldığı haberin devamı (bkz. Resim 7) ikinci sayfada “yaşam” köşesinde yer almaktadır. “İLAHİYATÇIDAN KIRMIZI NOKTALI TAVSİYE” üst başlığının altına ‘Hoş giysilerle erkeği pornodan uzak tutun’ açıklamasının yerleştirildiği haberde ‘24 saatini kocana ada’ tavsiyesi de kırmızı harflerle alt başlık haline getirilmiştir. Haberin bütününün, *Bugün* gazetesi yazarı, ilahiyatçı Mehmed Paksu’nun “Mahremiyet Okulu” adlı kitabından alıntılarla hazırlandığı görülmekte; evlilik ilişkisinde kadından beklenen davranışlar, erkek egemen kültürel kodlar ve dinsel atıflarla güçlendirilerek yeniden tanımlanmaktadır. Kadınların erkeklerin ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü ikinci bir cins olduğu iddiasıyla bezenmiş eril haber dili kadının özverili, erkeğin ise talepkâr olduğuna ilişkin cinsiyetçi kalıpyargıları yeniden üreterek kadınları hayatının odağında kocası olması gereken, erkeğe tabi kılınmış, “okuyarak ulaştığı yeni bilgileri” bile erkeği için kullanacak cinsel bir figür, “erkeğine ait bir beden” olarak tanımlanmaktadır.

İLAHYATÇIDAN KIRMIZI NOKTALI TAVSİYE

'Hoş giysilerle erkeği pornodan uzak tutun'

BUCURM Gazetesi yazarı İlahiyatçı Mehmet Paksoy, "Mahremiyet Okulu" adlı 3 kitlesinde, okuyucuların en çok merak ettiği soruların yanıtlarını veriyor. Kitapta en

çok sorulan sorunun "aldatma" üzerine olmasa dikkat çekiyor. Mahremiyet kelimesini soruları arasında ikinci sıraya ise "İkinci evlilikler" alıyor. İlahiyatçı'nın sorularına verdiği yanıtlar:

'24 saatini kocana ada'

■ **Kocam baka kadınlara mesaj gönderiyor. Ne yapmamı?**
Hayatın 24 saatini ona ayırmak, ona vermemiz, Kur'an'ın dediği gibi siz onun o size fedî olmanız. Size kargu kutur göndermesin. İnanç vermeseysek, onu bozma bırakmayacakız. Çukuryükü üsteğinizi yeni bilgilerle onu kendi kapasına sınırlama çabalarını. Ara sıra mesaj gönderin, anlaşılmaz ifade kullanmayın, susuz bırakmayın.

■ **Kocam çıkın siletene giriyor, nasıl davranmamı?**
Parçaya kocanın. Gerçekten köle, çukün ve pis bir adamdır. Çukününce huyuna gidecek, gıyasete neyin emen baskından koparsın, susuz vakti geçirmesin. Her ne edin.

■ **Gizlice ikinci nikâh yapıyorum. Bu günün me? Bu keyfilince, sadece zevceyi borusu içinde işler olur. Dini hayata da zarar olur. Allah katından nasıl olurum?**
■ **Tülay SUBAŞLI / AHT**

2 saatte 1.5 milyon dolar kazandı

İsmi açıklanmayan bir oligark için başkent Moskova'da iki saat sahneye çıkan ünlü İngiliz şarkıcı Amy Winehouse performansı karşılığında 1.5 milyon \$ aldı.

ÜNLÜ İngiliz şarkıcı Amy Winehouse Rusya'nın başkenti Moskova'da adı açıklanmayan bir milyarder için konser verdi. İki saat sahneye kalan Winehouse performansı karşılığında 1.5 milyon dolar aldı. Rusya Futbol Federasyonu Başkanı Sergei Fyodorov da konseri izleyender arasındaydı. 27

yaşandığı Winehouse bükükannesinin Rus göçmeni olduğunu açıklamasının ardından Rus oligarkların partilerinde sahneye çıkmaya başladı. Winehouse, 2008 yılında da Chelsea Kulübü'nün sahibi Rus milyarder Roman Abramov'ün sevgiline ait bir sanat galerisinde 2 milyon dolar karşılığında şarkı söylemişti. ■ **DOĞ HABERLER**

Arkadaşıyla koca takası yaptı

Ünlü DJ Courtney Janecek Shania Twain, 2008 yılında 15 yıllık kocasına ait olan en değerli eşyası Marie-Anne Thebaud'un eski kocası ile değişti. Ne kadar pahalıdır, ancak Frédéric Thebaud, 2008

yanından bir bilette olduğu Twain'e layıhve 100 bin dolar değerinde bir yalıtılmış evden bir tane. Marie-Anne Thebaud hala Twain'in eski kocası prokurör Robert Mark Lange ile birlikte yaşıyor. ■ **DOĞ HABERLER**

Resim 7. Habertürk, 22 Aralık 2010, 2. sayfa

Bu haberin hemen yanında, sayfanın sağında sergilenen seyirlik bir haz nesnesine dönüştürülmüş, dekolterileriyle "davetkâr" kılınmış kadın bedenleri, Türkiye'de basının kadınları cinsel bir obje olarak tasvirinin bir görüntüsü niteliğindedir. Türkiye'de yapılan çok sayıda araştırmada kadınların medyada temsilinin iki boyutu olduğu belirtilmektedir: Bir erkeğin koruması, vesayeti altında olan, cinsel kimliği örtülmüş "fedakar anne", "sadık, iyi eş" olanlar ile bir erkeğin vesayeti altında olmayıp cinselliğin ötesinde herhangi bir kimliği olmayan "serbest", "müsait" (Saktanber, 1990: 196-197) nitelemeleriyle anılan kadınlar: "Medyada cinselliklerinden arındırılmış bir biçimde temsil edilen, vesayet altındaki kadınların herhangi bir cinselliğe sahip olmaları ise ancak belirli sınırlar dahilinde o da evlerinin yatak odasında meşruiyet kazanır" (Saktanber, 1990: 198). Pornografik bir metaforu başlığa taşıyarak kocasına karşı görevi "susuz bırakmamak" olarak tanımlanan, evinde "hoş giysilerle erkeği pornodan uzak tutacak" kadınlara, "cinsel cazibeleri"ni nasıl kullanacaklarını, erkeklerin talep ettikleri "ideal" cinselliğin evin yatak odasında nasıl yaşanacağını öğütleyen haber, kadına yönelik cinsiyetçi söylemi yeniden üretirken doğrudan ırkla ya da etnik kimlikle ilişkilendirmediği durumlarda da, ayrımcılığın haber değeri affetme süreçleri içinde ve haber dilinde toplumsal cinsiyet üzerinden nasıl kurulduğunu örneklemektedir.

Sonuç

Her gün milyonlarca eve giren, “gerçeklik ve yansızlık iddiası” çoğunlukla sorgulanmadan kabul edilen gazeteler, manşetleri, haber başlıkları, haberlerin tematik kurgulanışı, metinlerin arka plan bilgileri, sözcük seçimi, kullandıkları fotoğraflar ve karikatürlerle ırkçılığın-ayrımcılığın “gündelik” olarak yeniden üretilmesinin önemli araçları arasında yer almaktadır. Yukarıdaki iddiadan yola çıkan bu araştırma, Türkiye’de tirajı en yüksek beş gazeteden biri olan *Habertürk*’ün “sıradan bir gün”ünde, ırkçı-ayrımcı söylemlerin temelini oluşturan “olumlu biz”-“olumsuz öteki” karşıtlığını yeniden üreterek ve kutuplaştırmalar, ön kabuller, gülünçleştirmeler, abartılar, aşağılamalar, dışlama ve düşmanlaştırma gibi stratejileri kullanarak ırkçı ve ayrımcı kanı ve yargıları olağanlaştırdığını ortaya koymuştur. Bir taraftan “biz”den olmayana yönelik olumsuz kalıpyargıları pekiştiren, diğer taraftan ise kimi zaman mazlumluk söylemleri, kimi zaman doğrudan yüceltme stratejileri aracılığıyla “olumlu biz”i besleyen ırkçı ve ayrımcı söylemlerin medya aracılığıyla dolaşıma sokulması, gündelik dile yerleşen Kürt “sorunu”, Ermeni “meselesi” gibi kullanımlarla azınlıkların bir problem gibi algılanmasının sürdürülebilirliğine; “hain”, “düşman” ilan edilen yabancılara ve ikinci bir cins olarak temsil edilen kadınlara yönelik süregelen önyargıların pekiştirilmesine olanak sağlamıştır.

Çok okunan bir gazetenin rastgele seçilmiş, sıradan bir günü üzerine yapılan bu çalışmanın bulguları, Türkiye’de oldukça sınırlı bir analiz alanına sahip olan yazılı ve görsel medyanın (yeniden) ürettiği ırkçı-ayrımcı söylemlere yönelik analizlerin çoğaltılması ihtiyacını ve bu söylemlere karşı iletişim alanında örgütlenmesi gereken müdahalenin (ırkçı-ayrımcı söylemlerinin sürekli takibini olanaklı kılacak bir medya izleme merkezinin kurulması, sonuçlarının kamuoyuyla paylaşılması, medya çalışanları ve iletişim fakültesi öğrencilerinin eğitimi gibi) gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Açıkkel, Fethi (1996). “‘Kutsal Mazlumluğun’ Psikopatolojisi.” *Toplum ve Bilim* 70: 153-196.
- Alankuş-Kural, Sevda (1995). “Türkiye’de Medya, Hegemonya ve Ötekinin Temsili.” *Toplum ve Bilim* 67: 76-108.
- Aytar, Volkan (2009). “Algular ve Zihniyet Yapıları: Milliyetçilik Eksenini.” sunuş yazısı. *Milletin Bölünmez Bütünlüğü, Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)*. Ferhat Kentel, Meltem Ahıska ve Fırat Genç (der.) içinde. İstanbul: TESEV. 3-4.
- Balibar, Étienne (2007). “Irkçılık ve Milliyetçilik.” Çev., Nazlı Ökten. *Irk Ullus Smf*. Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein (der.) içinde. İstanbul: Metis. 51-86.
- Billig, Michael (2002). *Banal Milliyetçilik*. Çev., Cem Őiřkolar. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Bora, Tanıl (1994). “Türkiye’de Milliyetçilik Söylemleri.” *Birikim* 67: 9-24.
- Ergin, Murat (2009). “‘Bizden Irkçı Olmaz’ Türk Kimliği ve Irksal Sözlükler.” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-9*. Ömer Laçiner (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 386-412.
- Kentel, Ferhat, vd. (2009). *Milletin Bölünmez Bütünlüğü, Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)*. İstanbul: TESEV
- Köker, Eser, vd. (2008). *Seçim Sürecinde Milliyetçi-İslami Tema ve Söylemlerin Yaygınlaştırılması: 2007 Milletvekili Genel Seçimleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Araştırma Projesi. Ankara: TÜBİTAK.
- Köker, Eser ve Ülkü Doğanay (2010). *Irkçı Değilim Ama... Yazılı Basında Irkçı-Ayrımcı Söylemler*. Ankara: İHOP.
- Saktanber, Ayşe (1990). “Türkiye’de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakâr Anne.” *Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar*. şirin Tekeli (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 195-215.

Schnapper, Dominique (2006). *Sosyoloji Düşüncesinin özünde öteki ile İlişki*. ev., Ayşegül Sönmezay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Smith, Anthony D. (2002). *Ulusların Kökeni*. ev., Hülya Kendir, Sonay Bayramoğlu. Ankara: Dost.

van Dijk, Teun A. (1991). *Racism and Press*. London: Routledge.

van Dijk, Teun A. (2003). "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım." ev., Nurcan Ateş. *Söylem ve İdeoloji*. Barış oban ve Zerrin zarıslan (der.) içinde. İstanbul: Su. 14-112.

van Dijk, Teun A. (2008). *Discourse and Power*. New York: Palgrave Macmillan.

Yumul, Arus ve Umut zkırmılı (2000). "Reproducing the Nation: 'Banal Nationalism' in the Turkish Press." *Media, Culture and Society* 22: 787-824.

Irkçı-Ayrımcı Söylemlerin Kurucu Öğeleri Olarak İnkâr Stratejileri

Hatice Çoban Keneş

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

• • •

Özet

Medya metinlerinin yaygın inkâr stratejileri aracılığında, üstü örtük bir şekilde ırkçı yargıları üretmesi ve masumlaştırarak dolaşıma sokması, ırkçı söylemleri oluşturan bu stratejilerin deşifre edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, yazılı basının dilsel kullanımlar ve söylemsel tercihlerle ırkçılığın üretilmesinde ve yaygınlaştırılmasında kullandığı inkâr stratejilerinin neler olduğunu ve bu stratejilerin nasıl işlediğini örnekleriyle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda gazetelerden seçilen örnek haberlerde inkâr stratejilerinin nasıl işlediğine ve bu stratejiler yoluyla ırkçı yargıların nasıl görünmez kılındığına odaklanılmıştır.

Anahtar sözcükler: yeni ırkçılık, medya, inkâr stratejileri

Denial Strategies as Constitutive Elements of Racist-Discriminative Discourses

Abstract

This study claims that media texts implicitly reproduce racist judgments through widespread denial strategies and put racism into circulation making it more innocent, and it attempts to decode the media's denial strategies. Its aim is to display the ways in which denial strategies are employed by the printed media. Thus the study primarily focuses on the media's linguistic and discursive preferences through which a new racism is reproduced, naturalised, and spread. In this scope, the study aims at analysing how the denial strategies work in the sample news articles selected from various newspapers and how racist judgments are made invisible through these strategies.

Keywords: new racism, media, denial strategies

İrkçı-Ayrımcı Söylemlerin Kurucu Öğeleri Olarak İnkâr Stratejileri

Günümüzde ırkçılığın söylemler aracılığıyla üretilerek dolaşıma sokulması ve yaygınlaştırılması, ırkçılığı üreten araçlardan biri olarak medyayı öne çıkarır. Medyanın etnik, dini ve diğer azınlıklara ilişkin ırkçı/ayrımcı¹ durum tanımlamalarını oluşturmada, üretmede ve yaymadaki aracılığı medya metinlerini ırkçılık üzerine düşünmek ve araştırmak için önemli hale getirmiştir.

Gündelik yaşam içerisinde Öteki'lere ilişkin oluşturulan önyargılar, toplumdaki varlıklarını artık dil aracılığıyla sürdürmektedir. İrkçı söylemleri barındıran medya da, kitle üretimine aracılık eden içerikleri ve bu içeriklerdeki "keyfilik süreçleri" ile ırkçılığı kiteselleştirmekte ve "değerler alanı"na sokmaktadır (Aydınkaya, 2008: 89). Medyanın profesyonel işleyiş tarzı, haberleri sunma ve metinlerin içeriğini "sözel, işitsel, görsel" farklı kodlama biçimleri, günümüz ırkçılığının beslenmesinde ve yaygınlaşmasında önemli araçlar arasındadır (Aydınkaya, 2008: 224).

İrkçılığın gündelik yaşam içinde dil ve söylem aracılığıyla açığa çıkmasında, sınıfa, etnik kökene ve biyolojik göstergelere dayanan ve açıkça yaşanan "eski" biçiminin yasalarla engellenmiş olması etkilidir. Her ne kadar Türkiye'de biyolojik göstergelerle hareket eden ve doğrudan ırk ayrımına dayanan türden bir ırkçılık yaşanmamış olsa da bir toplumsal problem olarak Türkiye'de de bugün ırkçılığın söylemsel olarak üretilmesinde, meşrulaştırılarak dolaşıma sokulmasında medyanın benzer stratejiler kullandığı görülmektedir. Medya metinlerinin yapısal, sosyo-bilişsel ve özellikle de yaygın inkâr stratejileri aracılığında üstü örtük bir şekilde

1 Çalışmada ırkçılık kavramı, din, etnisite, ırk ve cinsiyet, sınıf temelli ayrımcılık aracı olarak kullanılan biçimlerin birbirine eklenmesi ve sınırların belirsizleşmesiyle geniş bir şekilde tanımlanmıştır. Bu kapsamda, ırkçılık/ayrımcılık kavramları birlikte ve/veya birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

ırkçı yargıları üretmesi ve masumlaştırarak dolaşıma sokması ırkçı söylemleri oluşturan bu stratejilerin deşifre edilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu kapsamda çalışma, yazılı basının dilsel kullanımlar ve söylemsel tercihlerle ırkçılığın üretilmesinde ve yaygınlaştırılmasında kullandığı inkâr stratejilerinin neler olduğunu ve bu stratejilerin nasıl işlediğini örnekleriyle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, gazetelerle dolaşıma sokulan haberlerin hangi inkâr stratejilerini kullandığı, bu stratejilerle ırkçı yargıları nasıl oluşturduğu ve meşrulaştırdığı sorularına odaklanılmıştır. Sistemli bir haber toplama ve seçme sürecine dayanmayan bu çalışmada, ağırlıklı olarak van Dijk'in² kavramlarından ve kuramsal çerçevesinden yararlanılarak yalnızca inkâr stratejilerinin ırkçılığı nasıl ürettiği ve meşrulaştırdığı örnek haberler³ seçilerek tanımlanmaya çalışılmıştır.

İrkçılığın Söylemsel ve Eklektik Niteliği

Söylemsel olarak üretilen ırkçılığın en önemli karakteristikleri, onun günümüzde sahip olduğu geniş anlamla ilişkilendirilmektedir. Bu içeriği “etnisizm” kavramı yerine ırkçılık kavramı ile açıklayacağını belirten van

2 Türkiye’de ve dünyada bu konuda yapılmış olan çalışmaların van Dijk’a atıf yapması bu çalışmada da onun öne çıkmasını sağlamıştır.

3 Bu çalışmada incelenen örnek haberler, Eser Köker ve Ülkü Doğanay’ın ırkçı ayrımcı söylemleri analiz ettikleri ve bu yazının yazarının da proje asistanı olarak görev aldığı araştırma kapsamında derledikleri haberler arasından, yazarların izniyle seçilmiştir. Çalışma, *İrkçi değilim ama...Yazılı Basında İrkçi-Ayrımcı Söylemler* (2010) ismiyle kitaplaştırılmıştır. Köker ve Doğanay’ın çalışmaları, 2006 yılını ve 2007 yılının ilk ayını kapsamaktadır. Türkiye’nin bu dönemdeki gündeminin ırkçı ayrımcı söylemlerin üretilmesinde etkili olan pek çok örnekle dolu olması, yazarların bu dönemi seçme gerekçeleri olarak ortaya konulmuştur. Sözü edilen araştırma kapsamında 3 ulusal (*Zaman*, *Hürriyet*, *Posta*) ve 3 yerel (*Balıkesir/Yeni Balıkesir*, *Mersin/Güneyde İncece*, *Malatya/Sonsöz*) gazetesinin 13 aylık sayıları ırkçı-ayrımcı söylemler açısından taranmış ve 2447 habere ulaşılmıştır. Bu çalışmada seçilen örnekler de bu 2447 haber içinden ırkçılığın meşrulaştırılmasına aracılık eden inkâr stratejilerini en iyi yansıttığı düşünülen haberler arasından belirlenmiştir.

Dijk, ırkçılık kavramının hem daha yaygın olarak kullanıldığını, hem de inkâr edilse de açıkça ve görünür bir şekilde bizden farklı olanları tanımlamak için bir kriter olarak etkisini, güncelliğini sürdürdüğünü söylemektedir (2005: 2). Artık farklılıklar genetik olarak değil, kültürel olarak ortaya konmaktadır ve kültürel farklılıklar da ırkçılık olarak adlandırılmaktadır (Matheson, 2005: 139).

Modern baskı aracının biyolojik soyaçekim değil de kültürel farklılıklardan kaynaklandığı söyleyen Etienne Balibar da Pierre A. Taguieff'e atıfla, çağımız ırkçılığının bugünkü başkalaşmış haline "ırksız ırkçılık" ya da "yeni ırkçılık" adını vermektedir. Bu tür bir ırkçılık bazı halkların diğerlerinden üstünlüğü üzerine kendini kurmaktan daha çok, kültürel farklılıkların "aşılamazlığı"na dayanır; farklı kültürler arasındaki sınırları kaldırmanın ve farklı yaşama biçimlerinin, gelenek ve göreneklerin bir arada olmasının uyumsuzluğu üzerine bir savunu geliştirir (Balibar, 2000: 30). Kültürel farklılıkların bir arada yaşamaya engel oluşturduğu düşüncesinden hareket eden bu türden bir ırkçılığı "farkçı ırkçılık" olarak tanımlayan Taguieff, faşizm ve ırkçılığı eski kavramlarla anlatmanın mevcut gelişmeleri açıklamada yetersiz kalacağına, dolayısıyla ırkçılık kavramının içeriğini değiştirmek gerektiğine vurgu yapar (Taguieff'ten aktaran Balibar, 2000: 30).

Günümüz ırkçılığının sahip olduğu bu yeni ve geniş anlam yanında onun önemli bir diğer özelliği de "tamamen farklı tabiatlara sahip toplumsal grupları, özellikle de "yabancı toplulukları ve aşağı ırkları", "kadınları, "sapkınları" aynı anda hedefleyen azınlıklaştırma ve ırklaştırma görüngüsü[nün], birbirinden bağımsız bir dizi tanımsız nesne karşısında uygulanan, sadece benzer söylem ve tutumların yan yana gelmesini değil, birbirine bağlı, birbirini tamamlayan dışlama ve tahakkümlerin oluşturduğu tarihsel bir sistem[i]..." gerektirmesidir. Diğer bir deyişle bu durum, "etnik bir ırkçılık" ile cinsel temelli bir ırkçılığın "birbirine koşut gidişinden çok, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin birlikte işlemesi, özellikle de ırkçılığın her zaman bir cinsiyetçiliği önvarsayması..." olarak değerlendirilebilir (Balibar: 2000: 66). Benzer bir eklemlemenin ırkçılık ile milliyetçilik arasında da olduğuna vurgu yapan Balibar, ırkçılığın milliyetçiliğin bir "dışavurumu" olmadığını, milliyetçiliğe eklendiğini belirtir: "ırkçılık milliyetçiliğe bir iç ektir; ona oranla her zaman aşırıdır, ama onun inşası için her zaman gereklidir ve bununla birlikte onun projesini tamamlamakta her zaman yetersiz kalır..." (73). Günümüz ırkçılığına ilişkin bu nitelikler ayrımcılığın politik, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak eşitsiz bir toplumsal yapıyı gerektirdiğini açığa çıkarır.

İrkçılığın-ayrımcılığın bu yeni görünümüleri üzerinde dil, söylem ve iletişim önemli bir rol oynamaktadır. Noam Chomsky (1993), medyanın demokratik toplumlardaki etkisinin zorlamaya dayalı değil, haber ya da diğer türler içine yerleştirdiği çeşitli bilgileri ve kodları dolaşıma sokup yaygınlaştırmak ve standartlaştırmak suretiyle ortaya çıktığını belirtmektedir. İktidarın söylemde kurulma biçimlerine odaklanarak, söylemin yapıları ile iktidarın yapıları arasında kurulan ilişkiyi irdeleyen van Dijk da, toplumsal iktidarın “dolaylı” olarak, insanların “zihin”leri yoluyla işlediğini söylemektedir (2005: 317). İktidarın kullanımında “bilgi ve inançların ustaca yönlendirilmesi, inançların önceden formülleştirilmesi” ya da farklı, alternatif düşüncelerin marjinalize edilmesi, sansüre uğraması, toplumsal bilişlerin oluşumunu da etkilemektedir ve bu etkinin en önemli aracı da kitle iletişim araçları olarak belirtmektedir (van Dijk, 2005: 361). van Dijk, etnik olaylar konusunda pek çok insanın günlük yaşantısında sahip olduğu “ideolojik çerçeve”nin, “kendiliğinden” gelişmediğini, kitle iletişim araçlarının oluşturduğu ideolojik çerçevelerinin bu konuda “belirleyici bir rolü” olduğuna vurgu yapar (1991: 238).

Diğer yandan azınlıklara ve etnik gruplara ilişkin tanımlamalar da çok etnili bir toplumsal bağlamda “yeniden üretilebilmeye” ve bütün olarak çoğunluk üyelerinin ırkçılık hakkında “oydaşabilmesine” ihtiyaç duyar (van Dijk, 1992a; 2005; 2008). Özellikle sıklıkla karşılaşılmaması açısından ırkçılık pratiklerinin oluşmasında, korunmasında ve yaygınlaştırılmasında medya tarafından oluşturulan ve kitlesel dolaşıma sokulan söylemler merkezi bir roledir (van Dijk, 1992a; 2005; 2008).

İrkçılığın söylemsel olarak yaygınlaştırılmasında “kelimelerin, metinlerin ve konuşmanın” önemli olması, ırkçı-ayrımcı söylemlerin üretilerek dolaşıma sokulmasına, yaygınlaştırılmasına aracılık eden medya söylemlerinin ırkçı tutum ve yargıları yerleştirme potansiyelinin analiz edilmesini de önemli kılar. Medya dilsel ve söylemsel araçları kullanarak, azınlık gruplarına ilişkin kanı ve tutumların oluşmasına, ırkçı tutum ve yargıların meşrulaştırılmasına aracılık eder. Medyanın bu aracılığı çeşitli inkâr stratejileri, sosyo-bilişsel stratejiler ve yapısal söylemsel stratejileri kullanmak suretiyle kamusal söylemi kontrol edebilmesine, “egemen çıkarlar” a karşı olan alternatifleri baskılamasına, ötekileştirmesine ve böylece diğer sosyal grupların ve sosyal inançları etkilemesine ya da onları inkâr etmesine bağlı olarak gerçekleşir.

İrkçılığın üstü örtük, dolaylı ve inkâra dayalı olarak dil ve söylemler içinde yapılanarak dolaşıma sokulması üzerine yoğunlaşan van Dijk, kar-

maşık sosyal bir sistem olarak tanımladığı ırkçılığın politik, sosyal ve sosyo-bilişsel sistemle bağlantıları içinde analiz edilmesi gerektiğinin altını çizer (2008: 108). Bununla birlikte inkâr stratejileri, van Dijk'ın sosyo-bilişsel⁴ ve yapısal söylemsel stratejileri⁵ de kapsayan sınıflamasında öne çıkar⁶ (1992a; 1992b; 2005).

- 4 Irkçılığın sosyo-bilişsel olarak analiz edilmesi zihinlerde azınlıklara ilişkin yer alan önyargılar, klişeler, ırkçı ideolojiler gibi olumsuz nitelikte olan inançların ortaya çıkarılmasına dayanır (Van Dijk, 2005: 7). “Biz” ve “onlar” hakkındaki olumsuz zihinsel temsillerin açığa çıkması, yaygınlaşması ve yeniden üretilmesi sosyal olarak söylemin dolaşımına girmesi ve etkilemesiyle yakından ilişkilidir (Van Dijk, 2008: 103-106). Söylem ırkçılığın bilişsel boyutunun sosyal olarak paylaşılmasına aracılık eder ve böylece etnik olaylara ilişkin zihinde oluşan olumsuz düşünceler başkalarıyla paylaşarak zihnin dışına çıkarılır. Bu nedenle ırksal zihinsel temsiller söylem içinde formüle edilir, savunulur ve meşrulaştırılır. Diğerlerine karşı olan nefretin gizlenmesi, inkâr edilmesi ve ırkçılık olarak değerlendirilebilecek negatif “kendi imajının” yumuşatılarak ifade edilmesi gibi yollar etnik olaylar hakkında veya genel sosyal temsillerle ilgili özel zihinsel modellerdir (Van Dijk, 1992a; 1992b). Ayrıca, söylemlerin daha anlaşılır kılınmasında da açık ya da gizli tavırların, önyargıların, klişeler gibi “bilişsel çerçevelerin” analiz edilmesi önemli bir rol oynamaktadır (Billig, 1995: 69).
- 5 Söylemin yapısal olarak analiz edilmesi: etkileşim, sesler, sözdizimi, sözcükler, mikro söylemsel anlam, makro söylemsel anlam, şematik yapı vb analiz kategorileriyle görünürlük kazanmaktadır (Van Dijk, 2008:104-105). Etkileşim, sesler, sözdizimi, sözcükler, mikro (Cümle) söylemsel anlam, makro (Konular), söylemsel anlam, şematik yapı ve retoriksel analiz bunlardan bazılarıdır: *Etkileşim*: diğerlerinin konuşmalarını yarıda bırakma ve konuşmalarını kapatma, diğerleriyle anlaşmazlık, onların sorularına karşılık vermeme vb. eylemler, doğrudan ayrımcılık biçimleridir. *Sesler*: küstah, kaba bir tonlama, aşırı yüksek sesle konuşmadır. *Sözdizimi*: eylemlerin sorumluluğunun aktif ya da pasif cümlelerle vurgulanmasıdır. *Sözcükler*: “diğerleri” hakkında olumsuz kelimelerin, “biz”in hakkında olumlu kelimelerin tercih edilmesidir. *Mikro anlam (cümleler)*: “biz”in yaptığı ırkçılık/ ayrımcılık uygulamalarının belirsiz ya da dolaylı olarak anlatılması, buna karşılık “diğerleri”nin suçlarının veya kötü davranışlarının ayrıntılarıyla belirgin bir şekilde anlatılmasıdır. *Makro söylemsel anlam (konular)*: “biz” ile ilgili pozitif konuların vurgulanması ve seçilmesi, örneğin hoşgörü, yardım gibi “diğerleri” ile ilgili konuların negatif, örneğin, suç, sapkınlık veya şiddetle ilişkilendirilmesidir. *Şematik yapı*: standart şematik yapının varlığı ya da yokluğudur. Bir başka deyişle “biz”in iyi şeylerinin vurgulanması için bir düzen veya diğerlerinin kötü şeylerinin düzenlenmesi için geleneksel şematik yapının varlığı ya da yokluğudur. *Retoriksel mekanizma*: metafor, metonimi (mecaz-ı mürsel), mübalağa, örtmece, ironi vb. söz oyunlarını kullanmak, etnik, dini ve diğer azınlıklara karşı yapılan ırkçı-ayrımcı tutumları ve niyetleri gizlemek, kendi olumsuzlukları yumuşatmak ve bu tür tutumlara yönelik olarak gelebilecek her türlü suçlamalara karşı savunma yapabilmek amacıyla kullanılan söylemsel ve dilsel oyunlardan bazılarıdır.
- 6 Irkçılık-ayrımcılıkla ilişkili olan bu stratejiler van Dijk'ın Hollanda, İspanya ve Latin Amerika ülkelerinde yaptığı çalışmalarda kullandığı stratejilerdir. van Dijk basında yer alan haberlerde, ders kitaplarında, akademik metinlerde ve parlamentoda yapılan tartışmalarda azınlıklara, göçmenlere karşı ırkçılığın/ ayrımcılığın dilsel ve söylemsel pratiklerle üstü örtük, gizli bir şekilde yapılmasına olanak tanıyan “inkâr stratejilerini” ortaya çıkararak, bu stratejilerin elit söyleminin önemli bir karakteristiği olduğunu ortaya koymuştur. van Dijk'in, günlük yaşam pratikleri içinde kendine yer bulan ve dilsel pratikler aracılığıyla yaygınlaştırılarak dolaşıma sokulan ırkçı/ayrımcı uygulamaların, mutlak bir inkârı dayalı olarak elit söylemleri aracılığıyla, özellikle de diğer söylemlere göre sıklıkla karşılaşılan medya söylemleri aracılığıyla sürdürüldüğünü ortaya koyduğu *Elite Discourse And The Reproduction Of Racism (Elit Söylemi ve Irkçılığın Yeniden Üretimi)* isimli çalışması (1992a), günümüz ırkçılığının en önemli özelliklerinden birinin inkârı dayalı olarak sürdürüldüğünü ortaya koyduğu *Discourse and the denial of racism (Söylem ve Irkçılığın İnkârı)* isimli çalışması (1992b), göç hakkında yapılan parlamento konuşmalarına, ders kitaplarına ve günlük konuşmalara yöneldiği ve göç olgusu üzerinden, azınlıklar üzerinden ırkçılığın söylemsel olarak yaratılma biçimlerine odaklandığı, “*Racism and Discourse in Spain and Latin America (İspanya ve Latin Amerika'da Irkçılık ve Söylem)*” isimli çalışması (2005) ve Wodak ve Reisigl'in (91-93) savaş sonrası Avusturya'da anti-semitik gündelik söylemleri inceleyerek Yahudi düşmanlığının kamusal alanda, özel alanda ve politik çevrelerde 1945 sonrasında dönem de çeşitli söylemsel biçimler aracılığıyla yayılmaya devam ettiğini ortaya koydukları çalışması, ırkçılığın söylemsel ve sosyal olarak yapılma biçimlerine yakından bakmaktadır.

Sosyo-bilişsel ve yapısal söylemsel stratejilere göre inkâr stratejilerinin öne çıkması ırkçılığın ayrımcılığın üretilmesinde sıklıkla kullanılmasıyla ve inkâr stratejilerinin daima ırkçı söylemlere eşlik etmesiyle ilişkilidir. Diğer yandan van Dijk, bilişsel ve sosyal stratejilerin de “yumuşatma”, “tersine çevirme”, “transfer” vb. temel inkâr stratejileri ile “az veya çok” bağlantılı olduğunun altını çizer (2005: 7). Bu durum söylemler içinde inkâra dayalı ırkçılığın üretilmesinde genel olarak inkâr stratejilerinin öne çıkmasının bir başka nedenidir. Bu nedenle bu çalışmada, ırkçı-ayrımcı söylemlerin başvurduğu inkâr stratejilerinin açığa çıkarılmasına odaklanılmıştır. Çalışmada, inkâr stratejilerinin söylemlere yerleşerek ırkçı yargıları nasıl ürettiği ve gizlediği, temel inkâr stratejileri olan *tersine çevirme*, *yumuşatma* ve *transfer* stratejileri aracılığıyla ele alınmıştır.

İnkâr Stratejileri: Irkçılığın Üretilmesi ve Görünmez Kılınması

Bugün artık “biz”den olmayana karşı düşmanlığa ve açık hoşgörüsüzlüğe karşı geliştirilen kurallar sonucunda, etik ve yasal anlamda yasaklanmış olan ırkçılık ve ayrımcılık devletin ve toplumun başat kimliği olarak görülmemektedir. Yaratılan bu görüntünün dışında devam eden ayrımcılık ve dışlamalar ise münferit olarak yorumlanıp sistemin ve devlet- toplum yapısının sorunu olarak değil, bireysel bir yanlış olarak ele alınır. Başka bir açıdan söylenirse, ayrımcı söylemlerin temelindeki “kurumsal veya yapısal” ırkçılık inkâr edilmiş olur. Sınıfa, ırka, etnik kökene vb. dayanan, genel anlamda yaygın ayrımcılık pratikleri, evrensel insan hakları bağlamında uluslararası ve ulusal yasal önlemler alınarak engellenirken mikro düzeyde, yani günlük yaşam pratikleri içinde kendine yer bulan ve dilsel pratikler aracılığıyla görünürlük kazanan ırkçı/ayrımcı söylemler, mutlak bir inkâra dayalı olarak sürdürülmektedir (van Dijk, 1992a: 5). Sonuç olarak bugün ırkçılığın inkâra dayalı olarak söylemsel pratiklerde görünürlük kazanması, onun yasaklanmış olmasıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle çok açık ırkçı söylemlerde bile ırkçı yargılar yumuşatılarak veya inkâr edilerek yer bulmak durumundadır. Dolayısıyla çağdaş ırkçılığın ortaya çıkabilmesi inkâr stratejilerinin kullanımıyla örtük olarak mümkün olabilmektedir (van Dijk, 1992b: 87-90).

Pek çok biçimde olabilen inkâra dayalı ırkçılık bilişsel, duygusal, sosyal, politik ve kültürel fonksiyonlara sahiptir (van Dijk, 1992b: 90).

Aynı zamanda hem bireysel hem de sosyal boyutları içerir. Bireysel olarak ırkçılığın inkârı bireylerin içinde buldukları hâkim grubun genel inkâr söyleminden farklı değildir. Bireyler, “biz ırkçı değiliz, biz ırkçı bir toplum değiliz” gibi inkâr stratejileri dolayısıyla hem kendini hem de grubunu savunmayı amaçlar. Bu tür ırkçılık daha çok resmi olmayan günlük konuşmaların bir özelliği olarak ortaya çıkar. Burada vurgulanması gereken en önemli nokta ırkçılığın bireysel⁷ olarak inkâr edilmesinin kapsamı ve etkisi ile genel olarak bütün izleyiciye ulaşma potansiyeli olan medyanın inkâra dayalı ırkçı söylemlerinin kapsamı ve etkisi arasında büyük fark olduğudur (van Dijk, 1992b: 90).

İrkçılığın üretilmesine aracılık eden inkâr stratejilerinin haber söylemlerinde sıklıkla kullanılması ve dolaşıma sokulması hâkim politik söylemden de bağımsız değildir. Bu bağlamda politik aktörlerin söylemlerinde yer alan üstü örtük ırkçı-ayrımçı yargıları başlığa taşıyan ve metne yediren editoryal ortaklaşma ırkçılığın haber söylemiyle dolaşıma sokulmasına ve sıradanlaştırılarak meşrulaştırılmasına aracılık etmektedir. “Karar yapıcılar, gündem koyucular ve kamuoyu yöneticileri ırksal ya da etnik durumları” çıkarları doğrultusunda dikkatli bir şekilde tanımlarlar. İrksal ve etnik ilişkilerin sorunlu olduğu durum tanımlarında ise sıklıkla başvurulan yöntem, çeşitli inkâr stratejileri aracılığıyla kurbanların suçlanmasıdır. Kurbanların suçlanmasının temel gerekçesi aslında bu suçlamayı yapanların kendilerini zor durumdan kurtaracak meşru bir yol bulmak istemeleridir. Böylece “göç, işsizlik, eğitim ve sosyal politikalara yönelik hem insani değerleri hem de kendi çıkarını bütünleyen bir ideoloji bulma ihtiyacı doğar” (van Dijk, 1992b: 97). Bu nedenle inkâr etme stratejileri, direnç gösterenleri kontrol etmeye yardım eden sosyo-politik bir yönetim biçimi olarak etnik ve ırksal politik problemlerin çoğulcu toplumda daha yönetilebilir olmasını sağlar. Dolayısıyla “inkâr büyük bir yönetim stratejisi” olarak işlev görür (van Dijk, 1992b: 97).

7 Günlük konuşmalar içinde yapılan bireysel inkâr stratejileri genel olarak eylemin inkâr edilmesi; “yapmadım, hiçbirini söylemedim”... kontrole dayalı inkâr; “bu amaçla yapmadım-söylemedim: bir kazaydı ; niyetin inkârı: “öyle demek istemedim, beni yanlış anladınız”; amacın inkârı:“bunu bu amaçla söylemedim, başka bir...amaçla”; empati yoluyla inkâr “elbette .... Kürtler, Ermeniler ... bazı problemlere sahip, fakat...”; özür dileme yoluyla inkâr “üzgünüm..., fakat...” gibi örnekler ırkçı yargıların ve tutumların oluşturulmasında kullanılan inkâr stratejilerinin açığa çıktığı bazı cümle örnekleridir.

İnkâra dayalı politik söylemi destekleyen medyanın ırkçılıkla ilgili problemleri görmezden gelmesi ya da örneğin etnik azınlıkların, yabancıların, kadınların yüksek işsizlik oranlarının veya eğitimsel başarısızlıklarının ayrımcı tutum ve davranışlarla ilişkilendirmemesini sağlayan inkâr stratejilerini kullanması, bu türden sorunların dolaşıma sokulmasını engellediği için kamusal tartışmanın oluşmamasını, ırkçılık karşıtı söylemlerin görünmemesini ve ırkçı iktidar yapılarının sorgulanmamasını da beraberinde getirmektedir. Diğer yandan inkâr stratejileri, ırkçı yargıların görünmez kılınmasına, masumlaştırılmasına aracılık etmek suretiyle bu yargıların meşrulaştırılmasına zemin oluşturduğu için bu stratejilerin analiz edilerek açığa çıkarılması, onlar aracılığıyla kurulan meşruiyetin sorgulanması açısından da gerekli görünmektedir. Ayrıca inkâr stratejilerinin deşifre edilmesiyle doğrudan bağlantılı olmamakla birlikte ırkçılık karşıtı söylemlerin oluşturulmasında ve ırkçı bir niyet taşımaksızın söylemler içine giren ırkçı kavramların farkına varılmasında inkâr stratejilerinin söylemsel olarak nasıl yapılandırıldığı ve işlevselleştirildiğinin analiz edilmesi bir başka gereklilik olarak ortaya konulabilir. van Dijk, “yapmadım, hiçbirini söylemedim”; “bu amaçla yapmadım-söylemedim: bir kazaydı”; “öyle demek istemedim, beni yanlış anladınız”; “bunu bu amaçla söylemedim, başka bir .... amaçla söyledim”; “ırkçı değilim ama ...,” gibi cümlelerin inkâr stratejileri olduğunun, kasti ya da değil, üstü örtük, dolaylı ırkçılığın bu türden inkâr pratikleri-stratejileri aracılığıyla üretildiğinin ve görünürlük kazındığının altını çizer (1992a; 1992b; 2005).

İnkâr stratejileri üç temel başlık altında incelenebilir. İlk strateji *tersine çevirmedi* (van Dijk, 1992a: 9; 1992b: 89, 94; 2008: 110). Bu strateji genel olarak “biz” ve “onlar” karşıtlığında kurulsun da vurgu yapılan konunun önemine ve önceliğine göre suçlanan aktörler ve suçlama biçimleri değişebilir. Mağdur söyleminin kurulmasıyla yalnızca “olumsuz öteki”nin öne çıkarılması, hoşgörü söylemiyle; -“olumlu kendi”, üstü örtük “olumsuz öteki”- ya da kültürel farklılıkların vurgulanması üzerinden; -“olumsuz öteki”, üstü örtük “olumlu kendi”- değersizleştirme söylemi ile ırkçılık karşıtlarının suçlanması, tersine çevirme yoluyla inkâra dayalı ırkçılığın üretilmesinin yollarından bazılarıdır.

Temel inkâr stratejilerinin ikincisi ise *yumuşatmadır* (van Dijk, 1992b: 92; 2005: 26) Yumuşatma, “olumlu kendi”ye, “olumlu biz”e zarar verecek

tutum ve davranışları geçiştirmeye, görmezden gelmeye ve kapatmaya yarayan bir strateji olarak işlevselleştirilir. Irkçı tutum ve davranışların yumuşatılarak görünmez kılınması, özür, açıklama veya diğer başka yönetim stratejilerine ihtiyaç duyar. Bununla birlikte yumuşatma, çoğunlukla bir başka temel inkâr stratejisi olan transfer stratejisinin kullanılmasıyla yapılmaktadır (van Dijk, 1992b: 115). Yumuşatma stratejisi gibi temel bir strateji olan *transfer etme* (van Dijk, 1992b: 91; 2008: 110), ırkçılığın sebebinin başkalarına isnat edilmesidir. Bununla birlikte, transfer stratejisinin kullanıldığı her haber aynı zamanda ırkçı tutum ve yargıların yumuşatılmasına da aracılık etmektedir. Her iki stratejinin birlikte kullanılmasının ırkçı yargıları güçlendirmesi, yumuşatma ve transfer stratejilerinin sıklıkla birlikte kullanılmasında etkilidir. Diğer yandan yumuşatma ile transfer etme stratejilerinin sınırlarının geçirgenliği iki stratejinin ayırt edilmesini güçleştirmektedir. Öte yandan transfer etme stratejisi, kendi ırkçılığının sebebinin başkasına dayandırmayı esas olarak amaçlar. Bu iki stratejiden hangisinin öncelikli olarak ırkçı tutum ve yargıları meşrulaştırmak için kullanıldığına tespiti ise, ırkçı yargıları barındıran haberlerin konusu, aktörlerinin konumu ve amaçlarıyla ilişkili olarak yapılabilir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında, ırkçılığın yaygınlaştırılması ve meşrulaştırılmasına aracılık eden inkâr stratejilerinin ırkçı yargıları üretme ve meşrulaştırma biçimleri temel inkâr stratejilerini örneklendirmek üzere seçilen haberler üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Bu incelemede, ırkçı/ayırıcı tutumların ve yargıların dilsel ve söylemsel pratikler aracılığıyla oluşturulma, inkâr edilerek yaygınlaştırılma biçimlerinin açığa çıkarılması amacıyla yazılı basından seçilen örnek haberlerde inkâr stratejilerinin nasıl işlediğine ve bu stratejiler yoluyla ırkçı yargıların nasıl görünmez kılındığına odaklanılmıştır.

İrkçılığın Tersine Çevirme Yoluyla İnkârı

“Biz değil onlar”: Kurbanın Suçlanmasıyla Temize Çıkma

Temel inkâr stratejilerinden biri olan tersine çevirmenin temel argümanı, “Biz değil, onlar ırkçı ... Biz değil onlar saldırgan ...” ifadesinde yerini bulur. Bu stratejinin en önemli işlevi, aktörlerin kendi suçluluğunu kurbanları suçlama yoluyla bastırması ve görünmez kılmasıdır. van Dijk, asıl hedefi kurbanın suçlanması olan tersine çevirme stratejisini sıklıkla

kullanılan “en güçlü” inkâr stratejisi olarak değerlendirir. Bu strateji kurbanı, olumsuz olarak betimlemek ve onun kıskırtan taraf olduğunu ileri sürmek yoluyla olumsuzlar ve suçlar (van Dijk, 1992b: 94).

Resim 1’de yer verilen haber bu türden tersine çevirme stratejisinin kullanılmasıyla karşı tarafın-kurbanın suçlanmasını örneklendirmektedir.

Resim 1. Posta, 09.10.2006

Fransız Meclisi'nde Ermeni Soykırımının reddinin suç sayılmasına ilişkin tasarının oylanmasının gündemde olduğu bir dönemde yapılan *Posta* gazetesindeki haberde (Resim 1) Ermenileri katleden, Cezayir'i sömüren ırkçı bir Fransa resmi çizilmekte; asıl soykırımcının bu suçlu Türklere yüklemek isteyen Fransa olduğu kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Habere göre Cezayir'i "132 yıl sömürmek" ve "1,5 milyon kişiyi katletmek" suretiyle asıl soykırımcı olduğu iddia edilen Fransa'nın Türklere değil "kendine" bakması gerekmektedir. Fransa'nın ne kadar ırkçı olduğu kanıtlanmaya çalışılırken de Türkiye'nin Ermeni soykırımı meselesi tamamen görünmez kılınmaktadır. Bu haberin yapılmasının asıl nedeni olan Ermeni sorununa ilişkin hiçbir bilgiye yer verilmemiş, Ermenilerin Türkiye topraklarından neden ve nasıl gittiği sorgulanmayarak bir hesaplaşmaya gidilmemiştir. Tersine, soykırım kurbanlarının sayısını "şişirdiği" için hem Ermeniler hem de Ermenilere destek veren Fransızlar suçlanarak, gerçek suç ve suçlu görünmez kılınmıştır.

Mağdur Söylemi: "Olumsuz Öteki" ve Kurban Rolünün Değişimi

Mağdur söylemi, ötekilerin asıl suçlu ve ırkçı gösterilmesi yanında "biz" in bu durumdan zarar gördüğüne vurgu yapmak yoluyla kurban

rolünün değiştirilmesine dayanmaktadır. Resim 2’de gösterilen haberde, Türkler başkalarının yaptığı ırkçı tutum ve davranışların kurbanı olarak işaretlenmektedir. Haberin başlığında Ermenilerin “terörist” olarak olumsuzlanmasıyla “soykırmıcı” olarak gösterilmelerinin meşru yolu bulunmuş, bu soykırımın kurbanları olarak da Türkler gösterilmiştir.

Sonsöz gazetesinde yayınlanan habere göre, Türklerin Ermeniler tarafından “soykırımı” uğratılmalarıyla ortaya çıkan mağduriyet, Ermenilerin Türkleri nasıl katlettiklerini araştıran “Türk Kültürünü Yaşatma Topluluğu” ve “Türk-Ermeni İlişkilerini Araştırma Merkezi” tarafından ortaya çıkarılarak “sergilenmek” yoluyla giderilmeye çalışılmış; böylece “Biz”in değil asıl “Onlar”ın suçlanmasına-olumsuzlanmasına meşruiyet sağlanmıştır. Ortaya çıkan mağduriyet söylemi ile Ermeni soykırımı meselesi bu haberde de kapatılmıştır. Diğer bir söyleyişle Türklerin kurban rolüne, Ermenilerin ise cellât rolüne sokulmalarıyla olay tersine çevrilmiş, asıl mağdur olanın suçlanmasına dönüşmüştür.

Resim 2. *Sonsöz*, 20.12.2006

Hoşgörü Söylemi: “Olumlu Kendi”, Üstü Örtük “Olumsuz Öteki”

Tersine çevirme yoluyla yapılan ayrımcılığın bir diğer yolu hoşgörü söylemidir. Bu söylem yoluyla üretilen ırkçı yargılar, hâkim grupları her durumda azınlıklara karşı hoşgörülü, yardımsever, ırkçılık karşıtı olarak tanımlarken, diğerlerini bu hoşgörüden yoksun ve olumsuz olarak niteler. Öyle ki, bu hoşgörü ve iyi niyet gösterisinin karşılığı, en azından nankörlük yapmak, sorun çıkarmak, kültürel yapıyı bozmak suretiyle “ötekiler” tarafından kötüye kullanılmaktadır. Örneğin Papa’nın Türkiye’ye gelmesinin gündemde olduğu bir dönemde yapılan ve Resim 3’te gösterilen

“Papa’nın niyeti iyi değil ama iyi karşılayalım” başlıklı haberde, İslam dini ve Türk kültürü hoşgörü ile ilişkilendirilerek övülmekte, diğer kültürler ve dinler ise dolaylı olarak hoşgörüden ve iyi niyetten yoksun, ayrımcı-dışlayıcı olarak nitelenmektedir.

Resim 3. Hürriyet, 23.11.2006

Hoşgörü söylemi yoluyla ırkçılığın üretildiği bu haber⁸, Türklüğün yüceltilmesine aracılık eden bir dili öne çıkartmak, diğerlerinin bu yüceltme araçlarına sahip olmamalarına vurgu yapmak, onların eksiklerinin ve kusurlarının “açık” edilmesini sağlamak yoluyla oluşturulmuştur. Uzman görüşüne yer verilmek suretiyle eskiden “saygın bir felsefeci” olduğu

⁸ Hoşgörü söylemi üzerinden yapılan inkâra dayalı ırkçılıkla ilişkili Resim 3'te yer alan habere dayanak oluşturan gelişmeler, daha önce yaşanan ve basında “karikatür krizi” olarak adlandırılan başka bir olayla bağlantılı olarak değerlendirilmelidir. Danimarka'da bir gazetenin İslam dini ve onun peygamberi Muhammed'e hakaret içerdiği öne sürülen karikatürleri yayımlaması (30 Eylül 2005) ve ardından tüm İslam ülkelerinde ve Türkiye'de başlayan tepki eylemleri, Papa'nın Türkiye'ye geleceğinin duyurulmasıyla Papa üzerinden devam ettirilmiştir. Karikatürlerin yayımlanması ve Papa'nın İslam dinine yönelik 12 Eylül 2006'da düzenlenen bir konferansta söyledikleri arasında kurulan bağlantı ile basının dili ve söylemi de üstü örtük bir şekilde ırkçı yargıların dolaşıma sokulmasına aracılık etmiştir.

vurgulanan Papa'nın, Papa konumuna geldikten sonra İslam dinine yönelik "baştan aşağı" hatta "bilimsel hatalar"la dolu konuşmalar yaptığı belirtilmiştir. Haberin yer verdiği uzman görüşüne göre, Papa'nın İslam dinine karşı iyi olmayan "niyetine rağmen", "Türkiye'nin misafirperverlik geleneği"ne uygun olarak hoşgörü ile "güzel bir şekilde" ağırlanacağı anlaşılmaktadır. Hoşgörü söylemi üzerinden üretilen ırkçı yargılarla Papa, İslam dininin ve Türk kültürünün övülmesinin-yüceltilmesinin, diğer yandan da başka dinlerin ve kültürlerin olumsuzlanmasının aracına dönüştürülmüştür.

Hoşgörü söylemi aracılığıyla üretilen ırkçılığın, haberlerde sıklıkla dolaşıma sokulduğu konulardan biri Kürt sorunudur. Resim 4'te yer verilen haber bu durumun tipik bir örneğidir. 21.04.2006 tarihli *Sonsöz* gazetesinde yayımlanan haberin metninde, Kürtler kendilerinin aleyhine olan "oyunları" görmeyen ve vesayet altına alınmaya muhtaç "küçük" kardeşler olarak tanımlanırken, Türkler de üstü örtük olarak, Kürtlerin kendilerine "oylanan oyularını" görmesini sağlayan, onları koruyan, kollayan ve kucaklayan büyük "kardeş" olarak işaretlenmektedir.

"Kürt kardeşlerimize oynanan oyunları, belgelerle anlatacağız"

SONSÖZ HABER MERKEZİ

Malaya Türk Okulları Başkanı Nadir Günata, Türkiye'de Kürt meselesinin çözümüne katkı sağlamak için Ankara'da bir toplantı düzenledi. Nadir Günata, yaptığı yayınlı açıklamada, terörün yeniden hortlatılmasına çalışıldığına, bir taraftan Ermeni, diğer taraftan Kürt meselesi hortlatılarak ülkenin karıştırılmasına çalışıldığını belirtti.

Geçmişte Avrupa ve ABD'ye destekleriyle Türk devletine karşı ayaklanan Ermenilere oynanan oyunları bugün Kürt vatandaşlarına karşı yapılmaya başladığını, bunu Heri süren Günata, şüpheli kayıtları "Dost ve müttefik" görünümüne büründürüyor, az önce bir yıldı camı camına, kam kamını buluşuyor, kız alıncı, kız vermisi bizim öz kardeşlerimiz olan Kürçe komşularımızın devletimize ve milletimize karşı yaptıkları işleri, Kürçe komşularımız kardeşlerimizle bu oyuna gelmemek, teröristler yalnız kalacaklardır. Çünkü İslam'ın güvencisi ile, insanın

bir müddet asla bütünlüğünü bulamazsınız. Kürt kardeşlerimizin terörle oynanan oyunları, komünan uzmanlarıyla il merkezinde ilçelerde konferanslar verilerek belgelerle anlatacağız. Türkiye'de Kürt meselesi olmadığını, buna bizi emperyalizminin kışkırttığı herkesce göstermişiz."

SERHAT
KİTAP - KİRTASİYE - FOTOKOPİ

Canon
DİJİTAL RENK Lİ BASKI SİSTEMLERİ
SADECE SERHATTA

Toplu Fotokopi Çekimleriniz

Tek Yüz : 25.000 (0.025 ykr)
Çift Yüz : 30.000 (0.030 ykr)
Toplu Renkli Dijital Baaki
400.000 (0.40 ykr)

Kartvizit, Davetiye, Broşür, El İlanı
Fotograf Çoğaltımı (Cep Telefonu
Cd, Dijital Fotograf Makinesinden)
Renkli Dijital Baskı Hizmeti Hızla İste Yapabilir
Size Özel Fiyatlarımızı Sorunuz

Tel: 0422 333 33 66 - e-mail: serhat@serhat.com.tr
www.serhat.com.tr - Adres: 01010, No: 11, Tercüme Lisesi Karşısı MALATYA

Resim 4. Sonsöz, 21.04.2006

Habere göre Ermeni ve Kürt meseleleri "dost ve müttefik" görünümüne "emperyalist" Avrupa ülkeleri tarafından "hortlatılmakta"dır. Geçmişte Ermenileri kandıran ve Türk devletine karşı "ayaklandıran" bu ülkeler şimdi de Kürtleri Türk devletine karşı "kışkırtma"ya çalışmaktadırlar. Türkler, oyuna gelmelerine rağmen Kürt kardeşlerini "konferanslar" ver-

mek suretiyle aydınlatacak, aslı olmayan ve “emperyalist” ülkelerin “kışkırtmaları” sonucu yaratılan sözde Kürt sorunu da hoşgörü gösterilmek ve emek harcanmak yoluyla aşılacaktır. Bu emek, “konunun uzmanlarının her il ve ilçe merkezinde konferanslar vermeleri” yoluyla gösterilecektir. Sonuç olarak, gerçekte Kürtlerin sorununun olmadığı gizli kabülü ile Kürtleri kandırılan, gerçeği göremeyen, aydınlatılmaya muhtaç bir halk olarak gösteren bu haberin söylemi de hoşgörü söylemi altında Kürt sorununu geçiştirmekte ve yok saymaktadır.

Aşılmaz Kültürel Farklılıklar: “Olumsuz Öteki”

Kültürel farklılıkları öne çıkaran ve bu farklılıklar üzerinden yaratılan “olumsuz onlar” “olumlu biz” karşıtlığı (van Dijk, 1992b: 9-10), ırkçı yargıları kültürel farklılıkların uyuşmazlığı ve “aşılmazlığı” aracılığıyla meşrulaştıran günümüz “yeni” ırkçılığının tipik özelliğidir. “Yabancılar”ın “sorunlu, uyumsuz” ya da en azından “nankör” olarak tanımlanmasına dayanan bu türden ırkçı yargılar “onlar”ın kültürel yapılarının “biz”den farklı oluşunu olumsuzlaştırır ve bu nedenle geldikleri ülkeye geri dönmelerine meşru bir gerekçe bulur. Resim 5’te yer verilen haber Türkiye’ye çalışmak için gelen yabancılara karşı doğrudan ırkçı yargıları içermeksizin “kültürel farklılıkların aşılamazlığı”na⁹ dayanarak dışlayıcı tutum ve yargıların meşrulaştırılmasının örneğini sunmaktadır. *Zaman* gazetesinde yayınlanan “Türkiye’ye gelen yabancı öğretmenler ‘sorunlu’” başlıklı haber doğrudan ırkçı yargılar içermemekle birlikte Türkiye’ye çalışmak için gelen “yabancı” öğretmenlerin “kültürel farklılıkları”nı “sorun” olarak işaretlemektedir. Habere göre Türkiye’de “suç sayılan bazı davranış ve eylemler” onların “sorunla” ilişkilendirilmelerinin gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Haberde fotoğraflarına yer verilen Kanadalı ve ABD’li iki öğretmen nezdinde Türkiye gelen tüm yabancı öğretmenler “uyuşturucu” kullanmak ve “porno” izlemekle suçlanmıştır. Birer adli vaka durumuna düşürülen öğretmenlerin “emniyet” tarafından “denetlenmeleri” gerekliliğinin altı çizilmiş ve bu suçlarla birlikte “Kültür prob-

9 Günümüzdeki ırkçılığın irksal farklılıklardan çok daha fazla kültürel farklılıklara dayanması, yani farklılıkların genetik olarak değil, kültürel olarak ortaya konması nedeniyle kültürel farklılıkların ayrımcılık aracı olarak kullanılması “yeni ırkçılık” olarak adlandırılmaktadır. Bu tür bir ırkçılık kültürel farklılıkların aşılamazlığı üzerine kuruludur ve farklılıkların ötekileştirilmesine dayanır. Irkçılığın günümüzde sahip olduğu bu anlam; farklı kültürler arasındaki sınırları kaldırmanın ve farklı yaşama biçimlerinin, gelenek ve göreneklerin bir arada olmasının uyuşmazlığı ile ilişkili bir savunuya dayanır, (van Dijk, 2005; Matheson, 2005; Balibar, 2000; Schnapper, 2005).

lemi" yaşatan yabancıların kendi ülkelerine geri dönmeleri gerekliliği de dolaylı olarak vurgulanmıştır.

"Yabancılar" hakkında yapılan bu tür haberlerle ülkeye çalışmak için gelen insanların azınlık olarak ne tür dışlayıcılığa-ayrımcılığa maruz kaldıkları görünmez kılınmaktadır. Farklı kültürden olmaları nedeniyle "sorunlu" olduklarına gönderme yapılarak suçla ilişkilendirilen bu insanlar, egemen bir kültürün ve onun kurallarının altında kolaylıkla dışlanmaya-ayrımcılığa maruz kalmaktayken, tersine çevirme yoluyla azınlık olarak egemen kültürel dokuya zarar verenler olarak işaretlenmekte, çoğunluk aktörlerinin kendi ırkçılıkları görünmez kılınmaktadır.

Değersizleştirme Söylemi: İrkçılılık Karşıtlarının Suçlanması ve Ötekileştirilmesi

Tersine çevirme yoluyla ırkçılığın üretilmesinde bir başka yol da ırkçılık karşıtı kişi ve düşüncelerin suçlanması-değersizleştirilmedir. Değersizleştirme söylemiyle düşünceleri olumsuzlanan ırkçılık karşıtları, her işe burnunu sokarak kendi ülkelerine zarar veren gerçek ırkçılar olarak suçlanırlar. Bu türden tersine çevirme stratejileri bir sosyal savunma biçimi olarak değil, karşı atak stratejilerinin bir parçası olarak, saldırı şeklinde iş görmektedir (van Dijk, 1992b: 91).

İrkçılık karşıtlarının suçlanması yoluyla bu türden tersine çevirmeyi örneklendirmek için seçilen aşağıdaki haber (Resim 6), ırkçılık karşıtı duruş sergileyen aydınların olumsuz niyet ve eylemlerle ilişkilendirilmek suretiyle suçlanmasının ve değersizleştirilmesinin tipik örneğidir.

Resim 6. Yeni Balkesir, 04.04.2006

Bu haberin kurgusuna göre Orhan Pamuk, Kürtler ve Ermenilerle ilişkili olarak söylediği sözlerden¹⁰ dolayı Türklerin Avrupa Birliği'ne üye

10 Orhan Pamuk'un Şubat 2005'te "bu topraklarda 1 milyon Ermeni 30 bin Kürt öldürüldü" açıklamasına istinaden başlayan tartışmalar, Pamuk'un bu açıklamasından bir süre sonra Nobel Edebiyat ödülünü almasıyla da ilişkilendirilerek devam etmiş, her iki olaydan kısa bir süre sonra da Fransa Meclisi'nde, "Ermeni soykırımının inkârını suç sayan" yasa tasarısının gündeme gelmesiyle birlikte alevlenerek devam etmiştir. Pamuk'un bu açıklaması Türk Ceza Yasasının 301. maddesi bağlamında "Türklüğe Hakaret" suçuyla ilişkili görülüp yargıya konu olmuşsa da dava düşmüştür. Davası düşmekle birlikte medya gündeminden düşmeyen Pamuk, ırkçı söylemlere taşınarak yargılanmaya devam edilmiştir.

olmasını istemeyen Türkiye düşmanı diğer ülkeler tarafından kullanılmıştır. Ancak haber metninde tırnak içine alınan ve Orhan Pamuk'a ait olduğu görülen cümlelerin hiçbirinde "Kullanıldım" kelimesine rastlanmamakta, yalnızca Türkiye'yi Avrupa içinde görmek istemeyen çevrelerin onu "çok zor bir durumda" bıraktığına ilişkin bir beyanına yer verildiği görülmektedir. Bu haberde dikkat çekici olan nokta, aslında haber metni incelendiğinde Pamuk'a ait olduğunu kesin olarak anlamadığımız sözcüğün onunmuş gibi tırnak işaretiyle başlığa taşınmış olmasıdır. Başlığa taşınan "Kullanıldım" sözcüğü bir itirafmış gibi sunulmuş suçlanan aydının yaptığı hatayı kabul ettiğine işaret edilmek istenmektedir. Bu kabulde birlikte de Türkiye'de itiraf ve itirafçılara ilişkin olumsuz izlenimler böylece Orhan Pamuk'a yöneltilmektedir. Bu durum bir yandan Pamuk'u yaptıklarından pişman bir itirafçı konumuna sokmakta diğer yandan da haberin asıl konusu olan "bu topraklarda 1 milyon Ermeni 30 bin Kürt öldürüldü" açıklamasını değersizleştirmektedir.

Etnik sorunlara ilişkin düşüncelerini açıklayan bir başka yazar Yaşar Kemal de benzer şekilde ırkçı yargıların üretilmesinin aracı olmuştur. Yaşar Kemal Kürt sorunu¹¹ ile ilişkili olarak yaptığı bir konuşmasında "gerilla" kavramını kullanmış ve bu kavram üzerinden ırkçı-ayrımçı yargıları içeren söylemlere maruz bırakılarak hedef gösterilmiştir. Aşağıdaki haber (Resim 7), hâkim düşünceden farklılaşan görüşleri yüzünden bir yazarın/aydının ötekileştirilmesinin çarpıcı bir örneğidir.

Haber başlığında asıl "bölücü"¹² olarak işaretlenen Yaşar Kemal aynı konudaki düşüncelerinden dolayı ırkçı-ayrımçı söylemlerin hedefi haline getirilen Orhan Pamuk'la bağlantı kurulmak yoluyla haberleştirilmiştir. İrkçilik karşıtı duruş sergileyen aydınların Türkiye'nin düşmanları tarafından ödüllendirildiğine kesin gözüyle bakılan haberde, Yaşar Kemal'in de Türkiye'yi karalamak karşılığında tıpkı Pamuk gibi Nobel ödülünü "hak" ettiğinin altı ironi yapılarak çizilmektedir. Haber, alaya almak; "lüks

11 "Türkiye Barışını Arıyor" başlıklı konferans 13-14 Ocak 2007 tarihinde Kürt Sorununa ve çözümüne ilişkin görüş ve öneriler için pek çok yazar-aydın yanında sivil toplum örgütlerinin de katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu konferansta Yaşar Kemal'in kullandığı "Gerillanın adını terörist koyduk" sözü üzerinden ırkçı-ayrımçı söylemler dolaşıma sokulmuştur.

12 "Gerillanın adını terörist koyduk" sözüne gönderme yapılarak oluşturulan haberde "gerilla" yerine "bölücü", "terörist" kelimesinin yerine de "aydın" kelimesinin geçirilerek yer değiştirilmesiyle birlikte hem Yaşar Kemal PKK gibi "bölücü" olarak damgalanmış hem de Yaşar Kemal'in nezdinde tüm aydınlar terörist olarak gösterilmiştir.

Resim 7. Hürriyet,15.01.07

otel lobilerinde kaybettikleri barışı arıyorlar", aşağılamak; "bir kısım aydınlar" ve suçlamak; "bölücü" yoluyla aydınları ve onların yaptıklarını değersizleştiren ırkçı bir söylemi dolaşıma sokmuştur.

Yumuşatma Stratejisi: "Olumsuz Biz" in Geçiştilmesi

"Biz" e ilişkin olumsuz eylemleri geçiştirme ya da üstünü örtme biçiminde işlev gören yumuşatma stratejisi, ırkçılığın masumlaştırılarak meşrulaştırılmasına aracılık eder. Negatif eylemlerin "düşük tonlaması, az yer verilmesi, geçiştirilmesi yoluyla üstünün örtülmesi" yumuşatma stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Yumuşatma stratejileri, özellikle daha güçlü ilişki kurallarının olduğu sosyal durumlar içinde yaygın biçimde kullanılmaktadır (van Dijk, 1992b: 92-93). Bunlara ek olarak ırkçılık suçlamasından kaçınmayı da sağlamaktadır.

Bu stratejiyi örneklendirmek için seçilen aşağıdaki haber Ermeni asıllı Türk vatandaşı gazeteci Hrant Dink'in bir suikast sonucu 17 Ocak 2007'de öldürülmesinin ardından yayımlanmıştır.

Resim 8. Hürriyet, 23.01.2007

"Bir fanatik yüzünden bütün ülke kınanamaz" sözünün başlık yapıldığı haber (Resim 8), cinayet ile etnik köken farklılığı arasındaki ilişkiyi görmezden gelmekte ve onu savunmanın aracına dönüşmektedir. Bu haberde farklı etnik kökene sahip bir gazetecinin öldürülmüş olması, basit bir adli vaka durumuna düşürülmek yoluyla sıradanlaştırılmış ve yumuşatılmıştır. "Bir fanatik" tarafından işlenen bu cinayetin sorumluluğu da fanatizme atfedilerek etnik kökeni farklı olanların, yalnızca bu nedenle ırkçılığa ayrımcılığa maruz bırakılmaları gerçeğini saklamıştır. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin, etnik dışlayıcılığın önlenmesinde muktedir olabileceği bir konumdan çıkarılarak mağdur-kurban rolüne büründürülmesine, cinayetle ilişkili sorumluluğunun geçiştirilmesine de aracılık etmektedir.

Transfer Etme: "Olumsuz Öteki"ne Gönderme Yaparak Temize Çıkma

Transfer etme stratejisinin temel yolu, ırkçılığın sebebinin başkasına isnat etmektir. Bu tür strateji, ırkçılık karşıtı olmanın "toplumsal kural" haline geldiği ve ırkçılığın dolaylı, üstü örtük olarak işlediği günümüzde

özellikle başkaları üzerinden ırkçı yargıları devam ettirmenin bir yolu olarak sıklıkla kullanılmaktadır. İrkçi söylemlere yerleşen bu türden inkâr stratejileri¹³, ırkçı konumların diğer insanların ırkçılığıyla ya da ırkçılığın bilinmeyene atfedilmesi yoluyla sürdürülmesine aracılık etmektedir. Bu yol aynı zamanda suçun ve suçlunun görünmez-belirsiz kılınmasını sağlayarak ırkçılık suçlamasından kaçınmanın da yolunu açmaktadır. Dolayısıyla bu inkâr stratejisi aslında ırkçılık karşıtı önlemler almanın “başka” ırkçı kişiler, gruplar vb... nedeniyle gereksiz, anlamsız olduğuna vurgu yapmak için de meşru bir gerekçe ortaya koymaktadır (Schnapper, 2005: 155).

Töre cinayetlerini kadın da onaylıyor

VAN'ın Başkale İlçesi'nde 15 yaşındaki Naile Erdaş'ın aile meclisi kararıyla öldürülmesi, bölgedeki töre cinayetlerini yeniden gündeme getirdi. Yörede kadınların da töre cinayetlerine onay verdiği ortaya çıktı. BM Ortak Programı çerçevesinde Van, Şanlıurfa, Kars, Trabzon, Nevşehir ve İzmir'de yapılan kamuoyu araştırmasında, töre cinayetleri büyük bir kesim tarafından insanlık suçu olarak nitelenmedi. Töre cinayeti ile ilgili yapılan araştırmada “Ailenizden bir kız veya kadın ailenizin namusunu zedeleyecek bir davranış içinde olursa töreler gereği cezalandırılmalı mıdır” sorusuna Şanlıurfa'da kadınların 26.8'i, Van'daki kadınların ise yüzde 13.7'si “evet” yanıtını verdi. Şanlıurfa'daki erkeklerin yüzde 30.5'i, Van'da ise yüzde 23.1'i töre cinayetini onayladı. Bu rakamlar Kars'ta kadınlarda yüzde 6, erkeklerde 15.7, Trabzon'da kadınlarda 2.6, erkeklerde 17.3, Nevşehir'de kadınlarda 1.1, erkeklerde 10.1 ve İzmir'de kadınlarda 1.1, erkeklerde 8.1 olarak tespit edildi. ■ **Osman BEKLEYEN (DHA)**

Naile Erdaş

Resim 9. Hürriyet, 28.10.06

13 Diğer yandan transfer stratejisi; “ben öyle düşünmüyorum ama arkadaşlarım, müşterilerim ....lerle ilişki kurmaktan hoşlanmıyorum..”, “ben evimi “onlar” a kiralamak isterim ama komşularım bunu istemeyeceklerdir.....” gibi cümlelerle de görünürlük kazanır. Cümlenin pozitif olan ilk kısmı “itibar” korumayı hedefleyen bir “yönetim-iletişim” strateji olarak işlerken, cümlenin ikinci kısmı, pozitif kısmın aksine diğerleri hakkında negatif özellikler taşır. İrkçi yargılar cümlenin negatif kısmında gömülüdür (Van Dijk, 2008: 110).

Transfer stratejisinin kullanılmasını örnekleyen haber (Resim 9), kadınların ırkçılığın sıradan kurbanları olmalarının nedenini başkalarına transfer etmek suretiyle meşrulaştırmanın örneğini sunmaktadır. Bu ve benzeri haberlerde kadınların aldatılması, öldürülmesi ve ikincil konumlara düşürülmesi “başkaları” dayanak gösterilmek suretiyle masumlaştırılmakta ve normalleştirilmektedir. “Töre cinayetlerini kadın da onaylıyor” başlığını taşıyan haber, olayın sebebini başkalarına transfer etmek yoluyla kadın cinayetlerinin hem gerçek faillerine ilişkin bir sorgulamayı engellemekte hem de kadının kendisinin bile töre cinayetini onayladığına vurgu yapmak yoluyla olayı yumuşatarak meşrulaştırmaktadır. Dolayısıyla bu haber aynı zamanda transfer ve yumuşatma stratejilerinin bir arada kullanılmasıyla kadınların ikincilleştirilmelerinin de tipik bir örneğini sunmaktadır.

Kadınların “bile” töre cinayetini onayladıklarına ilişkin bir yargıyı içeren bu haberin başlığında kullanılan “da” bağlacının ırkçı yargının oluşumunda ve pekiştirilmesindeki etkisine bakıldığında önemli bir editoriyal tercih olduğu görülecektir: Bile, dahi anlamlarına gelen bu bağlaç aracılığıyla kadınların öldürülmeleri “herkesin onayladığı” sıradan bir olay olarak işaretlenmiştir. Herkesin onayladığı bu durumun, kadınların/kurbanların da onaylaması normalleştirilmiş ve bu yolla kadınların töre adlandırması altında “erkek” şiddetine maruz kalmaları-öldürülmeleri kendilerinin de onayladığı meşru bir duruma dönüştürülmüştür. Diğer yandan haberin metninde yer verilen “namusu zedeleyen bir kadın ya da kızın” öldürülmesi gerektiğine ilişkin yargıyı ortaya çıkarttığı iddia edilen anketin sonucunun başlığa taşınmış olması, erkek bakış açısının sürdürülerek namusun kadınlar üzerinden tanımlanması ve yalnızca kadınlı ilişkili olarak sınırlanmasının tekrarını sunmaktadır. Ayrıca bu durum, cinayeti işleyen erkekler ve erkek bakışı olduğu gerçeğini ve kadın cinayetlerinin politik-ekonomik-dini-kültürel pek çok yönünün olduğu gerçeğini de inkâr etmektedir.

Töre cinayetlerinin sebebini, kadınların bizzat kendilerine transfer etmek suretiyle meşrulaştırılanlar ve asıl suçlunun görünmez kılınmasını sağlayanlar ırkçı tutum ve davranışlarının sebebini başkalarına dayandırmakla olası bir ırkçılık suçlanmasından kaçınarak “temize” çıkmanın “meşru” yolunu da bulmuşlardır. Dolayısıyla bu türden söylemleri başlı-

İtalya ve Almanya'nın da '301'inci maddeleri' var

TUSİAD tarafından Berlin'de düzenlenen "Türkiye'nin AB'ye Uyumunu ve Türk-Alman İlişkileri" konulu toplantıda konuşan Adalet Bakanı Cemil Çiçek de, Türkiye'nin AB hedefinden döndüğü yönünde en ufak bir şüphe dahi bulunmaması gerektiğini söyledi. Dünyada teröre karşı en net tavır olan ülkenin Türkiye olduğunu belirten Bakan Çiçek, "Terörün her türününün acısını çekiyoruz. Bizim İslam anlayışımız, diğer İslam ülkelerinden farklıdır. Evet Türkiye'nin nüfusunun yüzde 90'dan fazlası Müslüman, ama Avrupa Birliği değerlerini de benimsiyoruz. Bu yüzden bizim dünyada da, Avrupa Birliği'nde de yerimiz farklı olmalıdır" diye konuştu. Terör konusunda Avrupa ile Türkiye arasında ciddi bir güven sorunu olduğunu söyleyen Çiçek, şöyle konuştu: **KAFALAR KARŞI** "Türkiye'de olanları terör kabul etmiyor musunuz? Avrupa Birliği'nin bir ülkesinde bir olay olduğunda, bir silahın tam otomatik mi yarı otomatik mi olduğu dört yılda sonuçlandırılırken, Türkiye'de bir kişi içeri atıldı diye bize neden diye soruyorlar? Avrupa'da yargı bağımsız

da Türkiye'de farklı bir durum mu var? Bze 9 Kasım'a kadar su yasalari çıkarın diyorlar. Bu ülkede yasama ile yürütmenin güçleri ayrı. Bizim emir komuta zinciri içinde olduğumuz mu söylüyorsunuz? TCK 301'in muadili İtalya Ceza Kanunu'nun 290, 291, 292'inci maddeleri. Alman Ceza Kanunu'nda da 90a ve 90b maddeleri. Avusturya, Danimarka ve Hollanda da benzer yasa maddeleri var. Türkiye AB ile görüşmelere başladığıktan sonra AB'de görüşmeleri kısıtlayıcı gelişmeler oldu. Bu da son 1.5 yıllık dönemde Türkiye'deki uygulayıcıların kafasını karıştırdı. Sözde Ermeni Soykırımı ile ilgili yasa tasarısı, Hollanda'da yerel seçimlerde üç Türkiye kökenli milletvekili adayını aday yapılmadı. Türkiye'de gözaltı süresini dört günün altına indirilmesi istenirken, bir patlama olayı ardından gözaltı süresi 28 güne çıkarıldı. Boğanın dört ucu bir araya getiremiyoruz. Eğer diğer ülkelerin yasasında İtalya'da İtalyanlığı aşığılamak suç teşkil ediyorken, biz bunu değıştirsek muhalefet, vatandaşlar bize bunu sormaz mı."

Resim 10. Hürriyet, 06.10.2006

ğa taşımak suretiyle kadınlara yönelik ırkçı yargıların dolaşıma sokulmasına aracılık edenler, aynı zamanda bu aktörlerin ırkçı tutum ve davranışlarıyla hem ortaklaşmakta hem de bunları beslemektedirler.

Transfer stratejisinin kullanılmasıyla ırkçılığın inkârının bir başka örneği, Türk Ceza Yasası'nın 301. Maddesi¹⁴ ile ilişkili olarak yayınlanan haberde (Resim 10) karşımıza çıkar. Düşünce özgürlüğüne getirdiği sınırlamalar nedeniyle eleştirilen ve tartışmalara yol açan bu madde, tanınmış yazar ve aydınların yargılanmalarına yol açmakla gündeme gelmiştir. Düşünce özgürlüğünü sınırlayan bu maddenin kalması yönünde tavır gösterenlerin gerekçeleri ise yine "başkaları"dır. Kendi ırkçılıklarının sebebini başkalarına atfetmek yoluyla meşrulaştırmaya çalışan bir dil ve söylem bu haberde de kullanılmıştır. Türkiye'nin konu hakkında en yetkili ağız olan Adalet Bakanının "İtalya ve Almanya'nın da" bu türden bir yasa maddesine sahip olduğu açıklaması öne çıkarılmak, başlığa taşınmak

14 Elif Şafak, Orhan Pamuk, Hrant Dink gibi tanınmış yazar ve gazetecilerin "Ermenilere" ilişkin düşünceleri gerekçe gösterilerek "Türklüğe hakaret" ettikleri iddiasıyla 301. Maddeden yargılanmaları bu maddenin sınırlı bir kesimin gündeminden çıkarak halkın gündeminde de tartışılmasına yol açmıştır. Diğer yandan düşünce özgürlüğüne getirdiği sınırlamalar bağlamında tartışılan bu madde kalması yönünde tavır gösterenlerin söylemleriyle ırkçı yargıların üretilmesine ve dolaşıma sokulmasına aracılık etmiştir.

ve metne yedirilmek suretiyle ırkçı-ayrımçı yarguların meşrulaştırılarak dolaşıma sokulması sağlanmıştır. 301. Maddenin özgürlüklere getirdiği sınırlamaların sorgulanmadığı bu haber metninde, 301. Maddenin varlık nedeni başka ülkelere transfer edilerek meşrulaştırılmış ve böylece ırkçılık suçlanmasından kaçınılmıştır.

Görmezden Gelme, Dışta Bırakma: Sorunların İnkârı

Temel inkâr stratejileri yanında bu stratejilerle bağlantılı olarak her türden azınlıkların, dışta bırakılması, egzotikleştirilmesi, ayrıştırılması, görmezden gelinmesi de inkâr stratejileri arasında sıklıkla kullanılmaktadır.

Özellikle “dışta bırakma, görmezden gelme” inkâr stratejileri, Türkiye'nin önemli bir etnik topluluğunu oluşturan Kürt sorunuyla ilişkili olarak sıklıkla haber söylemlerinde kullanılmıştır.

Hürriyet gazetesinde yayınlanan 19.12.2006 tarihli haberin başlığı, görmezden gelmeye dayalı inkârcı ırkçılığın tipik bir örneğini oluşturmuştur.

Kürt hakkı diye bir sorunumuz yok

BAŞBAKAN Tayyip Erdoğan New York'taki temasları kapsamında BM binasında düzenlediği basın toplantısında, “Türkiye’de Kürtlerin hak diye bir sorunu yok” dedi. Erdoğan, bir gazetecinin, “Siz Kıbrıslı Türklerle istediğiniz hakların aynısını Kürtlere veremeye hazır mısınız?” sorusu üzerine, şunları söyledi: “Kürtler’in Türkiye’de hak diye bir sorunu yok ki. Türkiye’nin batısındaki veya diğer etnik unsurlar hangi haklara sahipse aynı haklara sahipler ve şu anda Türkiye Cumhuriyeti Parlamentosu’nda 50’yi aşkın Kürt vatandaşımız, Kürt kökenli vatandaşımız milletvekildir. Ben Rizeli’yim. Eşim ise Siirtli. Ben Türküm, eşim Arap, 29 yıldır evliyiz, bir sıkıntı yok. Türkiye’de böyle bir sıkıntı olmaz. Bunu Kıbrıs’ta uygulayamazız bütün işler biter. Kıbrıs’ta da bu yapıldı mı, zaten her şey biter.” Erdoğan yeni BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon’la da tanıştı. ■ Doğan ULUÇ/NEW YORK

Harlem’de buluşma

Erdoğan, ABD’nin eski Başkanı Bill Clinton ile Harlem’deki ofisinde görüşti. yaklaşık bir buçuk saat süren toplantının başında Erdoğan, Clinton’a bir vazıo hediye etti.

Resim 11. *Hürriyet*, 19.12.2006

Resim 11’de yer alan haberde, başbakanın sözü tırnağa alınmaksızın başlığa taşınmış ve gazetenin kendi sözü gibi verilerek görmezden gelen inkârcı tutumla ortaklaşma sağlanmıştır. Haberde Kürtlerin hak sorunu olmadığına dair iddia “parlamentoda 50’yi aşkın” “Kürt kökenli” milletvekilinin olması ve başbakanın “Arap” kökenli eşiyle “29 yıllık” “sıkıntısız evliliği”nin varlığı ile desteklenmiştir. Bu yolla Kürt sorunu görmezden gelinerek Kürt halkının bilinen talepleri görünmez kılınmıştır.

Sonuç

Temel inkâr stratejileri; başka ülkeleri, başka dinleri, genel olarak yabancıları, etnik azınlıkları, kadınları vb. sıklıkla suçlamaya, yok saymaya, ikincilleştirmeye dayalı her türlü ırkçılığın üretilmesine ve kendi ırkçılığını örtmeye olanak sağlamaktadır. Bu türden stratejilerle oluşan ırkçı söylemler ya pek çok aktörün söyleminden medya söylemine ya da medya tarafından oluşturularak halkın gündemine taşınmakta ve ötekileştirmeler üzerinden kendine meşruiyet kazandırmaktadır. Bu tür söylemleri öne çıkaran veya bizzat oluşturarak dolaşıma sokan medya profesyonellerinin tercihleri de ırkçı tutum ve davranışlarla ortaklaşmak yanında azınlıklaştırılan grupların ırkçı saldırıların hedefi haline getirilmesine aracılık etmektedir. Öte yandan da, inkâr stratejilerinin kullanılmasıyla ırkçı yargıları üretenler ve dolaşıma sokanlar kendilerini ırkçılık suçlamasından koruyan önemli bir kalkana sahip olmaktadır.

İrkçılığın söylemsel olarak, başka ayrımcı ideolojilerle eklenerek ortaya çıkması ve özellikle de medya tarafından sosyo-bilişsel, yapısal ve inkâra dayalı çeşitli stratejilerin kullanılmasıyla üstü örtük olarak üretilmesi ve bu yolla meşru kılınarak, kamusal dolaşıma sokulması, Türkiye’de de benzer stratejilerle yapılmaktadır. Ulusal ve yerel gazetelerden seçilen örnek haberlerin söylemlerinde inkâr stratejilerinin kullanılması yoluyla her türden “azınlık” dolaylı bir şekilde ötekileştirilmiştir. İrkçı yargılar, haberlerin söylemlerine bu stratejiler aracılığıyla rahatlıkla girebilmiştir.

Öte yandan bu çalışmada Türkiye mediasından seçilen örnek haberler yoluyla yalnızca ırkçılığın görünmez kılınmasına aracılık eden inkâr stratejileri tanımlanmaya çalışıldığı için Türkiye’de farklı etnik kesimlere,

örneğin Türkiye’de yaşayan ve önemli bir etnik grubu oluşturan Kürtlere ya da Ermenilere, her türden azınlık gruplara (yabancılara, kadınlara, farklı cinsel tercihlere ilişkin gruplara vb.) ilişkin söylemin nasıl kurulduğuna, bu grupların söylemlerde nasıl temsil edildiğine ilişkin bir sonuçtan çok, Türkiye’de yazılı basının ırkçı-ayırıcı söylemlerin başlıca stratejileri olarak inkâr stratejilerine başvurma yolları, özellikle başka kültürler, dinler, genel olarak yabancılar, etnik azınlıklar, kadınlar vb. üzerinden bu stratejilerin nasıl işlevselleştirildiği ortaya konulmuştur.

Bu kapsamda incelenen haberlerde, örneğin, Türkiye’nin Ermenilerle, Kürtlerle etnik kimliğe dayalı olarak yaşadığı önemli sorunlar, sıklıkla *tersine çevirme* stratejisinin kullanılmasıyla kurbanın suçlanmasına dönüşmüş ve bu strateji aracılığında gerçek kurbanlar sorunların kaynağı olarak işaretlenip, asıl suçlunun görünmez kılınması sağlanmıştır. Diğer yandan bu yolla oluşturulan mağdur söylemi haberde yer alan çoğunluk aktörlerinin (Müslümanlar, Türkler, erkekler vb.) kendini savunma ve temize çıkarma aracına dönüşürken, azınlık aktörlerinin de ırkçı yargılara maruz kalmalarına meşru bir yol oluşturmuştur.

Diğer yandan karşı tarafın “Öteki”nin olumsuzlanmasında ve “biz”in temize çıkarılmasında kullanılan hoşgörü ve değersizleştirme söylemleri, aktörlerin rollerinin tersine çevrilmesinin aracı olarak kullanılmış ve bu söylemler aracılığıyla hoşgörüden yoksun olarak işaretlenen her türden azınlık grupların (gayri Müslimler, Avrupalılar, yabancılar vb.) ikincilleştirilmesine olanak sağlanmıştır. Bununla birlikte, hâkim söylemden farklılaşan düşüncelerini ifade eden ırkçılık karşıtı aydınlar da değersizleştirme söylemiyle tersine çevrilerek “asıl” bölücüler ve ırkçılar olarak işaretlenmiştir. Özellikle de Kürtler ve Ermenilere ilişkin farklı düşüncelerini ifade eden yazarlar, gazeteciler, düşüncelerinden dolayı aynı zamanda dava konusu da olup, yargılanabildikleri için basınının dili de hâkim politik söylemle ortaklaşarak, ırkçılık karşıtlarının kolaylıkla değersizleştirilmesi, suçlanması ötekileştirilmesi sağlanmıştır.

Kadınların ikincilleştirilmek yoluyla ırksallaştırıldığı haber örneklerinde ise *yumuşatma* ve *transfer* stratejileri sıklıkla birlikte kullanılmış ve çoğunluk aktörlerinin kadınlara karşı güçlü ırkçı-ayırıcı yargılarının meşrulaştırılarak dolaşıma sokulması sağlanmıştır.

Özetle, Türkiye’de doğrudan ırk ayırımına dayanan, sistematik, yasalarda yer bulan, açıkça meşru görülen bir ırkçılık olmasa da, ırkçılığın söylemsel olarak üretilmesi ve dolaşıma sokulmasında medyanın inkâr stratejilerini sıklıkla kullanmak suretiyle ırkçılığı dolaylı olarak ürettiği, meşrulaştırdığı ve gündelik hayata yaydığı görülmektedir.

Kaynakça

- Aydinkaya, Fırat (2008). *Yeni Faşizmin Kökenleri: Ebedi Dönüş*. İstanbul: Belge.
- Balibar Etienne ve Immanuel Wallerstein (2000). *İrk Ulus Sınfı*. Çev., Nazlı Ökten. İstanbul: Metis.
- Billig, Micheal (1995). *Social Movements and Culture*. Minnesota: UCL.
- Chomsky, Noam (1993). *Medya Gerçeği*. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Tüm Zamanlar.
- Köker, Eser ve Ülkü Doğanay (2010). *İrkçi değilim ama... Yazılı Basında Irkçı-Ayrımcı Söylemler*. Ankara: İHOP.
- Matheson, Donald (2005). *Media Discourses Analysing Media Texts*. Maidenhead, Berkshire: Open University Press.
- Schnapper, Dominique (2005). *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. Çev., Ayşegül Sönmezay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- van Dijk, Teun A. (1991). *Racism and the Press*. Newyork: Routledge.
- van Dijk, Teun A. (1992a). "Elite Discourse and the Reproduction of Racism." *Methods in Race and Ethnic Relations Research*. J. H. Stanfield ve R. M. Dennis (der.) içinde. Newbury Park, CA: Sage. 92-134.
- van Dijk, Teun A. (1992b). "Discourse and the Denial of Racism". *Discourse & Society* 3: 87-118.
- van Dijk, Teun A. (2005). *Racism and Discourse in Spain and Latin America*. Amsterdam: John Benjamins.
- van Dijk, Teun A. (2008). *Discourse and Power*. New York: Palgrave Macmillan.

Wodak, Ruth (der.) (1989). *Language, Power and Ideology Studies in Political Discourse. Vol: 7.* Amsterdam: John Benjamin.

Wodak, Ruth ve Martin Reisigl (2001). *Discourse and Discrimination Rhetorics of Racism and Antisemitism.* Newyork: Routledge.

Ulusal Gazeteler

Hürriyet

Zaman

Posta

Yerel Gazeteler

Yeni Balıkesir

Sonsöz

*Köşe Yazılarında Azınlık Tartışmaları:
2004 Yılı Avrupa Birliği
İlerleme Raporu ve Aleviler*

Nalan Ova

Çağla Kubilay

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

• • •

Özet

Bu çalışma, Avrupa Birliği Komisyonu'nun 2004'te yayımladığı "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı İlerleme Raporu"nda Türkiye'de yaşayan Alevilerin "Sünni olmayan Müslüman azınlık" olarak nitelendirilmesinin köşe yazılarında tartışılma biçiminin çözümlenmesine odaklanmaktadır. Çalışmada, raporun yayımlandığı 6 Ekim 2004'ten itibaren 15 günlük süre boyunca *Yeni Şafak*, *Zaman*, *Hürriyet*, *Radikal* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin köşe yazıları çözümlenmiştir. Çalışmanın temel varsayımı, Alevilerin azınlık olarak nitelendirilmesine ilişkin söylemsel mücadelenin, birbirine karşıt olarak konumlanan iki görüş etrafında ve azınlık kavramının anlamına yönelik bir mücadele çerçevesinde gerçekleştirildiğidir.

Anahtar sözcükler: Aleviler, azınlık, azınlık hakları, bölünme, ayrımcılığın önlenmesi

Minority Discussions in Columns:

2004 European Union Progress Report and Alevis

Abstract

This article focuses on the analysis of discussions in Turkish newspapers columns about the qualification of Alevis as 'non-Sunni Muslim minority' in the "European Union 2004 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession." Columns appeared in *Yeni Şafak*, *Zaman*, *Hürriyet*, *Radikal* and *Cumhuriyet* in a fortnight period right after the publication of the report on 6 October 2004 were examined. The main assumption of the article is that the discursive struggle over the qualification of Alevis as minority was occurred between two opposing views about the meaning of concept of minority.

Keywords: Alevis, minority, minority rights, separation, prevention of discrimination

*Köşe Yazılarında Azınlık Tartışmaları:
2004 Yılı Avrupa Birliği İlerleme Raporu
ve Aleviler¹*

Avrupa Birliği Komisyonu'nun 6 Ekim 2004'te yayımladığı "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı İlerleme Raporu", önceki raporlardan farklı olarak Türkiye'de yaşayan Alevileri ve Kürtleri "azınlık" olarak nitelendirmiştir. Hükümetin çabalarıyla rapordan Kürtlerin azınlık olduğuna ilişkin ibare kaldırılmış, ancak Alevilere yönelik niteleme olduğu gibi kalmıştır. Raporda, Türkiye'de nüfusları 12 ile 20 milyon arasında olduğu belirtilen ve "Sünni olmayan Müslüman azınlık" olarak nitelendirilen Alevilerin statüsünde herhangi bir değişiklik olmadığı ifade edilmektedir. Alevilerin resmen bir dini topluluk olarak tanınmadığına dikkat çekilen raporda, özellikle ibadethane açarken yaşanan engellemeler ve zorunlu din eğitimi üzerinde durularak, Sünni olmayan kimliklerin Türkiye'de tanınmadığı ve Alevilerin hâlâ Müslüman azınlık olarak kabul edilmediği vurgulanmıştır (DPT, 2004: 37; 46). Alevileri azınlık olarak niteleyen rapor, Türkiyeli Alevilerin kimliği üzerine önemli bir tartışma yaratmıştır; tartışmanın temel eksenini ise Alevilerin azınlık mı, yoksa asli kurucu unsur mu olduğu sorusu olmuştur.

Bu çalışmada, raporun gündeme getirdiği tartışmanın köşe yazılarında tartışılma biçimi incelenmektedir. Raporun yayımlandığı tarihten başlayarak 15 günlük süre boyunca *Yeni Şafak*, *Zaman*, *Hürriyet*, *Radikal* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin köşe yazıları çözümlenmiştir. *Yeni Şafak* ve *Zaman* hem hükümete yakın tavırlarıyla öne çıkmakta, hem de İslami duyarlılığı yüksek sağ-muhafazakâr toplumsal kesimlere seslenmektedir. Bu bağlamda uzun yıllar boyunca yok sayılan, baskı-

1 Bu yazıya katkılarından dolayı Prof. Dr. D. Beybin Kejanlıoğlu'na teşekkür ederiz.

lanan ve aynı zamanda “laik devletin destekçisi” olarak görülen Alevilere ilişkin tartışmanın bu iki gazetede ele alınma biçimi önem kazanmaktadır. Anaakım medyanın en önemli temsilcisi sayılabilecek *Hürriyet* ise hem Avrupa Birliği (AB)’ne olumlu yaklaşımıyla, hem de “devletin-milletin bölünmez bütünlüğü”ne dair egemen devlet söylemini yeniden üreten tavrıyla öne çıkmaktadır. Bu çerçevede *Hürriyet*’in Alevilerin azınlık sayılmasına ilişkin tartışmalarda paradoksal bir noktada durduğu söylenebilir. Bir yandan Türkiye’nin AB’ye girmesi desteklenirken, diğer yandan da AB’ye girmek için yerine getirilmesi gereken bir kriter olarak Alevilerin azınlık sayılması talebinin “ülkenin birlik ve bütünlüğünü tehdit edici” bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir. *Radikal*, her ne kadar *Hürriyet* ile aynı yayın grubuna bağlı olsa da konuya ilişkin tartışmalarda *Hürriyet*’ten farklı bir tutuma sahiptir. Bu gazetenin yazarları, bazı istisnalar bulunmakla birlikte çoğunlukla konuyu “demokrasi”, “insan hakları”, “azınlık hakları” vb. kavramlar çerçevesinde sorunlaştırmaktadır. *Cumhuriyet*’in seçilmesindeyse, gazetenin hükümete yönelik muhalif tavrı ile AB’ye ilişkin çekinceli tutumu belirleyici olmuştur.

Köşe yazılarının çözümlenmesinde eleştirel söylem çözümlemesinden yararlanılmıştır. Eleştirel söylem çözümlemesi, dil, iktidar ve ideoloji arasındaki ilişkileri inceleyen bir araştırma programı olarak farklı kuramsal çerçeveleri ve metodolojileri bir arada barındırmakta ve bu yönüyle disiplinlerarası bir nitelik taşımaktadır. Söylemsel pratikler, olaylar ve metinler ile daha geniş toplumsal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasındaki nedensellik ve belirlenme ilişkilerini

sistemantik biçimde ele alan eleştirel söylem çözümlemesi, temel olarak iktidarın, egemenliğin, eşitsizliğin ve önyargıların söylemsel kaynaklarını ortaya çıkarmaya yönelir. Bu bağlamda gerek sözlü gerekse yazılı metinleri, bu söylemsel kaynakların özgül toplumsal, politik ve tarihsel bağlamlarında nasıl yeniden üretildiğini ve sürdürüldüğünü inceler (Fairclough, 1996; van Dijk, 1998).

Bu çalışmada, incelenen metinler köşe yazısı olduğu ve aynı gazetenin köşe yazarları arasında farklılıklar ortaya çıktığı için yazılar tematik olarak ayrıştırılmıştır. Bu ayrıştırma, aynı zamanda konuya ilişkin söylemsel mücadelenin iki temel yönelim etrafında belirginleştiğini göstermiştir. Alevilerin azınlık olarak tanımlanmalarının kabul edilmez olduğuna dair ilk yönelimin, “AB karşıtlığı”, “bölünme / parçalanma fobisi”, “hükümete yönelik muhalefet”, “laikliğe yönelik muhalefet” gibi farklı görüşler ekseninde birleştiği görülmektedir. İkinci yönelimde ise, Alevilerin azınlık olarak kabul edilmeleri, uğradıkları ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik bir çözüm olarak savunulmaktadır.

Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarına İlişkin Uluslararası Düzenlemeler

Azınlık kavramının kesin tanımı yapılmamış olmakla birlikte kavramın hukuki ve sosyolojik olmak üzere iki tanımından söz edilebilir. Sosyolojik tanıma göre, “Bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba” azınlık denir (Oran, 2004: 16). Kavramın hukuki yönden tanımlanması üzerinde bir uzlaşa sağlanamamakla birlikte, BM İnsan Hakları Komisyonu’nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti’nin 1978’de yaptığı tanımından yararlanılmaktadır. Capotorti’ye göre azınlık,

(S)ayısal olarak bir devletin nüfusunun geri kalanına göre az olan, ege-men-olmayan konumda bulunan, [o devletin vatandaşları olan] üyeleri etnik, dinsel ya da dilsel açıdan nüfusun geri kalanından ayrılan özellikler taşıyan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumak amacıyla üstü örtülü bir dayanışma duygusu gösteren gruptur (Capotorti’den aktaran Alpkaya, 1992: 154).

Bu tanım bağlamında bir grubun azınlık olarak tanımlanabilmesi için şu koşulların var olması gerekmektedir: çoğunluktan çeşitli bakımlardan farklı olmak, ülke genelinde sayıca azınlık olmak, başat olmamak, yurttaş olmak ve azınlık bilincinin varlığı. İlk dört koşul azınlık olmanın nesnel koşullarını; beşincisiyse, azınlık olmanın öznel koşulunu oluşturmaktadır. Buna göre dört koşul olsa bile öznel koşulun olmaması durumunda azınlıkların varlığından söz etmek zordur (Oran, 2004: 17). Bu beş ölçüt çerçevesinde azınlık olarak tanımlanan grupların, azınlık gruplarına tanınan haklardan yararlanacağı kabul edilmiştir. Bu noktada, devletlerin azınlık grupların varlığını kabul edip etmemelerinin bağlayıcı uluslararası belgelerde ve öğretilerde önem taşımadığı da vurgulanmalıdır (Alpkaya, 1992: 157).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti (MC), azınlık haklarını düzenleyen bir rejim yaratmıştır. MC bünyesindeki azınlık hakları rejiminin temel özelliği ırk, dil, din ölçütlerini esas alması ve yalnızca savaştan mağlup ayrılmış ülkelere dayatılması nedeniyle evrensel bir nitelik taşımasıdır (Kurban, 2004: 37; Oran, 2004: 13). MC'nin azınlık rejiminin evrensel olmayışı nedeniyle savaş öncesi düzenlemelerle bir süreklilik taşıdığı söylenebilir (Alpkaya, 1992: 148). Azınlık rejiminin bir diğer özelliği ise, mağlup devletlerle imzalanan ikili antlaşmalar yoluyla, azınlıklara pozitif haklar veren ve devletlere azınlıkların bu haklarından yararlanmaları için gerekli olanakları sağlama zorunluluğu getiren maddeler içermesidir. MC bünyesinde kurulan azınlık hakları rejimi, azınlıkların yasalar önünde eşitliğinin sağlanmasını ve ayrımcılıktan korunmasını amaçlamaktaydı. Azınlıkların kendi dillerini kullanma, sosyal, kültürel, dini kurumlarını kurma ve idare etme haklarının yanında devletlerin de bu kurumlara mali destek vermelerini gerektiriyordu (Kurban, 2004: 37). Ancak Nazi Almanyası'nın ırkçı politikaları ve bu doğrultuda antlaşmalara taraf olan azınlık grupları ile devletlerarasındaki görüş ayrılıklarını kendi savaş planları için kullanması, ayrımcılığın önlenmesi ve azınlıkların korunması amaçlarını boşa çıkartmıştır (Oran, 2004: 13; Kurban, 2004: 37).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Birleşmiş Milletler (BM) ise, Nazilerin azınlık hakları rejimini kendi çıkarları doğrultu-

sunda kullanmaları nedeniyle azınlık haklarına ilişkin özel bir rejim yaratmaktan kaçınmıştır. 1945 sonrası dönemde geçerli olan yaklaşım, temelinde eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerinin yer aldığı insan haklarına saygının gerçekleştirilmesinin, azınlıkların korunmasına duyulan gereksinimi ortadan kaldıracak yönündedir (Alpkaya, 1992: 148). Bu bağlamda, 1945 sonrasında azınlık hakları, evrensel insan hakları rejimi altına alınmış ve doğrudan azınlıklara yönelik bir vurgu yapılmamıştır. BM Antlaşması'nın "ırk, cinsiyet, dil, din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde işbirliği"ni öngören 1. maddesi azınlıklardan söz etmemekte; ancak ayrımcılık yasağı getirerek farklı kimliklerin korunmasını dolaylı biçimde ifade etmektedir (Okutan, 2004: 68). Başlangıçta BM bünyesinde azınlıklara ilişkin herhangi bir vurgu bulunmasa da bir süre sonra evrensel insan hakları arasına azınlık haklarının dâhil edilmesi gerektiği yönündeki görüş belirmeye başlamıştır. Bu bağlamda, özellikle 1966'dan itibaren azınlık meselesi yeniden BM'nin gündemine alınmıştır (Oran, 2004: 13).² Ancak meselenin uluslararası düzlemde ele alınması 1990'ların başından itibaren yoğunlaşmıştır.

Azınlık hakları, Soğuk Savaş sırasında devletlerin iç meselesi olarak görülmüş ve küresel sistemin iki kutuplu yapısı bu hakların uluslararasılaşmasını engellemiştir (Tasch, 2010: 18). 1990'ların başında ise azınlık hakları, yeniden uluslararası ilişkilerin ve düzenlemelerin konusu haline gelmiştir. Avrupa'da azınlıkların korunmasına dönük uluslararası ilginin yeniden canlanmasındaki en önemli etken, Soğuk Savaş'ın sona ermesi olmuştur. Doğu ve Orta Avrupa'da komünist rejimlerin çöküşüne eşlik eden bir dizi etnik çatışma, Batı'da da etnik çatışmaların yayılabileceğine dair bir korku yaratmıştır (Kymlicka, 2006: 36; Tasch, 2010: 20). Avrupa'nın etnik çatışmalardan korunabilmesinin yanı sıra etnik şiddetin yol açtığı mülteci hareketini durdurma isteğinin de etkisiyle 1990'ların başında Batılı ülkeler komünizm

2 1966'da BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve 1976'da yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'yle ilk kez bir ülkede bulunan belirli bir azınlığa mensup kişilerin değil, sözleşmeye taraf olan tüm devletlerdeki etnik, dilsel, dinsel azınlığa mensup bireylerin hakları tanınmış ve garanti altına alınmıştır (Alpkaya, 1992: 150-151).

sonrası Avrupa’da ulusal azınlıklar konusunu uluslararası güvence altına almaya yönelmişlerdir (Kymlicka, 2006: 37). Bu doğrultuda, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), azınlık haklarını yeniden Avrupa’nın gündemine taşımıştır. AGİK, azınlıkların etnik, dinsel, dilsel, kültürel kimliklerinin tanınmasını ve korunup geliştirilmesini öngören Kopenhag Kriterleri’ni kabul ederek azınlıkların yalnızca yasalar önünde eşitliğinin sağlanması amacıyla öteye gitmiştir (Alpkaya, 1992: 152). 1992’de BM tarafından kabul edilen Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Bildirgesi, azınlık haklarının evrensel hukuk alanına taşınmasını sağlamıştır (Kurban, 2004: 38). Azınlıkların korunmasını uluslararası düzeyde gerçekleştirmek üzere atılan adımlardan biri de Avrupa Konseyi’nin 1995’te kabul ettiği Ulusal Azınlıkları Korumak İçin Çerçeve Sözleşmesi’dir. Çerçeve Sözleşme’ye bağlı olarak bir dizi danışma kurulu ve raporlama mekanizması kurulmuştur (Kymlicka, 2006: 37). Üye ülkelere yasal bağlayıcılık getiren bu sözleşmeyle azınlık kültürlerinin korunması için devletlere hem yükümlülükler verilmiş, hem de pozitif ayrımcılığı sağlayacak mekanizmalar getirmeleri öngörülmüştür (Kurban, 2004: 38).

AB’nin azınlık haklarını korumaya dönük düzenlemelerdeki rolünün daha ziyade, AGİK ve Avrupa Konseyi’nin azınlıkları korumaya ilişkin çalışmalarını desteklemek ve AB’ye aday olan eski komünist ülkeleri, bu iki örgütün standartlarına uymaya zorlamak olduğu söylenebilir (Kymlicka, 2006: 37). Öncelikli olarak AB Konseyi, 1993’te AB’ye aday ülkelerin Kopenhag Kriterleri’ni yerine getirmeleri gerektiğini ilan etmiştir. Bu kriterler arasında “ulusal azınlıkların korunması” ve “azınlıklara saygı” bulunmakla birlikte, bunların anlamı asla tam olarak geliştirilememiş, pratikte bu normlar zayıf biçimde tanımlanmış ve AB ülkeleri arasında yoğun tartışmalara konu olmuştur (Tasch, 2010: 22). 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması, Kopenhag Kriterleri’ni anayasallaştırarak AB hukukuna dâhil ederken, azınlık haklarını dışarıda tutmuştur. Bu durum, AB’nin azınlık haklarıyla ilgili dış politikası ile iç hukuku arasındaki tutarsızlığın yasal hale gelmesi anlamına gelmektedir (Kurban, 2004: 39; Acar, 2010: 72). Bir başka ifadeyle, üye ülkelerin azınlık haklarını AB’nin iç hukukunun doğrudan bir parçası haline getirmediği halde üyelik için bunun bir koşul

haline getirilmesi, eski ve yeni üyeler için bir çifte standardın söz konusu olduğu biçiminde yorumlanmaktadır. Çifte standart yaratan bu uygulama, AB Temel Haklar Şartı ve AB Anayasası'nın hazırlanması sırasında sunulan taslak metinlerle giderilmeye çalışılsa da sonuç değişmemiştir (Kurban, 2006: 285).³

Türkiye'de Azınlıklar ve Azınlık Hakları

Türkiye'de yurttaşlık tasavvurunun, siyasi olduğu kadar etnik bir kimlik olarak Türklüğe referansla tanımlanması (Yeğen, 2002) ve bireyin etnik ve kültürel kimliğinin ulusa aidiyetle bir tutulması, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren azınlık meselesini tartışmalı bir alana hapsedmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de azınlık ve azınlık haklarının Lozan Antlaşması'na referansla, yani kavramın salt hukuki boyutuyla sınırlandırılması, meselenin çok boyutlu doğasını görmezden geldiği gibi, tartışmaların kısır bir zeminde sürdürülmesine de neden olmaktadır.

Farklı etnik ve kültürel unsurların bir arada bulunduğu, çok dinli ve çok dilli bir yapı arz eden Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal ve siyasal örgütlenme, temel olarak İslami gelenek ve öğretiler üzerine şekillenmişti. Bireyin inancının, kimliğinin ana kaynağını temsil ettiği sistem içinde Müslüman nüfus, homojen bir toplumsal kategori olarak kabul görüp onaylanırken, gayrimüslimlerin varlığı resmi olarak tanınmış, kendi kültürel kimliklerini koruyabilecekleri belirli özerklik alanları sağlanmıştı. Ancak bu özerklik, tebaa arasında bir "eşitlik" anlayışından ziyade, yönetici sınıf-tebaa ve tebaanın da kendi içinde farklı hak ve yükümlülöklere tabi tutulduğu bir "adalet" anlayışına dayanmaktaydı (Soner, 2009: 362). Bu bağlamda Osmanlı millet sistemi, gayrimüslim cemaatler için bir takım ayrıcalıklar tanıyor gibi görünse de, toplumsal ve siyasal kurallar İslami ilkeler üzerine kurulduğundan devletin hâkim milleti Müslümanlar ile gayrimüslimler

3 AB ülkelerinde azınlık hakları konusunda standartlaşmış bir tutum olmamasında, ilgili uluslararası belgelerde "azınlık" tanımının yapılmamış olması etkili olmuştur. Bu tanımsızlık hali, devletlere kendi tanımlarını yapma imkânı vermekte; bu da devletlerin azınlıkların varlığını reddetmesine ya da azınlık statüsünü dar bir şekilde değerlendirmesine olanak yaratmaktadır (Çavuşoğlu, 2006: 246).

siyasi, idari, hukuki, toplumsal statü açısından eşitsiz bir ilişki içindeydi (Soner, 2009: 363; Yumul, 2006: 103; Göçek, 2006: 70).

18. yüzyıldan itibaren gerek Batılı düşüncenin, siyasi hâkimiyetin uhrevi kaynağını sorgulamaya başlaması, gerekse Fransız Devrimi'nin eşitlik, özgürlük gibi ilkelerinin Osmanlı halklarına etkisiyle hakların birey düzeyinde tanımlanması, Osmanlı toprakları içinde azınlıkların eşitlik talebiyle gündeme gelmelerine neden oldu. Cemaat endeksli tanımların sorgulanmasıyla, dini aidiyet üzerinden tanımlanan kimlikler, yerini özellikle gayrimüslim cemaatler arasında etno-kültürel ve coğrafi referanslarla ilişkilendirilen ulusal kimliklere bırakmaya başladı (Göçek, 2006: 70; Soner, 2009: 364). Din esaslı dışında bir "fark" ve geleneksel milletler dışında millet tanımamak biçiminde devam eden Osmanlı politikası, 19. yüzyılın başlarından itibaren dönüşüme uğradı (Aydın, 2006: 194). Tanzimat ve Islahat fermanları gibi bir dizi reform sürecini başlatan Osmanlı yöneticileri, dil, din, etnik kökenden bağımsız, siyasi ve hukuki alanda eşitliği hedefleyen bir Osmanlı yurttaşlığı yaratma çabasına girişti. Bireyi bağlı olduğu cemaat çevresinden bağımsız tanımlamayı amaçlayan "ittihad-ı anasır" siyasetinin öne çıkması, geleneksel ayrımları tamamen ortadan kaldırmamakla birlikte, adli muamele, vergilendirme, askeri yükümlülük gibi alanlarda kısmî eşitlik yönünde adımların atılmasını sağladı. Ancak yurttaşlık esaslı üzerinden kaynaşmış bir Osmanlı ulusu yaratma çabası, gayrimüslim azınlıkların kendi ulusal devletlerinin ortaya çıkışıyla başarısızlıkla sonuçlandı. İttihad-ı anasır politikasının başarısızlığı ile imparatorluğun çözülüşü arasında bağ kuran Osmanlı yöneticileri, bu noktadan itibaren azınlıkların varlığını ve haklarını, eşitlik ve özgürlük ekseninde bir arada yaşama meselesi olmaktan ziyade, bölünme ve parçalanmanın aracı olarak algılama eğilimi göstermiştir. Osmanlı'nın söz konusu yaklaşımı, Türkiye'de azınlıklara yönelik algıda ve uygulanan yurttaşlık politikasında da belirleyici bir etki yaratmıştır (Soner, 2009: 365-376).

Farklı etnik ve kültürel unsurların bir arada bulunduğu Osmanlı'nın bakiyesi üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde, Türk milliyetçiliği vatan ve vatandaşlık esasına dayalı bir millet tanımı ile ırk ve etnik aidiyete dayalı millet tanımı arasında var olan çifte karakteristi-

ğın etkisi altında şekillenmiştir (Bora, 1995: 34). Buna göre, Cumhuriyet'e yurttaşlık bağıyla bağlı herkesin dil, din, etnik köken gibi aidiyetlerine bakılmaksızın "Türk" olarak tanımlanmasına karşın, uygulamada etnik-kültürel ve dini kimliği, bireyin Türklüğünün temel referans çerçevesini belirlemiştir (Yumul, 2006: 104). Türk milliyetçiliğinin bu ikili karakteristiğinin ortaya çıkardığı gerilim, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren azınlık kavramının siyasi, hukuki ve toplumsal alanlardaki uygulamalarını şekillendiren bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de azınlıkların statüsü, bir MC antlaşması olan ve Birinci Dünya Savaşı sonrası azınlık hakları rejiminin temel özelliklerini taşıyan Lozan Antlaşması ile düzenlenmiştir. Savaş sonrasında diğer mağlup devletlerle imzalanan ve "etnik, dilsel ve dinsel azınlıklar"ı koruma getiren antlaşmaların aksine dini kriterin esas alındığı, sadece gayrimüslimlerin azınlık statüsünde kabul edildiği antlaşma uyarınca, Alevi, Kürt, Roman, Çerkez, Boşnak, Arap gibi etnik ve dinsel farklılıklar azınlık kapsamı dışında bırakılmışlardır (Kurban, 2004: 40; Bilgin, 2007: 69).

Lozan'da azınlıklara tanınan hakların dokunulmazlığı, yasal üstünlük ilkesiyle güvenceye alınmakla birlikte, uygulamada hakların bütünüyle kullanımına yönelik ihlaller yapılmaktadır. Gayrimüslim azınlıkların din ve eğitim kurumlarının yönetiminin Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olması, bu kurumların işleyiş ve iç ilişkilerine yapılan devlet müdahalesi, azınlıkların kendi kurumlarını idare ve kontrol etme hakkını ihlal etmektedir. Yine, kilise, hastane, okul gibi kurumların vakıf statüsü altında vakıflar kapsamına alınması, bu kurumların mülkiyet hakkını da kısıtlayan uygulamalara yol açmıştır (Kurban, 2004: 40).

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren, Lozan'da kendilerine tanınan hakların birçoğunu kullanmaları yönünde engellerle karşılaşan azınlıkların, diğer yurttaşlarla eşit statüde olduğunu iddia eden resmi söylemin aksine, eşitliği sarsıcı, azınlıkları dışlayıcı bir bakış açısının uygulamadaki yansımaları söz konusudur (Kurban, 2004; Yumul,

2006). Türkiye’deki azınlık rejimi bu bağlamda, daha çok azınlık yaratma ve ülkenin bütünlüğüne yönelik bir parçalanma paranoyası ile kısıtlanan bir anlayışa dayanmaktadır (Bilgin, 2007: 152). Bu durum toplum genelinde, azınlık olmanın ideal, istenilen bir yasal statü olarak değil, korkulan ve ikinci sınıf bir yurttaşlık statüsü olarak değerlendirilerek, toplumsal ve yasal ayrımcılığa maruz kalma ile paralel bir anlama kavuşmuştur (Kurban, 2004: 41).

“Müslüman oldukları gerekçesiyle Lozan’da gayrimüslimlere tanınan dini özgürlüklerden mahrum bırakılan, hegemonik Sünni İslam anlayışının dışında oldukları gerekçesiyle de resmi hak, ayrıcalık ve hizmetlerden yararlanamayan Alevilerin” (Kurban, 2004: 42) toplumsal-siyasal konumları, hak ve kimlik talepleri ise, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren tartışmalı bir mesele olarak gündemdedir.

Türkiye’de Aleviler ve Azınlık Tartışmaları

Halifeliğin Osmanlı İmparatorluğu’na geçtiği dönemden itibaren, merkezi otoriteden uzak, bağlı oldukları geleneksel örgütlenmeler içinde toplumsal ve dini yaşamlarını düzenleyen Aleviler, uzun yıllar baskı ve dışlamaya maruz kalmışlardır (Erman ve Erdemir, 2006: 160-161). Alevilerin, Osmanlı İmparatorluğu döneminde resmi ve sivil hayata karışabilmeleriyle, ancak Tanzimat ve Islahat fermanlarının ardından uygulamaya konulan reformlarla sağlanabilmiştir (Çamuroğlu, 1998: 114).

İmparatorluk parçalandıktan sonra, Anadolu’da başlayan Kurtuluş Savaşı ile birlikte “Alevilik, Mustafa Kemal’in kişiliğinde Osmanlı yönetimine karşı, tarihsel ve öğretisel düşmanlığına önemli bir yandaş bulmuştur” (Yalçınkaya, 1996: 152). Aleviler, Ankara Hükümeti’ne yekpare bir destek (Çamuroğlu, 1998: 114) vermemekle birlikte, genel olarak mücadeleyi desteklemişlerdir. Cumhuriyet’in ilanının ardından gerçekleştirilen laikleştirici reformlar, yüzyıllardır dışlanan ve ayrımcılığa maruz kalan toplumsal bir grubun dini ve kültürel yaşam biçiminin “normalleştirilmesine” yönelik bir umudu taşısa da, uygulanan

politikalar, Alevilere yönelik ayrımcılığı yeniden üretmekten öteye geçememiştir.⁴

1950'lerden itibaren başlayan görece liberal ortam, toplumsal yaşamda bir takım dönüşümleri başlatmıştır. Kırsaldan kente kitlesel göçler ve yurtdışına işçi göçleri, kapalı bir kültürel yapı içinde yaşayan Alevilerin farklı bir toplumsal ortamla karşılaşmalarının önünü açarken (Erman ve Erdemir, 2006; Yalçınkaya, 1996: 171), 1960'lardan itibaren, çıkardıkları yayınlarla kendilerini anlatmaya başlayan Aleviler (Küçük, 2002: 905), kurdukları dernek ve parti aracılığıyla da örgütlenmişlerdir (Erman ve Erdemir, 2006: 167). 1970'lerde Alevi gençlerinin sol hareket içinde yer almasıyla, sosyalizmin dine karşı mesafeli tutumunun etkisi altında Alevilik, kendince materyalist bir felsefenin altında yeniden değerlendirilmeye alınmıştır. Dinselliğin genç kuşak tarafından reddi, Aleviliğin dinsel bir kimlik olarak benimsenmekten uzaklaşılmasına, bir kültür ve siyasi duruş olarak ortaya çıkışına olanak sağlamıştır (Aslan, 2008; Yalçınkaya, 1996: 192; 6; Erman ve Erdemir, 2006: 163; Bruniessen, 2000: 122).

1980'lerle birlikteyse, gerek uluslararası alanda postmodernizmin çokkültürlülük söylemi ve kimlik politikalarını dönüştürücü etkisi, gerekse Türkiye'de siyasal ve toplumsal alanda yaşanan gelişmeler,⁵ Alevi kolektif kimliğinin, kamusal alanda görünür hale gelmesini sağlamış ve Aleviler, kültürel, dinsel kimlik talepleriyle gündeme gelmiş-

4 3 Mart 1924'te kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) laiklik ilkesiyle çelişen konumu, her dönem tartışmalı bir mesele olmuştur. Kurulduğu dönemden itibaren sadece Sünni İslam'ın temsil edildiği bir yapıya sahip olan DİB'in, 1963'te kuruluş ve görevleri hakkında hazırlanan bir kanun tasarısıyla bünyesinde bir mezhepler müdürlüğünün yer alması öngörülmüşse de, bu girişim, başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Erdem, 2001: 194).

5 1980 sonrası Kürt hareketi ve Sünni İslam'ın yükselişi karşısında devlet, "Kürt ve İslamcılara" karşı, "laik ve Türk" Alevileri destekleme yoluna gitmiştir. Resmi söylemde gerek etnik ayrımcılığa karşı Türk milliyetçiliğine bağlanmak istenen, gerekse laik-anti-laik kutuplaşmasında bir mevzi olarak işlevselleştirilen Alevilik, 1980 sonrası resmi uygulamalar düzeyinde olmamakla birlikte, resmi söylemde yeniden keşfin nesnesi olmuştur (Küçük, 2002; Erman ve Erdemir, 2006: 163; Yalçınkaya, 1996: 2; Göner, 2005: 116-117).

lerdir (Göner, 2005: 108). 1980 darbesinin ardından başlayan örgütlenme yasağının 1989'da kaldırılmasıyla, Alevi örgütleri de hızla kurulmaya başlamıştır. Bu örgütlerin desteğiyle 1925'ten itibaren yasaklanan Alevi ritüelleri kamuya açık bir biçimde icra edilmeye başlanmış ve cem evleri açılmıştır. 1990'larda gazete ve dergilerdeki artış, radyo, yayınevi, internet siteleri ve dernekleşmenin ulaştığı boyutlar, Alevilerin yeni ifade ve örgütlenme biçimlerinin görünürdeki boyutları olarak karşımıza çıkmaktadır (Gümüş, 2002: 113; Göner, 2005: 119).⁶ Yine 1990'lardan itibaren Avrupa'da yükselen Alevi dernekleri ve enstitüleri, Türkiye'deki Alevi hareketinin dönüşümünde ve yönlendirilmesinde etkin bir rol oynamaktadır. 1994'te Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu adıyla bir birlik çatısı altında toplanan Avrupa'daki Alevi dernekleri, 2002 yılında konfederasyon haline gelmiştir. Avrupa'da kurulan cem evleri ve Alevi enstitüleri Türkiye'deki Alevi hareketini etkilemenin yanı sıra, devletin Alevilerle ilişkisini de dönüştürme çabası içindedir (Erman ve Erdemir, 2006: 163). Kısaca, Alevilik, 1980 sonrası dini ve kültürel alanda yaşanan yükselişten pay alan anlayışların başında gelmektedir. Ancak resmi düzeyde 1980 sonrası geçmişten farklı bir yer ve anlama sahip olmasına rağmen, resmi söylemle sınırlandırılan bu yer ve anlam, Alevilik lehine iyileştirmeleri beraberinde getirmekten uzaktır (Yalçınkaya, 1996: 2).

Köşe Yazılarında Aleviler ve Alevilik: Azınlık mı, Asli Kurucu Unsur mu?

2004 AB İlerleme Raporu'nda Alevilerin, "Sünni olmayan Müslüman azınlık" olarak nitelendirilmesine ilişkin söylem mücadelesinin iki temel yaklaşım etrafında geliştiği söylenebilir: Alevilerin azınlık

6 1990'da Alevi ve Sünni entelektüeller tarafından hazırlanan "Alevilik Bildirgesi" ile Aleviler, Cumhuriyet tarihinde ilk kez, kendilerini yalnızca siyasi bir güç unsuru olarak değil, kendi kaderini tayin hakkını ve resmi olarak tanınmayı talep eden dinsel bir topluluk olarak açıkça ifade etmişlerdir (Vorhof, 2003: 42). Bildirgede Alevilerin kimliklerini açıkça ifade edebilecekleri toplumsal ve siyasal koşulların oluşturulmasının gerekliliği vurgulanmış ve basın ve TRT'nin yayınlarında Alevi kültürüne yer verilmesi, DİB'de Alevilerin temsil edilmesi, din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde Alevilik öğretilmesine yer verilmesi, Alevi köylerine cami yapılmaktan vazgeçilmesi gibi talepler sıralanmıştır (*Cumhuriyet*, 15.05.1990).

olarak tanımlanmasının Lozan'a aykırı olduğu gerekçesiyle kabul edilemezliği yönündeki yaklaşım ve Alevilerin azınlık olarak tanımlanmasının onların yüzyıllardır süren ve Cumhuriyet rejimiyle birlikte değişmeyen baskılanmışlıklarını ve yok sayılmışlıklarını ortadan kaldırdılabileceğini savunan yaklaşım. Bu iki yaklaşım arasındaki söylem mücadelesi, esasen azınlık kavramının anlamı üzerinden yürütülmektedir. İlk yaklaşım, azınlık kavramını Lozan'da tanımlanan ve Türkiye'de hâkim biçimde kullanılan anlamıyla sabitlemeye çalışmakta; ikincisiyse kavramı bu hâkim anlamından sökmeye ve kavrama yeni bir içerik vermeye yönelmektedir.

Asli Kurucu Unsur Olarak Aleviler

Lozan'daki azınlık tanımının değiştirilmesine karşı çıkan ve Alevilerin azınlık olarak nitelendirilmesini reddeden ilk yaklaşım, "bölünme kaygısı", "AB'ye yönelik karşıtlık", "hükümete yönelik muhalif tavır", "(laik) devlete yönelik muhalif tavır" gibi birbirine karşıt olabilen görüşlerce dile getirilmektedir. Bu çerçevede Alevilere azınlık statüsü verilmesine karşı çıkanların Lozan'daki azınlık tanımına sadık kalınması gerektiği gibi çok temel bir noktada birleşmelerine karşılık, hareket noktalarının farklı olduğu söylenebilir. Burada dikkat çeken unsur, birinci görüşü savunan yazarların meseleyi Alevilerin "azınlık statüsü" sorunundan uzaklaştırarak, ya hükümete karşı eleştirinin ya da laik devlete karşı hegemonya mücadelesinin aracı konumuna indirgemeleridir.

Oral Çalışlar dışında *Cumhuriyet*'in köşe yazarlarının tamamı ile bazı *Hürriyet* yazarları, Alevilerle birlikte Kürtleri de azınlık olarak nitelendiren raporu, hem AB'nin Türkiye'yi "bölünmenin eşiğine getirmeye çalışan" politikalarının bir parçası, hem de hükümetin başarısızlığının bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Raporun Türkiye'yi bölmek ve ulus-devleti tasfiye etmek amacıyla olduğuna dair argümana bakıldığında dikkati çeken, tartışmanın daha çok Kürtler üzerinden yapılması ve Alevilere yönelik tartışmaların sınırlı kalmasıdır:

AB şöyle diyor: "Kürtler Türkiye'de bir azınlıktır, Lozan'da tanınan azınlık hakları Kürtlere de verilmelidir..." AB'nin Türkiye'nin azınlıklar konusunda açılımlar beklemesi acaba neyin habercisidir? İstenilen şu: "Türkiye'nin ulusal bütünlüğünü bozmak..." Lozan Antlaşması gayrimüs-

lim azınlığı tanır; Kürtleri ve Türkçe konuşan Müslümanları azınlık olarak tanımaz... AB nedense Kürt kökenli Türkleri azınlık olarak görmek isterken, Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurulmaya çalışılıyor, Berlin'de düzenlenen bir toplantıda Türkiye'deki federasyon tartışılıyor... (Hikmet Çetinkaya, "AB'nin Kürt Kozu...", *Cumhuriyet*, 6.10.2004).

Alıntının yazarı, AB'nin Kürtleri azınlık olarak niteleyerek "Türkiye'nin ulusal bütünlüğünü bozma" amacını güttüğünü ve raporun "Türkiye üzerinde oynanan oyunların" bir parçası olduğunu ifade etmektedir.⁷ Lozan Antlaşması'nın yalnızca gayrimüslimleri azınlık olarak tanınmasına rağmen, raporun Kürtleri azınlık olarak nitelemesi, Lozan'ın hiçe sayılması biçiminde yorumlanmaktadır. Lozan'da tanınan azınlıklar dışında başka bir azınlık yaratma girişiminin Türkiye'yi böleceği varsayımı, birinci yaklaşım içinde yer alan tüm yazarlarca dile getirilmektedir. Bununla birlikte, Lozan'daki azınlık tanımının yalnızca Rumları, Ermenileri ve Yahudileri kapsaması nedeniyle dinsel bir zemine dayandığı, daha doğrusu Osmanlı millet sisteminin bir devamı niteliği taşıdığı göz ardı edilmektedir (Oran, 2004: 36). Millet sistemine dayanan ve dolayısıyla Müslüman yurttaşları azınlık olarak tanımayan bir kavrayışın laiklik ilkesine aykırılık oluşturduğu da hiçbir şekilde zikredilmemektedir.

Türkiye'de toplumsal ve siyasal alanı kutuplaştıran laik-İslamcı geriliminin ortaya çıktığı uğraklarda laikliği koruma çabası içinde bulunan yazarların, hâkim azınlık anlayışını laiklik ekseninde sorunlaştırmıyor olmaları önemlidir.⁸ Bu durum, "ulusal bütünlüğü" koru-

7 Benzer yazılar için bkz. Hikmet Çetinkaya, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Tasfiyesi mi?...", *Cumhuriyet*, 7.10. 2004; Deniz Som, "Allah Korusun", *Cumhuriyet*, 8.10.2004; Işık Kansu, "Emek Kimin Umurunda?", *Cumhuriyet*, 9.10.2004; Emin Çölaşan, "Acı Gerçekler", *Hürriyet*, 8.10.2004.

8 Bu noktada 1923'te Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesini hatırlatmak gerekir. Yapılan anlaşmayla, Türkiye'de yaşayan Rumlar ile Yunanistan'da yaşayan Müslümanların mübadele edilmesi, Kemalist yurttaşlık tasavvurunun Türk olmak ile Müslüman olmak arasında bir bağ kurduğunu göstermektedir. Yeğen'in belirttiği gibi, "Müslüman olmak Türk olmanın anahtar unsuru iken, Müslüman olmamak Türk olmayı engelleyen bir unsurdur" (209-210). Kemalist yurttaşlık tasavvurunun ya da Türk ulusal kimliğinin dini bir yönü olduğunu düşündüğümüzde, laikliği savunan yazarların azınlık kavramındaki dinsel boyutu göz ardı etmeleri şaşırtıcı değildir.

ma amacının laikliği korumaktan daha öncelikli olduğunu göstermektedir. Alevilerin azınlık sayılamayacağını savunan yaklaşım içinde “bölünme kaygısı” önemli bir yer tutmaktadır. “Bölünme” kavramı, söylem alanında anlamların akışını yakalayan bir unsur olarak karşımıza çıkmakta, diğer tüm göstergeler bu unsur etrafında anlamlarını kısmi olarak sabitlemektedir. Sözgelimi azınlık kavramıyla bağlantılı olarak azınlık hakları da bölünmeye yol açacak haklar olarak görülmektedir. Kürtlerin ve Alevilerin azınlık olarak tanımlanmasının ülkeyi bölünmeye götüreceğine dair iddia, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki azınlık sorunları ve Sevr Antlaşması ile Kosova ve Yugoslavya gibi görece yakın örneklerle temellendirilmektedir. Özellikle *Cumhuriyet* gazetesi köşe yazarları, Osmanlı İmparatorluğu’nun 18. ve 19. yüzyıllarına göndermeler yaparak argümanlarını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Örneğin Ali Sirmen, “İlerleme Raporu’ndaki olumlu ifadelerin yanında, Kürtler ve Alevilerin azınlık olarak belirtilmeleri, geçmişe baktığınızda sizde hiçbir kaygı uyandırmıyor mu?” diye sormakta ve rapordaki ifadelerin “Lozan’ı reddedip Sevr’i anımsatan çağrışımlar” olduğunu belirtmektedir.⁹

Lozan’ın tanımlanan azınlıklar dışında ülkede yaşayan başka unsurlara verilecek azınlık statüsünün ülkeyi böleceğine ilişkin argümanın temelinde, azınlık haklarının kolektif hak olarak yorumlanması bulunmaktadır:

Bir kesime ‘azınlık’ dediğiniz zaman onu da ‘bir bütün’ olarak görmeniz gerekir. Yani artık bireylerin hak ve özgürlüklerinden değil, azınlığın haklarından söz etmeniz zorunlu olur. O durumda devletin genel olarak koyduğu kuralların yanında bir de azınlık için kural koyma durumunda kalır. Onun sonu nereye varır, bilemezsiniz. Hele ‘azınlık’ diyerek bütünleştirdiğiniz o kesim bir de Tito Yugoslavyası’nda olduğu gibi birbirine -veya temel yapıya- karşı düşmanlık üretmeye başladı mı, gerisi Bosna-Hersek olayına mı varır, Kosova’ya mı döner Allah bilir (Oktay Ekşi, “Rapordaki ‘Azınlık’ ”, *Hürriyet*, 9.10.2004).

Ekşi, azınlık haklarının grup hakkı olmasının ülkeyi Kosova ve Yugoslavya’daki gibi iç savaşa ve bölünmeye götürebileceğini belirtirken, bu hakların bütüne ait değil, bireysel olması gerektiğini vurgula-

9 Ali Sirmen, “Yüz Elli Yıldır Değişmeyen Kafa”, *Cumhuriyet*, 12.10.2004.

maktadır. Bu vurgu, azınlıklar konusuna ilişkin temel bir karışıklığa da işaret etmektedir: Azınlık hakları bireysel mi, yoksa kolektif haklar mıdır? Azınlık haklarını kolektif hak olarak gören ve bu hakların ülkeyi bölünmeye götürebileceğini ifade edenlerin tersine, konuya ilişkin uluslararası belgeler hakların bireysel yönünü vurgulamaktadır. Bu belgelerde azınlık hakları, “azınlığa mensup kişilerin” bireysel hakları olarak ifade edilerek ülke bütünlüğü üzerinde vurgu yapılmakta ve bu vurgu, “kültürel haklar boyutundan siyasi haklar boyutuna geçişi sağlayacak ya da self-determinasyon hakkı ile ilişki kurulması yolunu açacak ‘kolektif haklar’ anlayışına karşı bir önlem olarak” (Çavuşoğlu, 2006: 241) kullanılmaktadır. Azınlıkları koruma amacı taşıyan metinlerde, hakların azınlıklara mensup bireylere verildiği belirtilmekle birlikte hakların kullanımı kolektif bir nitelik taşımaktadır. Bir başka deyişle, hakların öznesi gruplar değil bireylerdir; ancak hakların kullanımını kolektiftir (Oran, 2004: 29).

“Azınlık haklarının tanınması, etnik sorunların çatışma doğurucu özelliğini pasifleştirici bir yöntem olarak” (Çavuşoğlu: 2006: 214) düşünülmesine rağmen, meselenin bu eksenden kaydırılarak bölünme kaygısı çerçevesinde tartışılması, azınlık haklarının ve hatta azınlıkların reddedilmesine varabilmektedir. Örneğin İlhan Selçuk’a göre Cumhuriyet’le birlikte çağdaş hukuk, laik yasalar yurttaşı kulluktan birey düzeyine çıkarmış; bu süreçte Türk, Kürt, Çerkez, Arap, Ermeni, Rum, Yahudi ayrımı kalmamıştır. Dolayısıyla, “Bugünkü Türkiye’nin düzeninde ne azınlıklar vardır... Ne de azınlık hakları.”¹⁰ Selçuk, Lozan’ın azınlık olarak tanıdığı dini grupları da azınlık saymayarak, azınlıklara ilişkin tartışmanın tamamen önünü kapatmaktadır. Toktamış Ateş ise, Avrupa’nın Türkiye’de azınlık olarak gördüğü farklı etnik grupların bu ülkenin kurucuları arasında olduğunu anlamak istemediğini, oysa bu grupların bu ülkede “etle tırnak gibi kaynaşmış” olduğunu vurgulamaktadır.¹¹ Ateş, bu vurgusuyla Lozan’da kabul edilen azınlıkları yok saymasa da ülkedeki farklı etnik ve mezhepsel grupların azınlık sayılmayacağını ifade ederek bu grupların maruz kaldığı ayrımcılık biçimlerinin tartışılmasını engellemektedir.

10 İlhan Selçuk, “‘Azınlıklar’ Öyküsü...” , *Cumhuriyet*, 7.10.2004.

11 Toktamış Ateş, “Anlatamadığımız...” , *Cumhuriyet*, 16.10.2004.

Azınlık statüsünü ve haklarını reddeden yaklaşım içinde, tartışmanın temel eksenini Aleviler olmaktan uzaklaştırıldığı için Alevilerin yaşadıkları sorunların dile getirilmemesi de kaçınılmaz olmaktadır. Bunun yerine, Alevilerin asli kurucu unsur olduğu ve kendilerinin de azınlık sayılmaya karşı çıktıkları vurgulanmaktadır.¹² Nitekim raporun yayımlanmasının ardından Cem Vakfı, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Alevilik Araştırma Merkezi, Alevi-Bektaşî Eğitim ve Kültür Vakfı gibi Alevi örgütleri, bu yönde beyanatlarda bulunmuştur.¹³ 11 Kasım 2004'te Alevi-Bektaşî Federasyonu Genel Başkanı Ali Doğan ve Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu Başkanı Turgut Öker tarafından imzalanan bildiriyle de Avrupa Parlamentosu'na "Sünni olmayan Müslüman azınlık" nitelemesi yerine "Aleviler" ifadesinin kullanılmasının "daha uygun" olacağı yönünde görüş bildirilmiştir.¹⁴ Asli kurucu unsur olduklarının altını çizen Aleviler, iki noktadan hareketle azınlık sözcüğünü reddetmektedir. Birincisi, Alevilerin nüfus bakımından azınlık olamayacak kadar çok oldukları görüşüdür. İkincisi nokta ise, ilk görüşün tersine, azınlık kavramının sayısal bir anlam içermediğini, devletin eşit haklar vermediği ve baskı uyguladığı tüm kesimler için kullanılan bir ifade olduğunu belirtmekle birlikte,¹⁵ azınlık sözcüğünün Alevilerin sorunlarının çözümünde uygun olmadığı yönündedir. Ancak Alevi örgütlerinin rapora ilişkin tepkileri, azınlık ifadesini reddetmekle sınırlı kalmamış; ilgili örgütler, raporda yer alanlar da dâhil olmak üzere Alevilere yönelik ayrımcı uygulamaları dile getirerek eşit yurttaşlık taleplerini vurgulamışlardır.

12 Bkz. Orhan Birgit, "Raporun Yaldızı Dökülüyor", *Cumhuriyet*, 8.10.2004; Işık Kansu, "Emek Kimin Umurunda?", *Cumhuriyet*, 9.10.2004; Ali Sirmen, "Yüz Elli Yıldır Değişmeyen Kafa", *Cumhuriyet*, 12.10.2004; Orhan Bursalı, "Hesaplaşma Dönemi", *Cumhuriyet*, 21.10.2004.

13 *Hürriyet*, "Azınlık değil, asli unsuruz", 8.10.2004; *Radikal*, "Aleviler: Önce Yasal Güvence", 12.10.2004.

14 Kasım Yeşilgül, "Alevi Hareketinde Yeni Dönem", www.alevihaberajansi.com.

15 AABK Genel Başkanı Turgut Öker, bu görüşü savunanlar arasında yer almaktadır. Öker'e göre, rapor, eksikliklerine ve tanımlardaki zaaflarına rağmen Alevi gerçeğini resmen tanınması bakımından önemlidir. "Başbakan Alevilere Saygısızlık Yaptı", www.alevifederasyonu.org.tr.

Alevilerin yaşadığı yok sayılma ve asimilasyonun, azınlık sayılmayla değil, ancak Sünni yurttaşlarla eşit haklara sahip olma yoluyla çözülebileceğini vurgulayan Alevi örgütleri, bu bağlamda, DİB'in lağvedilmesi,¹⁶ zorunlu din derslerinin kaldırılması, Alevi köylerine cami yapımının durdurulması, cem evlerinin ibadethane sayılması gibi taleplerini yinelemişlerdir.¹⁷

Burada dikkat çeken nokta, raporla ilgili olarak ortaya çıkan tartışmada, Alevi örgütlerinin yaşadıkları sorunları ve talepleri dile getirmesine rağmen, ilgili yazılarda bu taleplere değinilmemesi ve Alevilerin azınlık statüsünü reddetmelerinin öne çıkarılarak meselenin bölünme kaygısı etrafında kapatılmak istenmesidir. Türkiye'de tüm yurttaşların insan haklarından tam bir eşitlikle yararlanmada sorunlar olduğunu belirterek Alevilerin sorunlarının varlığını kabul eden birkaç yazıda ise meselenin, eşit yurttaşlık temelinde çözüleceği ima edilmekte, ancak eşit yurttaşlıktan neyin kastedildiği açıklığa kavuşturulmamaktadır.¹⁸ Burada ima edilen eşit yurttaşlık, eğer yasalar önünde eşitlik anlamında ise, bunun fiili eşitliği sağlayamadığı ortadadır. Zira din ve vicdan özgürlüğü anayasal güvenceye alınmış ve tüm yurttaşlara tanınmış bir hak olmakla birlikte, bu özgürlüğün önünde engeller bulunmaktadır. Aleviler açısından bu durum, örneğin devletin imamların maaşını ödemesine rağmen, cem evlerinin giderlerinin üyelerine yüklemesinde somutlaşabilmektedir. Bu durumda yasalar önünde eşitlik sağlanmasının, kültürel, dini, etnik vb. açıdan toplu-

16 Aleviler arasında DİB konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ehlibeyt Vakfı ve Cem Vakfı Alevilerin devlete bağlı ve maaşlı olarak resmi bir kurum içinde temsil edilmesini reddetmezken, DİB'in tamamen kaldırılmasını isteyen Alevi örgütleri de bulunmaktadır. Sözgelimi, 29 Kasım 2008'de toplanan Alevi Dedeleri İstişare Toplantısı'nda devlete bağlı DİB ile laikliğin bir arada olamayacağı belirtilmiş; devletin tüm dinlere eşit mesafede durması gerektiği ve devletin dini kontrol etmemesi ve inanç alanını tamamen inananların inisiyatifine bırakılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Toplantıda ayrıca, Alevilerin DİB'de ya da herhangi bir devlet kurumu içinde temsil edilerek Alevi dedelerinin maaşa bağlanması şeklindeki hükümet teklifi de reddedilmiştir (Torun, 2009).

17 *Birgün*, " 'Erdoğan Geçmişini Unutmasın' ", 8.10.2004.

18 Bkz. Mümtaz Soysal, "Elin Tersi Ne İçin Vardır?", *Cumhuriyet*, 8.10.2004; Ali Sirmen, "Yüz Elli Yıldır Değişmeyen Kafa", *Cumhuriyet*, 12.10.2004.

mun büyük çoğunluğundan farklı olan gruplara mensup bireyler için yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Alevi örgütleri de, eşit yurttaşlık talebini dile getirirken tam da yasalar önündeki eşitsizliğin yetersizliği görüşünden hareket etmektedir. 15-16 Ocak 2011'de gerçekleştirilen Büyük Alevi Kurultayı'nda eşit yurttaşlığın, "yurttaşların dili, dini, inancı, cinsiyeti ve ırkı nedeniyle ayrımcılığa maruz bırakılmaksızın hakta ve özgürlükte eşit kabul edilmesini" ifade ettiği belirtilerek, eşitliğin anayasal güvenceye alınmasının bu hedefe ulaşmada yetersiz olduğu vurgulanmıştır.¹⁹ Kurultayda, eşit yurttaşlığın gerçekleştirilebilmesi için, Alevilere karşı ayrımcılığa neden olan tüm engellerin kaldırılması gerektiği yinelenmiş ve bunun için yukarıda belirtilen taleplerin hayata geçirilmesi gerektiği kaydedilmiştir.

Alevilerin yaşadıkları ayrımcılık biçimlerini ve eşit yurttaşlık taleplerini dillendirmeyen, rapora ilişkin tartışmayı azınlık sözcüğüyle sınırlı bir alana hapseden ve toplumsal bilinçaltında azınlıklara yönelik olumsuz algının Alevilerin kendilerini azınlık olarak tanımlamak istememelerinde etkili olacağını hesaba katmayan yaklaşım, Alevilerin sorunlarının çözümünü ötelirken, aynı zamanda azınlıklara ilişkin önyargıları da yeniden üretmektedir. Sözelimi Mustafa Balbay, "Bizim bildiğimiz aklı başında her Alevi, kendisini bu ülkenin birinci sınıf yurttaş sayar, azınlık saymaz"²⁰ diyerek birinci sınıf yurttaşlar ve azınlıklar arasında bir hiyerarşi yaratmakta ya da toplumsal algıda mevcut hiyerarşiyi pekiştirmektedir. Sözüünü ettiğimiz hiyerarşik anlayış, yalnızca Balbay'a özgü değildir. Alevilerin azınlık olmadığı, tersine asli kurucu unsur olduğunun dile getirilmesi zımnî olarak bu hiyerarşiyi barındırmaktadır. Ülkede yaşayan bazı unsurlar asli olduğunda, kaçınılmaz olarak bir de tali unsurlar olacaktır. Bu ayrım ise, birinci sınıf yurttaş ve azınlık ayrımına denk gelmekte ve nihai olarak azınlıkların ikinci sınıf yurttaş olduğu yönündeki algıyı yeniden üretmektedir.

19 BİA, "Aleviler Eşit Yurttaşlık, Barış, Demokratik Anayasa İstiyor", 16.01.2011, www.bianet.org. Alevi örgütleri, Büyük Alevi Kurultayı'ndan önce 2008 ve 2009 yıllarında Ankara ve İstanbul'da gerçekleştirdikleri Alevi mitinglerinde de eşit yurttaşlığın gerçekleştirilmesine dönük taleplerini yinelemişlerdir.

20 Mustafa Balbay, "AB'ye Giren Bölünmez Ama...", *Cumhuriyet*, 8.10.2004.

Yukarıda birinci yaklaşım kapsamında raporun hükümetin başarısızlığının bir sonucu olarak değerlendirildiği de belirtilmişti. Hükümete yönelik eleştirilerin odağında, raporda yer alan ve “Türkiye’nin bölünmesine neden olabilecek” ifadeleri hükümetin kamuoyundan saklamaya çalıştığı iddiası ile rapordaki ifadelerin bir dış politika başarısızlığı olduğu görüşü bulunmaktadır.²¹ Hükümete karşı eleştirilerin bir başka boyutu ise, AKP’nin Sünni bir parti olması nedeniyle Alevilere yönelik ayrımcılığı körüklediğidir. Orhan Bursalı, Alevilerin, Sünni devlet tarafından dışlandığını kabul etmekte ve devletin Sünni niteliğinin değişmesi gerektiğini belirtmektedir. Bursalı’ya göre öncelikle demokratik değişime uğraması gereken bir Sünni partisi olan ve Alevilere yer vermeyen AKP’dir.²² Sedat Ergin de AKP’nin Alevilerle olan mesafeli ilişkisine dikkat çekmekte; iktidara geldikten sonra geniş bir demokratikleşme perspektifini hayata geçiren AKP’nin, konu Aleviler olduğunda açılım yapamadığını, oysa Alevilerle ilgili tutumunun AKP’nin merkeze yönelik iddiası açısından önem taşıdığını belirtmektedir.²³

21 Bkz. Mümtaz Soysal, “Elin Tersi Ne İçin Vardır?”, *Cumhuriyet*, 8.10.2004; Orhan Birgit, “Raporun Yıldızı Dökülüyor”, *Cumhuriyet*, 8.10.2004; Cüneyt Arcayürek, “İnce Uzun Yolda İnce, Uzun, Kalın Kazıklar”, *Cumhuriyet*, 8.10.2004; Hikmet Bila, “Rica Diplomasisi”, *Cumhuriyet*, 20.10.2004; Emin Çölaşan, “Rüzgârlar Ters Esmeye Başladı”, *Hürriyet*, 12.10.2004.

22 Orhan Bursalı, “Hesaplaşma Dönemi”, *Cumhuriyet*, 21.10.2004.

23 Sedat Ergin, “AKP ve Aleviler”, *Hürriyet*, 9.10.2004. Kuruluşunda yalnızca bir Alevi isme yer veren, ancak 2002 seçimlerinde söz konusu milletvekili adayını listede seçilemeyecek bir yere koyan AKP, 2007 genel seçimlerinde üç Alevi milletvekili çıkarmıştır. Seçimlerin ardından Reha Çamuroğlu’nun danışmanlığında Alevi açılımı başlatılmıştır. Açılım kapsamında Alevilerin sorunlarını çözmeyi hedeflediklerini söyleyen Çamuroğlu, Alevilerin temsili için bir genel müdürlük kurulmasının, dergâh büyüklüğünde iki cem evinin inşa edilmesinin ve Alevi dedelerinin eğitimden geçirilmesinin planlandığını belirtmiştir (“AKP’nin Alevi Açılımı: Rüşvet”, 24.11.2007, www.sol.org). Hükümetin bu girişimleri, pek çok Alevi örgütü tarafından AKP’nin Alevilerden oy alabilme planının parçası ve Aleviliği Sünnilleştirme çabası olarak değerlendirilmiştir. 2008 yılının Ocak ayında yapılan muharrem iftarı ve sonrasında gerçekleştirilen Alevi çalışmaları da benzer biçimde yorumlanmıştır.

Hükümete yönelik bir eleştiri içermemekle, hatta hükümetin AB yolunda önemli yol kaydettiğini ileri sürmekle birlikte özellikle *Yeni Şafak* gazetesinin bazı köşe yazarları ile *Zaman* gazetesinden Ekrem Dumanlı da raporun Alevileri azınlık sayan bölümünü eleştirel bir tonda değerlendirmektedir. Bu eleştiriler, *Cumhuriyet* ve *Hürriyet*'in köşe yazarlarının tersine hükümet eleştirisi ile değil (laik) devlet eleştirisiyle temellendirilmektedir:

Ve AB tarafından “azınlık” statüsü verilerek ödüllendirildikleri düşünülen Aleviler’in nereye doğru koşması bekleniyor? Türkiye’nin toplumsal yapısı sancılı idi, evet... Devlet-din-mezhep ilişkileri de sorunlu idi, kavmi değerlendirmeler ve bunun sisteme yansımaları da sorunlu idi. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü bir anayasal ilke olmasına rağmen, devlet neredeyse milletin tüm kesimleriyle sorunlu bir ilişki kurmuştu. (...) Düşünmeli ki, sadece AB’nin “azınlık” diye nitelemeyi benimsediği kesimler değil, ülkenin ana insan unsurunu oluşturduğu farzedilen kesimler bile, AB göz ardı etmesine rağmen, “inanç özgürlüğü” sorunu yaşıyorlardı (Ahmet Taşgetiren, “Bir Deli Bir Kuyuya...”, *Yeni Şafak*, 18.10.2004).

Taşgetiren, Alevilerin azınlık sayılıp sayılmayacağına ilişkin tartışmayı “inanç özgürlüğü sorunu” düzlemine yerleştirerek Türkiye’deki laiklik anlayışını sorgulamaktadır. Taşgetiren’in meseleyi bu düzleme yerleştirmesi, bu gazetenin diğer bazı köşe yazarlarınca da paylaşılmaktadır. Fehmi Kuru, azınlık statüsünün azınlıklar açısından uygulamada olumlu hiçbir getirisinin olmadığını vurgularken,²⁴ aynı zamanda “Türkiye’deki dengeler içinde rejimin Sünni özellikleri korunurken, çoğunluğun dindar kimlikleriyle iktidardan uzak tutulduğuna” dikkat çekmektedir.²⁵ Mehmet Ocaktan da, AB’nin Türkiye’yi “öteki” olarak görmeye devam ettiğini, raporun insan hakları, eğitim, dini haklara ilişkin bölümlerinde başörtüsü yasağına ilişkin herhangi bir ifadeye rastlanmadığının altını çizmektedir.²⁶ Böylece Alevilere

24 Fehmi Kuru, “ ‘Azınlık’ Değilse Ne?”, *Yeni Şafak*, 10.10.2004.

25 Fehmi Kuru, “Aynalar Yalan Söylemez”, *Yeni Şafak*, 12.10.2004.

26 Mehmet Ocaktan, “One Way Ticket to Love...”, *Yeni Şafak*, 8.10.2004.

ilişkin bir tartışma, ekseninden kaydırılarak devletin dinle olan ilişkisi sorunlaştırılmaktadır. Bir başka ifadeyle, *Cumhuriyet* ve *Hürriyet* gazetelerinin bazı köşe yazarları hedeflerine hükümeti koyarken, burada hedef laik devlet olmakta; Alevilerin azınlık olup olmadığı meselesi, laik devleti ve Kemalizm'i yıpratma çabasının bir parçası haline getirilmektedir.

Alevilerin azınlık sayılmasına karşı çıkan *Yeni Şafak* ve *Zaman* gazetelerinin köşe yazarlarının meseleyi ele alış biçimlerinde dikkat çeken, rapora "bölücü" bir nitelik atfetmek yerine, raporu AB'nin Türkiye'nin üyeliğini "zora koşma çabası" olarak değerlendirmeleridir. Sözelimi Mehmet Ocaktan, tartışma yaratan ifadelerin Türkiye'yi AB'ye almama niyetinin işareti olarak okunabileceğini ve böyle bir yaklaşımın da "İslam dünyasına yönelik endişeden kaynaklanan bir 'medeniyet ayrımcılığı'nı içermekte" olduğunu ifade etmektedir.²⁷ Diğer yazarlar da Alevilerin azınlık olduğu yönündeki ifadeyi, benzer biçimde gerekçelendirmektedirler. Buna göre, "Avrupalıların Türkiye'yi tanımamaları" ve "İslam'a yönelik önyargıları" nedeniyle, rapordaki ifadeler, Avrupa'daki Türkiye karşıtı kamuoyuna verilen bir taviz olarak sunulmuştur. Yalçın Akdoğan'a göre, AB Komisyonu, kendi kamuoyundan gelebilecek tepkileri dikkate almış ve "Türkiye'nin üyeliğine karşı olan kesimlerin yatıştırılması için 'rüşvet-i kelim' babından bazı ifadeleri kullanmak zorunda kalmıştır."²⁸ Fehmi Kuru da "Birilerini memnun etmek için Kürtler ve Aleviler 'Lozan-dışı azınlıklar' olarak sokuşturulmuş bir yerlere..." diyerek azınlıklara ilişkin ifadelerin raporda yer alış nedenini Akdoğan'a benzer şekilde açıklamaktadır.²⁹

Alevilere ilişkin tartışmada, Müslümanlara yönelik olumsuz önyargılara dikkat çekilmesinin temelinde İslamcı söyleme içkin Doğu-Batı karşıtlığının bulunduğu söylenebilir. Bu karşıtlık ve bu karşıtlığın bir ürünü olarak ortaya çıkan olumsuz Batı imgesi, özellikle 28 Şubat sonrası kırılmaya uğrasa da, Batılı kurumlardan Müslümanlar

27 Mehmet Ocaktan, "One Way Ticket to Love...", *Yeni Şafak*, 8.10.2004.

28 Yalçın Akdoğan, "AB Türkiye Cehaletini Gidermeli", *Yeni Şafak*, 11.10.2004.

29 Fehmi Kuru, "Kar Helvası", *Yeni Şafak*, 9.10.2004.

aleyhine çıkan her kararda bu karşıtlığın bir biçimde yeniden canlandığı görülmektedir. Raporda Alevilerin dinsel azınlık olarak nitelendirilmesi bağlamında Doğu-Batı karşıtlığının ortaya çıkmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. İlki, daha önce değindiğimiz gibi Sünnilerin inançlarının gerektirdiği pratikler, özellikle de başörtüsü sorunu çerçevesinde raporda herhangi bir ifadenin yer almamış olması; ikincisiyse rapordaki ifadeyle Alevilerin İslam dışı olarak gösterildiği düşüncesidir. Ekrem Dumanlı, konuya ilişkin olarak kaleme aldığı iki yazıda Aleviliğin İslam içinde yer aldığının altını çizerek, Alevilerin Lozan'da sınırları çizilen azınlık kavramı içinde yer almadığını ispatlamaya çalışmaktadır. Alevi kültürünün Türkiye'de yüzyıllardır yaşayan bir unsur olduğuna dikkat çeken yazar, Alevilere asli unsur değilmiş gibi yaklaşmanın hata olacağını da söylemektedir.³⁰ Alevilerin pek çok parti ve kurumda faal olarak yer alabildiklerini söyleyen Dumanlı, Türkiye'de temel hak ve özgürlükler konusunda herkesin payına düşen sıkıntıları yaşadığını ifade etmekte³¹ ve böylece etnik ve mezhepsel farklılıkları dışlayarak, Türkiye'de inanç özgürlüğü bağlamında devletin laiklik anlayışından kaynaklanan bir sorun olduğuna işaret etmektedir.

Kısaca, Alevilerin azınlık olarak nitelendirilmesine karşı çıkan görüşlerin, azınlıkları yalnızca gayrimüslimlerle özdeşleştirerek, azınlıkların tanımlanmasındaki üç ölçütten biri olan din ölçütünü de gayrimüslim dinsel azınlıkların üçüne hapsederek kavramı daralttıkları söylenebilir. Kavramın daraltılmasını, *Cumhuriyet*'in neredeyse tüm köşe yazarları ile bazı *Hürriyet* yazarları "ülkenin birlik ve beraberliğini", "ulusal bütünlüğü" koruyacak bir şekilde kullanmaya çalışırken; *Yeni Şafak* ve *Zaman*'ın köşe yazarlarıysa, Aleviliğin İslam dışı olmadığını göstermeye çalışmakta ve Alevilerin azınlık olup olmadığı meselesini inanç özgürlüğü sorunu düzlemine yerleştirerek "laik devlet" karşısındaki mevzi savaşının bir aracına dönüştürmektedirler.

Azınlık Olarak Aleviler

İlerleme Raporu'nun Alevileri "Sünni olmayan Müslüman azınlık" olarak nitelendirmesine ilişkin olarak ortaya çıkan söylemsel

30 Ekrem Dumanlı, "Ezan Hoparlör, Davul, Alevilik", *Zaman*, 11.10.2004.

31 Ekrem Dumanlı, "Azınlık, Çoğunluk, Saçmalık", *Zaman*, 14.10.2004.

mücadelenin diğer ayağını, Türkiye'deki hâkim azınlık tanımının Alevilerin yaşadıkları yok sayılma, baskılanma ve eşit yurttaşlar olarak muamele görmeme gibi sorunlara çözüm getirmekten uzak olduğunu savlayan yaklaşım oluşturmaktadır. Lozan'ın Alevileri azınlık kapsamına almamasının Alevilerin azınlık olarak görülmesini engellemediği şeklinde özetlenebilecek görüşle, gayrimüslimlerle özdeşleştirilen hâkim azınlık tanımı yerinden edilmeye çalışılmaktadır. Azınlık kavramının anlamı üzerindeki mücadelede uygulanan temel strateji, kavramın anlamını genişletmeye çalışmaktır. Alevilerin azınlık olarak görülebileceğini ileri süren görüşler, Lozan'daki tanımın yetersizliğini vurgulamaktadır:

Ben, kendisini herhangi bir çoğunluk ya da çokluk karşısında azınlık olarak hisseden her halkın, grubun, etnik, dini, inanç topluluklarının, hatta kendilerini toplum içinde ötekilerden farkı cinsiyete ait hissedenlerin bile azınlık olarak hakları bulunduğu inanlardanım. Zaten günümüzde azınlıklarla ilgili hâkim anlayış da bu doğrultuda. Bu nedenle Kürtlerin ya da Alevilerin azınlık olup olmadıklarını Lozan Anlaşması ölçülerine vurarak ya da sayılarla, tarihi gerekçelerle izah etmek yerine, duruma bakmak, durumun fotoğrafını çıkartmak gerekir. Aleviler madem azınlık değil, o zaman niçin şimdiye kadar kimlikleri yok sayıldı diye sormak gerekiyor. Aleviler, madem eşit haklara sahip vatandaşlar niçin istekleri hilafına bazı şeylere zorlandılar. Köylerine istemedikleri halde cami yapıldı. Çocuklarının din dersi almasını istemedikleri halde buna mecbur oldular (Koray Düzgören, "Eşit Temsil Hakkı: Bulgaristan'da, 'Bravo', Türkiye'de, 'Olmaz' ", *Yeni Şafak*, 18.10.2004).

Alıntının yazarı, devletin Alevilere eşit yurttaşlar olarak muamele etmediğine işaret ederek yaşadıkları sorunları ortaya koymakta ve Lozan'ı temel alarak Alevilerin azınlık olmadığını iddia etmenin doğru olmadığını belirtmektedir. Alevi kimliğinin devlet tarafından yok sayılması nedeniyle onların azınlık sayılabileceğini ifade eden yazarın vurgusu, azınlık kavramının anlamını genişletmeye yönelik bir çaba olarak okunmalıdır. Alıntıda azınlık kavramının değiştiğinin

altı çizilerek³² azınlık olmanın ölçütü Lozan olmaktan çıkarılmakta, “çoğunluk karşısında kendini farklı hissetmek” ve “ayrımcılığa uğramak” şeklinde belirlenmektedir. Bu bağlamda, azınlık kavramını genişletme mücadelesinde “ayrımcılık” kavramının anlamları sabitlemede kullanıldığı söylenebilir. Ayrımcılık kavramı, “nihai bir anlam sabitliğinin olanaksızlığında” (Laclau ve Mouffe, 1992: 140), anlamları kısmi olarak sabitleştirmeyi sağlayan söylemsel noktalardan biri olmaktadır. Bu doğrultuda, azınlık olmak “ayrımcılığa uğramak” biçiminde işaretlenerek Alevilerin azınlık sayılabilmesi olanaklı kılınmaktadır. Bu vurgu, başka yazarlar tarafından da dile getirilmektedir. Sözelimi Mehmet Ali Birand azınlık kavramının Lozan’a referansla kavranmasına karşı çıkararak “azınlık gibi hissetmeye” ve “ayrımcılığa uğramaya” işaret etmektedir. “Egemen Sunni³³ çevreler, Alevileri yıllar boyunca kenarda köşede kalmaya zorlamadılar mı?” diye soran Birand, DİB’in Alevilerden topladığı vergileri cem evleri için harcamadığını ifade etmektedir.³⁴ Oral Çalışlar da Alevilerin inançlarını özgürce yaşayabilmeleri açısından engellerle karşılaştıklarının ve bu ülkede yok sayıldıklarının altını çizmektedir: “Sorun Alevilerin ‘azınlık’ olup olmaması değil, haksızlığa uğramaları, dışlanmaları, yok sayılmaları”dır.³⁵

Radikal yazarı İsmet Berkan da, raporda Kürtlere ve Alevilere yönelik azınlık kelimesine gösterilen tepkiyi eleştirmektedir. Yazar, Cumhuriyet rejiminin özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganı içinde en çok kardeşliğe önem verdiğini, ancak durumun hiç de böyle olmadığını, toplumsal yaşamda Alevilerin sıklıkla ayrımcılığa uğradığını ifade etmektedir:

Bizim bir ‘azınlık’ tanımımız var, Lozan’dan gelen. Sanki hepimiz Lozan’ı ezbere bilirmişiz gibi, Lozan konteksinin dışında azınlık kelimesini duy-

32 Bu çerçevedeki yazılar için bkz. İlder Türkmen, “Dostlarımızın Uyarılarına Dikkat”, *Hürriyet*, 19.10.2004; Oral Çalışlar, “Sorun Azınlık Sözcüğünün Ötesinde”, *Cumhuriyet*, 15.10.2004; Cüneyt Ülsever, “Azınlık Raporu”, *Hürriyet*, 18.10.2004; Cüneyt Ülsever, “Azınlık Raporu Turnusol Kâğıdı”, *Hürriyet*, 21.10.2004.

33 Yazarın yazım biçimine sadık kalınmıştır.

34 Mehmet Ali Birand, “Kürt ve Alevilere Azınlık Gözüyle Baktık”, *Hürriyet*, 15.10.2004.

35 Oral Çalışlar, “Sorun Azınlık Sözcüğünün Ötesinde”, *Cumhuriyet*, 15.10.2004.

maya tahammül edemeyiz. Oysa, azınlık kelimesi siyaset biliminde, sosyolojide, sosyal psikolojide çok kullanılan bir kelimedir. Biz, kelimenin o anlamlarını duymak bile istemiyoruz. Aleviler bal gibi azınlıktır. (...) Sokaktan herhangi 370 kişiyi çevirin, içlerinden 15-20'si en azından Alevi çıkar. Oysa 370 kişilik AKP grubunda bir tane bile Alevi yoktur. Bunun nedeni AKP'nin koyu bir Sünni partisi olması ve Alevilere karşı bilinçli bir ayrımcılık uygulamasıdır. İlerleme Raporu'nda Alevilere, Kürtlere ve Romanlara 'azınlık' denmesine tepki gösteriyoruz. Demek, onları eskisi gibi ayrımcılığa uğratmaya kararlıyız. 'İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz' demekle, bunu duvarlara yazmakla öyle olunmuyor (İsmet Berkan, " 'Azınlık' Nedir?", *Radikal*, 10.10.2004).

Berkan, Lozan'daki azınlık tanımının Alevileri kapsamamasının, onları azınlık haline getirmekten alıkoymadığını, tersine, toplumsal yaşamda karşılaştıkları ayrımcılıkların onları azınlık haline getirdiğini vurgulamaktadır. Yazar, azınlık statüsü tanımamanın ayrımcılığı devam ettirdiğini belirtirken, hem hükümetin Alevilere yönelik tavrını, hem de Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında hâkim olan farklılıkları yok sayan anlayışı eleştirmektedir. Farklılıkları yok sayan bu anlayışa bakıldığında, temelinde Cumhuriyet'in ilanının ardından bir ulus-devlet inşa etme ve buna uygun ulus ve ulusal kimlik yaratma arzusunun etkili olduğu görülmektedir. Ulus ve ulusal kimliğin inşasında Cumhuriyet'in özellikle laiklik, milliyetçilik ve halkçılık ilkeleri etkili olmuştur. Ulusal kimlik, seküler, Türkçü ve solidarist bir temelde inşa edilmiştir. Bu üç eksenle türdeş bir toplum yaratılmaya çalışılmış ve türdeşliği bozacak unsurlar çatışma kaynağı olarak değerlendirilerek kamusal görünürlükleri yasak kapsamına alınmıştır (Yıldız, 2002: 212-215). Etnik göstergelerin yasaklanması, Türkleştirme politikasıyla sağlanırken; sınıfsal göstergelerin yasaklanması, ülkede zaten sınıfların olmadığı teziyle meşrulaştırılmıştır. Dini göstergeler ise laiklik politikaları ekseninde yasaklanmaya çalışılmıştır. Ancak dini göstergelerin Kemalizm tarafından tamamen mutlak bir yasak kapsamına alındığını söylemek mümkün değildir. Aslında Kemalizm'in İslam'a karşı yaklaşımı iki yönlüdür: Bir yandan Osmanlı'dan beri süregelen anlayış çerçevesinde halk İslamı'nı hurafe olarak değerlendirip yasaklamak (Mardin, 2005: 145-146), diğer yandan resmi İslam'ı devlet denetimi altına almak. 1924'te DİB'in kurulması ile 1925 yılında tekke,

zaviye ve türbelerin kapatılması, devletin halk İslamı ve resmi İslâm karşısındaki tutumunun somut örnekleridir. Dolayısıyla laikleştirici politikalar ekseninde yasak kapsamına alınan dinsel göstergelerin daha çok halk İslamı'na ait olduğu söylenebilir. Devletin resmi İslam yorumu olarak Sünniliği benimsemesi ile halk İslamı'nı yasaklarken Alevi inancını da yasak kapsamına almış olması Alevilerin, toplumun genelinden farklı dinsel pratiklerini yerine getirmelerinde önelere engeller çıkarılması anlamına gelmiştir.

Alevilerin azınlık olduklarını düşünen bir başka yazar ise Erdal Güven'dir. Güven'e göre azınlık kavramının üzerinde uzlaşma sağlanmış bir tanımı olmasa da AB çapında konuya ilişkin bir uzlaşma bulunmaktadır ve bu uzlaşılan anlam da Alevilerin (ve Kürtlerin) azınlık olduğunu göstermektedir:

(B)ir toplum içerisinde kendini çoğunluktan farklı algılayan, daha önemlisi bu farklılığını kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak görenler azınlık olarak değerlendiriliyor. Yine aynı anlayış birliği, azınlıklara, kimliklerini yalnızca dışavurabilmeleri için değil, aynı zamanda koruyup geliştirebilmeleri için gerekli tüm yasal ve idari haklarının sağlanmasını öngörüyor. Bir başka deyişle söz konusu hakların içselleştirilebilmesinin önündeki tüm yasak ve engellerin kaldırılmasını. Şimdi durup düşünelim, bu kısıtlara vurulduğunda, Kürtler ya da Aleviler Türkiye'de azınlık mıdır, değil midir? Bal gibi azınlıktır (Erdal Güven, "Demokrasi Yoksa Hepimiz Azınlığız", *Radikal*, 15.10.2004).

Alıntıda dikkat çekilen nokta, Alevilerin kimliklerini dışavurabilmelerinin yanı sıra koruyup geliştirmeleri için devletin üstlenmesi gereken pozitif yükümlülükleri yerine getirmemesinin Alevileri azınlık haline getirdiğidir. Nitekim DİB'in Alevileri yok sayması, cem evlerinin ibadethane olarak kabul edilmemesi, okullarda zorunlu din derslerinin kaldırılmaması ya da zorunlu olmaktan çıkarılmaması gibi sorunlu alanlarda Alevilerin taleplerini karşılayabilecek herhangi bir somut adım atılmamıştır. Hükümet 2007 sonrasında Alevi açılımı adı altında Alevilerin sorunlarını ele almaya yönelse de yapılan Alevi çalıştaylarından talepleri karşılayacak herhangi bir sonuç çıkmamıştır. Üstelik hükümetin Alevi açılımı, Alevilerin önemli bir bölümü tarafından Aleviliğin "resmileştirilmesi" ya da "Sünnileştirilmesi" olarak

yorumlanmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde devletin, Alevilerin kimliklerini dışavurabilmelerinin yanında bu kimliğin gerektirdiği talepleri karşılamaya yönelik somut bir adım atmamasının, toplumun çoğunluğu karşısındaki dezavantajlı konumlarının sürmesine neden olduğu ortaya çıkmaktadır.

Devletin pozitif tutum alması gerekliliği, Turgut Tarhanlı tarafından da ima edilmektedir. Tarhanlı, Alevilerin sayıca az olmadıkları gerekçesiyle azınlık sayılmayacaklarını ileri sürenlere karşı, “Dinsel, dilsel, etnik bakımlardan sayıca azlık, mutlaka bir azınlık statüsünün tanınmasını gerektirir mi, gerektirmez mi?” diye sormakta ve “Bu soruyu cevaplamadan önce, sayıca az olmanın sonuçladığı elverişsizliklerin giderilmesi için, (...) ne çaba gösterildiğini düşünmekte yarar var” demektedir.³⁶ Güven ve Tarhanlı, Alevilerin sorunlarını gidermek üzere devletin pozitif yükümlülükler üstlenmesi gerektiğine işaret etmiş olsalar da yükümlülüklerin neler olabileceğine dair herhangi bir somut öneri getirmekten uzak durmaktadırlar.

1990 sonrasında azınlık haklarının ayrımcılığın önlenmesinden azınlık haklarını korumak ve bunun koşullarını yaratmak üzere devletin aktif olarak görev yüklenmeye başlamasına doğru bir yönelim içinde olduğu düşünüldüğünde (Oran, 2004: 14-15), azınlık kavramını günümüzde kullanılan biçimine doğru genişletmeye çalışan ve dolayısıyla Alevileri azınlık olarak nitelendirenlerin yaklaşımlarında da sorun olduğu görülmektedir. Alevilerin ayrımcılığa uğramaları nedeniyle azınlık statüsünde olduğunu savunanlar, daha çok ayrımcılığın önlenmesine vurgu yaparak negatif hakları öne çıkartmakta; ancak pozitif haklara ilişkin büyük ölçüde sessiz kalarak azınlık haklarının çerçevesini daraltmaktadırlar. Belirtilmesi gereken bir başka nokta da, bu yaklaşım içinde yer alan yazarların Türkiye’de azınlıklara yönelik olumsuz önyargıları kırmaya dönük bir çaba içinde bulunmadıklarıdır. Bu yazarlar, asli unsur-tali unsur ya da birinci sınıf yurttaş-ikinci sınıf yurttaş arasında kurulan karşıtlıkları yeniden üretmeseler de azınlık olmayı olumsuzlayan bu karşıtlıkları yerinden etmeye dönük herhangi bir sorgulama içinde değillerdir. Azınlık kavramına ilişkin

36 Turgut Tarhanlı, “Azınlık Olsun Olmasın”, *Radikal*, 14.10.2004.

bu olumsuz yaklaşım ortadan kalkmadıkça, azınlık olmanın öznel koşulu olan azınlık bilincinin ortaya çıkma olanağı azalmakta ve kendilerini azınlık olarak tanımlamayı reddeden etnik, dinsel, dilsel grupları azınlık olarak nitellemenin tek başına anlamı olmamaktadır.

Sonuç

İlerleme Raporu'nda Alevilerin azınlık³⁷ olarak nitelendirilmeleri üzerine yürütülen tartışmalar, temel olarak Türkiye'nin toplumsal bilinçaltında azınlık olmaya ilişkin olumsuz algının uzantılarına işaret etmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren azınlıkların varlıklarını bölünme ve parçalanma fobisiyle birlikte algılama eğilimi, Türkiye'de azınlık olmayı ikinci sınıf yurttaş olmakla ve ayrımcılığa uğramakla eşdeğer bir anlama sahip kılmıştır. Raporun yayınlanmasının ardından ortaya çıkan tartışmalarda meselenin büyük ölçüde azınlık-asli kurucu unsur karşıtlığı ekseninde ele alınması, 2000'li yıllarda da azınlıklara ilişkin algının zihniyetlerdeki değişmeyen doğasını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Raporun ardından ortaya çıkan tartışmalarda azınlık kavramının anlamı üzerinden iki boyutlu bir mücadelenin yürütüldüğü görülmektedir. Mücadelenin ilk düzeyinde, kavramın anlamı Lozan'da tanımlandığı biçimiyle sabitlenmeye çalışılmakta ve burada tanımlanan azınlıklar dışında yeni bir azınlık tanımının ülkenin birlik ve bütünlüğünü sarsacağına dair bir endişe üzerinden Alevilerin azınlık olarak nitelendirilmesine karşı çıkılmaktadır. Alevilerin azınlık olarak kabul edilemeyeceğine dair ortaya konan argümanlar, bir biçimde azınlık-asli unsur hiyerarşisini ve azınlıklara dair var olan olumsuz imgeyi yeniden üretmekten öteye geçememektedir. Azınlık kavramının anlamı üzerine yürütülen mücadelenin ikinci düzeyinde ise, Lozan'daki tanımın yetersizliği vurgulanarak, gayrimüslimlerle özdeşleştirilen hâkim azınlık tanımı yerinden edilmeye çalışılmakta-

37 2004'ten sonra yayımlanan ilerleme raporlarında Alevilere yönelik "Sünni olmayan Müslüman azınlık" nitelmesi kullanılmamıştır. 2005 raporunda Aleviler için "Sünni olmayan bir topluluk", 2006'da "geniş Müslüman Alevi toplumu" ifadeleri kullanılırken, 2007, 2008, 2009, 2010 tarihli raporlarda ise "Aleviler" ifadesine yer verilmiştir.

dır. Buna göre, Türkiye’de Alevilerin ayrımcılığa uğradıkları noktadan hareketle azınlık statüsünün tanınması gereği savunulmaktadır. Ancak azınlık olmanın sadece ayrımcılığa uğramakla eşitlenmesine yönelik girişimin de sorunlu olduğu açıktır. Alevilere uygulanan ayrımcı politikalar nedeniyle azınlık statüsü verilmesi gerektiğini savunan görüşlerin bu ayrımcılığın önlenmesine yönelik sadece negatif hakları öne çıkarmaları, azınlık kavramı ve azınlık haklarının çerçevesini de sınırlandırmaktadır. Bu durum aynı zamanda, tüm yurttaşlar arasında gerçek anlamda bir eşitliğin sağlanması için etkin politikaların nasıl üretilebileceğine dair tartışmayı göz ardı etmektedir.

Sonuç olarak, Alevilerin azınlık olarak nitelendirilmesine dair tartışmalarda Alevilerin toplumsal alanda yaşadıkları sorunlar ve uğradıkları ayrımcılık kabul edilmekle birlikte, meselenin çerçevelenme biçimi, sadece Alevilerin değil, farklı etnik, dinsel, cinsel kimliklerin uğradıkları ayrımcılığın ortadan kaldırılması, toplumsal ve siyasal taleplerinin karşılanması yönünde somut çözümlerin neler olabileceğine dair bir tartışmanın önünü tıkamaktadır. Ayrıca meselenin çerçevelenme biçimi, Türkiye’de gerek azınlıklara yönelik olumsuz algının sorgulanmaya açılmasını, gerekse de Aleviler gibi farklı toplumsal kimliklerin temel hak ve özgürlüklerin sağlandığı eşit bir yurttaşlık anlayışının nasıl yerleştirilebileceğine dair somut çözümlerin üretilme fırsatını ortadan kaldırmıştır.

Kaynakça

- “AKP’nin Alevi açılımı: Rüşvet”, 24 Kasım 2007, www.sol.org.tr Erişim tarihi: 20.03.2011.
- Acar, Ali (2010). “The EU Conditionality of Minority Protection and its Limits -With Some Remarks on its Application to Turkey.” *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(1): 63-90.
- Alpkaya, Gökçen (1992). “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler.” *İnsan Hakları Yıllığı* 14: 147-176.
- Aslan, Seçil (2008). “Alevilik üzerine Hegemonik Tasavvurlar.” www.birikimdergisi.com Erişim tarihi: 11.02.2011.

- Aydın, Suavi (2006). "Azınlık Kavramına İçeriden Bakmak." *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.) içinde. İstanbul: TESEV. 186-223.
- "Başbakan Alevilere saygısızlık yaptı", www.alevifederasyonu.org.tr Erişim tarihi: 30.08.2011.
- BİA, "Aleviler Eşit Yurttaşlık, Barış, Demokratik Anayasa İstiyor", 16 Ocak 2011, www.bianet.org Erişim tarihi: 30.08.2011.
- Bilgin, Ülkü (2007). *Azınlık Hakları ve Türkiye*. İstanbul: Kitap.
- Birgün, " 'Erdoğan geçmişi unutmazın' ", 8.10.2004.
- Bora, Tanıl (1995). "Türkiye'de Milliyetçilik ve Azınlıklar." *Birikim* 71-72: 34-59.
- Bruniessen, Van Martin (2000). *Kürtlük, Türklük, Alevilik*. Çev., Hakan Yurdakul. İstanbul: İletişim.
- Cumhuriyet*, "Alevilik Bildirgesi", 15.05.1990.
- Çamuroğlu, Reha (1998). "Resmi İdeoloji ve Aleviler." *Birikim* 105-106: 112-116.
- Çavuşoğlu, Naz (2006). "Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar." *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.) içinde. İstanbul: TESEV. 241-261.
- DPT (2004). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni*. Ankara: DPT.
- Erdem, Fazıl Hüsnü (2001). "Alevi Sorunu Üzerine Bazı Düşünce ve Öneriler." *Toplum ve Bilim* 90: 182-209.
- Erman, Tahire ve Aykan Erdemir (2006). "Aleviler ve Topluma Eklemlenme Sorunsalı." *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.) içinde. İstanbul: TESEV. 160-185.
- Fairclough, Norman (1996). *Discourse and Social Change*. London: Polity Press.
- Göçek, F. Müge (2006). "Türkiye'de Çoğunluk Azınlık ve Kimlik Anlayışı." *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.) içinde. İstanbul: TESEV. 64-78.

- Göner, Özlem (2005). "The Transformation of The Alevi Collectivite Identity." *Cultural Dynamics* 17(2): 107-134.
- Gümüş, Burak (2002). "12 Eylül'den Bugüne Değın Aleviler." *Folklor/Edebiyat* 29: 163-202.
- Hürriyet*, "Azınlık değil, asli unsuruz", 8.10.2004.
- Kurban, Dilek (2004). "Türkiye'nin Azınlık Sorununun Anayasal Çözümü: Eşitlik ile Yüzleş(me)mek." *Birikim* 188: 36-44.
- Kurban, Dilek (2006). "Avrupa Birliği'nin Anayasal Düzeninde Azınlık Hakları: Açılımlar, Fırsatlar ve Olasılıklar." *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.) içinde. İstanbul: TESEV. 285-303.
- Küçük, Murat (2002). "Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. Tanıl Bora (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 901-909.
- Kymlicka, Will (2006). "The Evolving Basis of European Norms of Minority Rights: Rights to Culture, Participation and Autonomy." *European Integration and the Nationalities Question*. John McGarry ve Michael Keating (der.) içinde. New York: Routledge. 35-63.
- Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. Çev., Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner. İstanbul: Birikim.
- Mardin, Şerif (2005). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim.
- Okutan, M. Çağatay (2004). "Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı." *SBF Dergi* 59(2): 59-75.
- Oran, Baskın (2004). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. İstanbul: TESEV.
- Radikal*, "Aleviler: Önce Yasal Güvence", 12.10.2004.
- Soner, B. Ali (2009). "Azınlıklar ve Vatandaşlık: Türk Vatandaşlığının İki Yüzü." *Küreselleşme, Ayrupalılaşma ve Türkiye'de Vatandaşlık*. E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu (der.) içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 359-391.
- Tasch, Laman (2010). "The EU Enlargement Policy and National Majority-Minority Dynamics in Potential European Union Members: The Example of Turkey." *Mediterranean Quarterly* 21(2): 18-46.

- Torun, İshak (2009). "Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokrasinin Gelişmesinde Bir Potansiyel Olarak Alevilik." www.idc.sdu.edu.tr Erişim tarihi: 20.11.2010.
- van Dijk, Teun A. (1998). "Critical Discourse Analysis", www.hum.uva.nl Erişim tarihi: 10.02.2010.
- Vorhof, Karin (2003). "Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar." *Alevi Kimliği*. T. Olsson vd. (der.) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 32-66.
- Yalçınkaya, Ayhan (1996). *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*. Ankara: Mülkiyeliler Vakfı.
- Yeğen, Mesut (2002). "Yurttaşlık ve Türklük." *Toplum ve Bilim* 93: 200-217.
- Yeşilgül, Kasım, "Alevi hareketinde yeni dönem", www.alevihaberajansi.com Erişim tarihi: 30.08.2011.
- Yıldız, Ahmet (2002). "Kemalist Milliyetçilik." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Ahmet İnsel (der.) içinde. İstanbul: İletişim: 210-234.
- Yumul, Arus (2006). "Azınlık mı Vatandaş mı?" *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.) içinde. İstanbul: TESEV. 100-121.

Kadınlar Dile Gelince: Kuzey Kıbrıs'tan Ev, Kamusal Yaşam ve Kadınlık Halleri Üzerine Anlatılar

Hanife Aliefendioğlu • Doğu Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi
Pembe Behçetoğulları • Doğu Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi
Sevda Alankuş • İzmir Ekonomi Üniversitesi İletişim Fakültesi

• • •

Özet

Bu makale Kıbrıslı kadınların modernite, çalışma hayatı, savaş ve yerinden edilme deneyim ve algılarının izlerini sürerek ve analiz ederek bir eksiği tamamlamayı amaçlamaktadır. Araştırmamız iki grup kadınla yapılan görüşmelere dayanmaktadır; a) İngiliz sömürge döneminde okula giden ve çalışan kadınlar; b) adadaki etnik çatışmalar sırasında evlerini kaybeden ve yerlerinden edilen kadınlar. Bizler Kıbrıs'ta modernitenin Helen, Osmanlı/Türk ve İngiliz kaynaklarından beslenen zemini sorgulanmadan yazılamayacağına inanıyoruz. Bu çalışma, Kıbrıslı kadınların bakış açısından onların anlatılarını sunar ve analiz ederken tarihin yeniden yazımında teorik ve metodolojik bir zemin olarak kabul edilen sözlü tarihi kullanır.

Anahtar sözcükler: Kıbrıs'ta kadınlar, etnik çatışma, kolektif bellek, modernite, sözlü tarih

When Women Find a Voice: Narratives from North Cyprus on Home, Public Life and Womanhood

Abstract

This paper attempts to gain some of that "lost ground" by tracing and analyzing the Cypriot women's experiences and perceptions of modernity, work, conflict, war and displacement. Our research is based on the interviews of two groups of women; a) women who went to school and who worked during the British colony period; b) women who lost their homes and have been displaced because of the ethnic conflict on the island. We believe that modernity in Cyprus cannot be written without considering the Ottoman/Turkish, British and Greek grounds. This study traces, presents and analyzes the said lives and experiences and uses oral history as a theoretical and methodological stand to re-write history from the point of view of women in Cyprus.

Keywords: women in Cyprus, ethnic conflict, collective memory, modernity, oral history

Kadınlar Dile Gelince:

*Kuzey Kıbrıs'tan Ev, Kamusal Yaşam
ve Kadınlık Halleri Üzerine Anlatılar*

“Bir sorun çıkarmadıkları sürece işçilerin bakış açısıyla” ilgilenmeyen tarih yazıcıları ve belge toplayıcıları (Thompson, 1999: 3) için -öteki başka sessizleştirilmişler gibi- kadınlar da, ya konuşmasına izin verilmeyen ya da her şeye rağmen konuştuklarında seslerine kulak verilmeyen olmuştur uzun zamanlar boyunca. Kıbrıs'a ilişkin tarih yazıcılığı ile belge toplayıcılığı da buna bir istisna oluşturmamaktadır. Adanın uzak ve yakın tarihinin eksik/gizli öznesi kadınları görünür kılacak çalışmalar, ancak görelî olarak yakın zamanlarda ve feminist araştırmacılar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Amacı Kıbrıslı Türklerin kadınlarsız yazılan eksik tarihinde başka/yeni bir pencere açmak olan bu çalışma, öncelikle kadın anlatılarına yaslanacak ve kadın bakış açısıyla yazılacak yeni bir tarih anlayışının gerekli olduğu tespitinden hareket etmektedir.

Çalışmamız iki farklı grup kadınla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerle, bu görüşmelerden derlenen yaşam öyküleri ve tanıklık edilen yakın tarihe ilişkin anlatılar üzerine kurulmuştur. Birinci grup kadın katılımcılarımız, İngiliz sömürge döneminde ilk çocukluk yıllarını geçirerek 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin getirdiği koşullarda çalışma hayatına başlamış, ancak hemen arkasından gelen enklavlar/kantonlar dönemiyle birlikte öğretmenlik, doktorluk, hemşirelik gibi “kadınlara yakışır” rol ve mesleklerle kamusal alana çıkarak kendilerini topluma adanmaları beklenmiş kadınlardan oluşmaktadır. İkinci grubumuza ise toplumlar arası çatışma ve gerginlikler ile sıcak savaş koşullarında -kimi zaman birden çok olmak üzere- evlerini terk etmek durumunda kalıp da, kendilerinden gündelik yaşamı, daha önce olduğu gibi idame ettirmeleri beklenen farklı sınıf, yaş, eğitim düzeyi ve yerleşim yerlerinden kadın-

lar girmektedir. Bu çalışmada, her iki gruba giren kadın katılımcılarımızın dünkü çatışma/savaş koşullarındaki *kadınlık hallerini* bugünkü “ateşkes” koşullarda nasıl anlattıklarına bakılarak, Kıbrıslıtürklerin yakın tarihi kadın bakış açısı ile *tamamlanmaya* alışılmıştır.

Araştırmamız, Kuzey Kıbrıs'taki kadınların dününün ve bugününün “Kıbrıs Sorunu”nu oluşturan parametreler ile ilişkilendirilmeden anlaşılamayacağı gibi bir önkabulden yola çıkmakta, ancak kendisini Kıbrıslıtürk kadınların deneyimleriyle sınırlamaktadır. Bu parametrelerden bir tanesi, Kıbrıs'taki her iki toplumun birlikte, ancak farklı evrildiği modernleşme sürecinin özgül dinamikleri ile bu sürece damgasını vuran milliyetçilik ideolojisidir. Bařka bir ifadeyle, tıpkı Kıbrıslırum kadınlar için söz konusu olduğu gibi, Kıbrıslıtürk kadınların dününün ve bugününün de, erkek-egemenliğinin en önemli ideolojik kurgularından birisi olan milliyetçilik ve Kıbrıs'ın özel tarihsel koşullarında bunun zeminini oluşturan- Helen, Osmanlı/Türk ve İngiliz olmak üzere üç kaynaktan beslendiğini iddia edeceğimiz- modernleşme ve Batılılaşma projeleri içinde ataerkinin kazanmış olduğu anlatılara başvurmadan anlaşılamayacağı dūřüncesindeyiz.

Bu nedenle bu yazıda ilk olarak, Kıbrıslıtürk kadınların “kadın oluş” serüvenlerinin tarihsel, sosyal topografyasını oluşturan modernleşme ve Batılılaşma süreci ile onunla i içe geçen milliyetçi söylemlerin kadın anlatılarını nasıl etkilediğini, önce genel kuramsal iddialar çerçevesinde tartışacağız, sonra da kadınlık kimlikleri bizzat bu söylemler içinde kurulan kadınların anlatılarına kulak vereceğiz. Dolayısıyla bu ilk

iddiamızla ilgili görüşmelerimizi, kendilerine meslekleriyle diğer kadınların öncüsü olma rolü atfedilen, başka ifadeyle KıbrıslıTürk modernleşme projesinde 'öne/vitrine/kamusal alana' çıkan kadınlarla gerçekleştirdik. Kadınların ulusun yeniden üretimi çerçevesinde kendilerine atfedilen sembolik rolleri gündelik hayatlarına ve çatışma, savaş, evlerinden olma gibi travmatik kopuşlar sırasında/sonrasında atıldıkları mesleklerine nasıl tercüme ederek deneyimlediklerini bu çerçeveden anlamaya çalıştık.

İkinci olarak bu tanımladığımız tarihsel, sosyal topografya içerisinde yaşanan daha özgül bir deneyimin, "göçmen olmanın" yine Kıbrıslırum kadınlar gibi, KıbrıslıTürk kadınların da "kadın oluş" serüvenlerinde önemli bir kırılma noktası oluşturduğu kabulünden yola çıkıyoruz. Çünkü ilgili kuramsal tartışmalardan da biliyoruz ki savaş ya da çatışmalar nedeniyle "göçmen düşmenin", evinden/yerinden olmanın yarattığı tahribat, esas olarak kadınlara ait sayılan özel alanda hissediliyor. Savaş, göç ve yerinden edilme gibi travmatik etki yaratabilen koşullarda gündelik hayatın ritminin bozulmasının bedelini en çok "kadın oluş" serüveninin en önemli mekânı, yani *ev*'leri ellerinden kayıp giden kadınlar ödüyor; dolayısıyla da *ev*'in ve gündelik hayatın ritminin yeniden normal akışına kavuşturulmasında en önemli rol kadına düşüyor. Ayrıca yine biliyoruz ki iç içe geçerek birbirini yeniden üreten modernleşme, milliyetçilik ve ataerkil söylemin en önemli kurgularından birisidir *ev*'in alanı. Dahası bu iç içe geçmiş ideolojik kurgularda somut bir mekâna gönderme yapan *ev*'e ve ev ile ilişkisinde kadına atfedilenler, esas olarak bir soyutlama olan *ulusun-evi* niteliğiyle *yurt*'a atfedilenlere transfer edildiği ölçüde, bize kadınlık kimliğini kuran hegemonik anlatıları çözümlenmek anlamında önemli bir malzeme sağlıyor. Ancak burada ataerkinin kendini-yeniden ürettiği mekânlardan birisi niteliğiyle -görünmez emeğin ve özellikle ev içi şiddetin yaygınlığı ölçüsünde- "tekinsiz" olmaya devam ettiği halde kadının *ev*'e atfettiklerini önemli görüyor, bu yüzden de çözümlerimizde, kadın katılımcılarımızın yerlerinden kopmakla yaşadıkları travmayı öyküleme biçimleri üzerinden *ev*'in kadınlık kimliklerinin kuruluşu üzerindeki rolünü "içeriden" anlamaya çalışıyoruz.

Dolayısıyla, bu ikinci iddiamızla ilgili görüşmelerimizi, 1955-1974 arası çatışmalı süreçte kendi ifadeleriyle "göçmen olan" ya da literatürde-

ki deyişiyle *yerinden edilen* kadın katılımcılarımızla gerçekteştirdik. Birinci gruba giren kadın katılımcılarımızla-sınıfsal anlamda ve eğitim düzeyleri itibariyle- kıyaslandığında farklı olmakla birlikte, kendi içinde de belirgin bir türdeşlik taşımayan ikinci katılımcı grubumuzun “yerinden olma” deneyimlerinin, onların evleriyle, evlerde kendilerine biçilen rollerle ilişkilerini nasıl değiştirdiğini, bunun kadınlık hallerini dönüştürüp dönüştürmediğini onların sözlerine kulak vererek belirlemeye çalıştık.

Araştırmamızın Yaklaşım ve Yöntemi üzerine: Sözlü Tarih ve Feminist Tarih Yazımı

Biliyoruz ki tarih yazımı bir seçim yapma, eleme ve yeniden-kurma sürecidir. Yukarıda Paul Thompson’a atıfla söylediğimiz gibi, geleneksel tarih yazımında olduğu gibi modern ulusal tarih yazımlarında da kadınlar, yoksul bırakılanlar, azınlık etnik ve dinsel gruplardan olanlar “bir sorun çıkarmadıkları sürece” tarih yazıcılarının ilgi alanına girmemişlerdir. Başka şekilde söylenirse vakanüvis/resmi tarihçiliğin, “ötekileri” toplumsal yaşamın kayıt edilmesinden dışlayarak hegemonik erk(ek)e övgüler düzmek biçimindeki tavrı, modern ya da pozitivist tarih anlayışı içerisinde tarafsızlık kisvesi altında sürmüş, kamusal alana yakıştırılan *rasyonelliğin* karşısında özel alana, dolayısıyla kadına yakıştırılan- özellikle de ev içine ait- *duyguların*, *heyecanların* ve öyküleyici anlatıların tarih anlatısında yeri olmadığından bahisle, kadınların anlatıları tarih yazımından bu defa “bilimsel ve rasyonel gerekçelerle” çıkarılmıştır.

Oysa tarih yazımında varlığını ve kullanımını büyük ölçüde feminist araştırmacılara borçlu olduğumuz “sözlü tarih anlayışı”, pozitivist-tarihçiliğin, “nesnellik” adına görmezden gelip dışarıda bıraktığı anlatıların, geçmişin anlaşılmasındaki öneminden yola çıkar, “küçük anlatıların” hesaba katılması gerektiğini savunur (Thompson, 1999: 3). Aynı şekilde Alessandro Portelli, sessizleştirilmiş grupların günlük yaşamlarının tarih yazıcılığındaki önemine dikkatimizi çeker (Portelli, 2006: 34). Ancak burada Foucault’un tarih yazımıyla ilgili olarak yaptığı, *tarihin her zaman bugünden yazılan bir şey olduğu* yönündeki belirlemesinin sözlü tarih yazımı için de söz konusu olduğu hatırlatılmalıdır (1972). Dolayısıyla sözlü tarih araştırmasına dayalı çalışmamızın sorunsalını, *geçmişte nelerin olduğunun bilinmesi değil, geçmişte olanların bugün kadınlar tarafın-*

*dan öykülendirilme biçimlerinin ve bu kişisel/mikro-tarihin, kolektif/makro-tarihin anlatılarıyla ne kadar örtüştüğünün ortaya çıkarılması oluşturmaktadır. Böylece, görüştüğümüz kadınların *dün'deki kendilerini, bugünün koşullarında nasıl anlattıklarına bakılarak, kendi konumları üzerine kurdukları söylem feminist bir perspektiften çözümlenmeye çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle, gerçekleştirdiğimiz çalışma, Portelli'nin benzeri araştırmalarla ilgili olarak dikkatimizi çektiği gibi (Portelli, 2006: 38), katılımcı kadınların anlatılarında, nesnel ve olgusal bir bilgi aranmasından çok, anlatıların kurgulanma biçimine, çeşitliliğine ve parçalı karakterine dayandırılmıştır.**

Araştırmamızla ilgili belirtmemiz gereken önemli bir nokta da, bütün bu sözlü anlatıların kurgusalılığı, parçalılığı ve çeşitliliği içinde, görüşme yaptığımız iki kadın grubunun çocukluk, ilk gençlik ve erişkinlik yıllarına, evliyseler evliliklerine, çocukluysalar çocuklarına, meslekleri varsa mesleki deneyimlerine ilişkin anlatılarda karşımıza çıkan ortak örneğin bize, katılımcılarımıza dair bir “kadınlık hali”nden söz edebilme imkânı vermiş olmasıdır. Ancak öte yandan, çok heterojen ve değişken kadınlık hallerinin söz konusu olduğu genel kabulünden yola çıktığımız için, tıpkı “kadın” kategorisi gibi, ne katılımcı kadın gruplarımızı ne de KıbrıslıTürk kadınları tarif eden, kendi içinde farktan arınmış, bütünlüklü bir “kadınlık hali”nin var olduğu iddiasındayız. Bunun da araştırmamızın yöntemsel sınırlılığından ziyade, epistemolojik ve ontolojik yaklaşımımız ile yöntemsel tercihimizden kaynaklandığını eklemeliyiz.

Araştırma kapsamında toplam 30 kadın ile görüşme gerçekleştirdik. Bu kadınlardan birinci grubu öğretmen, hemşire, doktor gibi, kadının ev içi rollerinin kamusal alandaki uzantısı gibi görülebilecek mesleklerin eğitimini alarak kamusal alana çıkmış 10 kadın oluştururken, ikinci grubu 1950'li yıllarda, 1963'te ve 1974'te yaşanan etnik çatışmalar veya savaş yüzünden evlerini terk etmek ve yeni bir eve yerleşmek zorunda kalan yerlerinden edilmiş 20 kadın oluşturdu. Bu ikinci grup katılımcılar arasında evlerini bir daha dönmek üzere dört kez terk eden ve her defasında yeniden kurmak zorunda kalan kadınlar da vardı. Şunun altını çizmek gerekir elbette; ilk grup kadınlar da Kıbrıs'taki büyük çoğunluk gibi yerinden edilme deneyimini yaşamış olmakla birlikte, çalışmada yer almalarının esas nedeni kamusal alanda meslekleriyle kapladıkları

yer olmuştur. Tesadüfi yöntemle seçilen ilk birkaç görüşmeden sonra, kartopu yöntemiyle, yani görüşmecilerimizin bağlantıları kullanılarak diğer görüşmecilere ulaşıldı. Görüşmelerimizi yarı-yapılandırılmış açık uçlu sorularla gerçekleştirdiğimizden, görüşme süresi katılımcılarımıza bağlı olarak değişmiş olmakla birlikte, ortalama görüşme süresi 2-2,5 saat uzunluğundaydı. Uzun süren ya da çeşitli nedenlerle¹ tamamlanamayan görüşmeleri tamamlamak üzere, bazı durumlarda ikinci bir görüşme daha yapıldı; Kuzey Kıbrıs'ın değişik Őehir ya da köylerinde yaşayan görüşmecilerimizin evleri bir kez daha ziyaret edildi.

Bu sözlü tarih çalışmasında derinlemesine görüşmelerde dinlediğimiz anlatılardan, katılımcılarımızın yaşam öykülerinden yola çıktık. Birinci katılımcı grubuna yönelik görüşme formları aracılığıyla katılımcılarımızın çocukluklarına, yaşadıkları mekânlara, gündelik hayat deneyimlerine, yakın çevre ve komşuluk ilişkileriyle, eğitim ve çalışma hayatı, çocukluk ve evlilik dönemlerinin karşılaştırılmasına dair bilgileri derlemeye çalıştık. Ayrıca, yine toplumsal cinsiyet rollerini nasıl tanımladıklarını, buna dair farkındalıklarını, Kıbrıs toplumlarında kadının statüsüne dair ne düşündüklerini, İngiliz sömürgesi dönemi ile, Kıbrıs Cumhuriyeti ve KKTC dönemlerinde ekonomik, toplumsal ve siyasal hayattaki konumlarının nasıl değiştiğini anlamaya yönelik açık uçlu sorulara da yer verdik.

Araştırmanın ikinci katılımcı grubunu oluşturan, yakın tarihteki çatışmalar ve savaş nedeniyle yerlerinden edilerek göç etmek zorunda bırakılmış kadınlara yönelik görüşme formunda ise, aile yapılarıyla ilgili genel bilgileri edinmeye yönelik sorularla birlikte, çocukluk, evlilik, çatışma ve gerginlik dönemine ilişkin anlatıları da derlemeye çalıştık. Ek olarak, yine yarı-yapılandırılmış sorular aracılığıyla, göç öncesindeki ev içi rol ilişkilerinin, göç sırasında ve sonrasında nasıl değiştiğini anlamaya, bunun onların sosyal statüleri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik sorulara yer verdik. Sorularımızın yöneltmesi sırasında tarihsel zaman dizgesini izlemeye çalıştıysak da, çoğu zaman anlatılar hem konu hem de zaman açasından sıçramalarla ilerledi, her görüşmenin kendine özgü biçimde çeşitlenen parçalı bir akışı oldu.

1 Katılımcılarımız 65 ile 80 yaş aralığında olduğundan, bazı görüşmeleri, görüşmecilerimiz çok fazla yormamak için kesmek durumunda kaldığımız oluyordu.

Kıbrıslı Türk Kadınların Anlatılarında Modernlik, Savaş ve Yerinden Edilme

Kıbrıs'ta, yakın toplumsal-siyasal tarihin kadınlara biçtiği rol ile kadınların bir yandan bu rollere uyum sağlamak diğer yandan onları sorgulamak, yerinden etmek üzere vermiş oldukları mücadelelerinin ancak Kıbrıslı Türk kadınların *düün'deki kendilerini, bugünün koşullarında nasıl anlattıklarına bakmak* suretiyle anlaşılabilceği iddiasıyla yola çıkmıştık. Bu nedenle, tekrarlamak gerekirse, Kıbrıs'ın iki yakasındaki kadınların hikâyelerinin, ataerkini yeniden üreten en önemli ideolojik kurgulardan birisi olan milliyetçiliğin hegemonik söylemlerinin feminist eleştirisine başvurmadan anlaşılamayacağını düşünüyorum.

Feminist kuramcılar, *milliyetçi ideolojinin toplumsal cinsiyet eşitliği sorunu ve mücadelesinin önünü nasıl kapattığını* dünyanın çeşitli yerlerinden verdikleri örneklerle kanıtlamaktadır. Nira-Yuval Davis ve Floya Anthias, konuyla ilgili çok gönderme yapılan çalışmalarında, çatışma bölgelerinde askeri ve güvenlikle ilgili önceliklerden dolayı toplumsal cinsiyet eşitliği sorunlarının ihmal edildiğini ve dikkate alınmadığını söylüyorlar (23). Deniz Kandiyoti ise, sömürgecilik sonrası toplumlarda kadınların milliyetçi akımlara dâhil edilmelerinin belirsizlikler ve çelişkiler taşıdığını belirterek, her devletin cinsiyet ilişkilerine müdahale etmek açısından tanımlanabilir bir "toplumsal cinsiyet rejimi"ne sahip olduğuna dikkatimizi çekiyor (1997a: 165; 151). Kıbrıslı kadınlar üzerine çalışmalar gerçekleştirmiş olan Cynthia Cockburn ve Maria Hadjipavlou'nun araştırmalarında ise, Kıbrıs'taki kadınların ataerkiyle mücadele konusunda çok istekli ve talepkâr olmadıkları yönünde sonuçlara varılıyor. Nitekim araştırmacılar bunu, çatışma olan coğrafyalarda zaten ikincil statüde bulunan toplumsal kesimlerin, dolayısıyla da kadınların çıkar ve ihtiyaçlarının karşılanmasının ilerideki belirsiz bir zamana ertelenmesine neden olacak şekilde, ulusal/etnik sorunun diğer bütün gündem maddelerinin önüne geçmesiyle açıklıyorlar (Cockburn, 2004: 104; Hadjipavlou, 2006: 337). Diğer yandan, bizzat Hadjipavlou'nun Kıbrıslı barış aktivisti ve kendilerini feminist olarak tanımlayan kadınlar üzerine gerçekleştirdiği araştırmalar (2003; 2006), onların da "Kıbrıs sorununun kadın sorunlarını gölgede bıraktığı" yönündeki görüşü paylaştıklarını ortaya koyuyor.

Özetle, dünyadaki diğer örneklere ve bizzat Kıbrıs'ta yapılan araştırmaların sonuçlarına dayanarak, adanın her iki tarafında da kadınlara yönelik siyasaların "Kıbrıs Sorunu'nun çözüümü" bahanesiyle daha çok erteleme, baskı ve sessizleştirme süreçleri üzerinden yürüdüğünü söylemek mümkün görünmektedir. Yani çatışma, gerginlik, savaş ve göçlerle dolu olan Kıbrıs'ın yakın tarihinin sorumlusu olan KıbrıslıTürk ve Kıbrıslırum milliyetçiliği, her iki toplumun kadınlarının, kendi sorunlarının çözüümüyle ilgili taleplerini hep *erteler durumda* tutmuştur ve çalışmamız aracılığıyla her iki gruptan kadın katılımcımızdan duyabildiğimiz anlattılar da bunu destekler niteliktedir.

Kıbrıs'ta Milliyetçi İmgelemde Kadın

Feminist yazının sorunsallaştırdığı üzere, milliyetçi söylemler/ideolojiler ikili zıtlıklar üzerine kuruludur ve bu kurgu içinde devlet "eril", ulus "dişil" olarak tasarlanır. Böylece kadın, ulusun ve vatan toprağının, onun sınırlarının sembolü iken, devleti temsil eden erkek, onun yaratıcısı, koruyucusu ve sürekliliğinin aracı olur. Dolayısıyla vatan (ana)'nın, erkek (oğul) devlet tarafından korunup kollanması gerekir (Najmabadi, 2000: 121). Ancak vatan toprağını anlatmak için kullanılan "ana" metaforu, onu kollamak misyonu kendisine verilen erkek imgelem(in)de, psikanalitik bir kayma ile arzulananın sadece kendisi için saklanması gereken bedenine dönüşür. Nitekim milliyetçi ideolojinin sızdığı birçok anlatıda, "ötekilere" ya da "bize" ait vatan ya da yurt toprağının farklı farklı anlatılarla da olsa nasıl erkek arzusunun iktidar nesnesi olarak kurulduğuna dair örneklerle bolca karşılaşılmaktadır. Böylelikle milliyetçilik, çeşitli tonlarıyla erkeğe, "öteki"nin yurdunu, toprağını ele geçirmesi ve bunu her türlü nişan ile işaretlemesini, donatmasını emreder bir yandan; öte yandan ise kendi ülkesinin fiziksel sınırlarını "öteki"nin erkeğinin kirli emellerinden koruması, kollaması gerektiğini sürekli olarak hatırlatır.

Milliyetçi ideolojilerin kurgusu içinde, vatan, kadın bedeni gibi tasarlanırken, kadına atfedilen, hem biyolojik hem de kültürel olarak "ulusun yeniden-üreticisi" olmak misyonudur. Böylelikle ulusun bekası ve hatta saflığı için kadınların bozulmamışlığı, iffeti esas hale gelir. Bu haliyle de kadınlar (ve bedenleri) ulusun ya da ait oldukları ulusal/etnik

grubun “sembolik sınırlarını” oluştururlar (Yuval-Davis ve Anthias, 1989: 7). Tam da bu nedenle, bir savaş halinde, vatanın sınırlarının korunması sembolik olarak ulusun kadınlarının bedeninin “safliğinin/ namusunun” korunmasıyla eşitlenir. Erkekleri çatışmaya teşvik ve ikna eden en önemli konulardan biri, karşı/öteki tarafın, yani “onların”, “bizim erkeklerin” kadın ve çocuklarına *zarar vermiş* olmasıdır (Saigol, 2000: 241). Kadınları ve çocukları korumak için savaşa davet edilen veya savaşı başlatan erkekler için “kendi” kadınlarının bedeni, namuslarının/onurlarının bir simgesidir.

Bunun tersi ise yukarıda belirttiğimiz gibi, öteki erkeğin toprağına el konulması, onun safliğinin, namusunun kirletilmesidir ki, bunun, modern zamanların milliyetçi anlatılarının bir metaforu haline gelmeden çok önce keşfedildiği, başka deyişle esasen bütün savaşların tarihinin, “öteki”nin kadınlarının ırzına geçilmesi ile yazıldığı bilinmektedir. Çok yakın zamanlarda Bosnalı ve Ruandalı kadınlara yapılmış olanlar ise bunun en dramatik kanıtları arasındadır. Demek ki, ataerkil milliyetçi kurgu içinde kimlikleri yoğrulmuş erkekler için, “öteki”nin kadınlarına tecavüz etmek/hamile bırakmak -tıpkı kendi kadınlarınınkinin maruz bırakılacağı gibi- “onların” erkek(lik)lerine yapılabilecek en büyük kötülük ve aşağılamadır. Erkeklerin kadın bedeni üzerinde kendilerinde buldukları bu tasarruf hakkı, aynı zamanda kadınların ahlâken sorun çıkarabilecek, dolayısıyla bedenleri ve üretkenlikleri kontrol edilmesi gereken “tekinsiz varlıklar” sayılmalarıyla da ilgilidir. Bu bağlamda kadınların hayatında savaşın en yıkıcı etkisi, sadece geçmiş yaşamlarının tüm zeminini (Yuval- Davis, 1997: 10) ve gündelik hayatlarının olağan akışını kaybetmeleri değil, bizzat bedenlerinin ataerkil bir hegemonya mücadelesinin nesnesi haline getirilmiş olmasıdır.

Feminist eleştirinin sorunsallaştırdığı şekliyle milliyetçi söylemin kadınlara/bedenlerine dair nesneleştirici kurgusu, Kıbrıs'ta da değişik biçimlerde karşımıza çıkmaktadır.² Yuval-Davis ve Antias'ın (1989)

2 1950'li yıllardan başlayarak etnik çatışmalara, 1974'de savaşa tanık olunan Kıbrıs'ta, Kıbrıslırum ve Kıbrıslıtürk kadınların tecavüzlere maruz kaldıkları -sadece öteki'nin kadınına yönelik olanları dillendiren- erkeklerin sınırlı tanıklıklarıyla bilinmektedir. Ancak konu tabu olmaya devam etmekte, konuşulmasının üzerinde belli belirsiz bir yasak ile korku sürmektedir.

belirttiği gibi milliyetçiliğin “bizden” saydıklarını içeri alırken, “onlar/ ötekiler” saydıklarını dışlamak, böylelikle homojen bir “birlik” kurmak için gereksindiği sembolik sınırlar, Kıbrıs’ta da -Türk ve Rum milliyetçiliklerinin “ulusun yeniden-üretimi” projeleri çerçevesinde- kadınlar üzerinden/kadınlar dolayısıyla kurulmuştur.

Kıbrıs’ta Modernleşme ve Kamusal Alana Sızan “Öncü” Kadınların Müzakere Gücü

Kıbrıs’taki modernlik deneyimine ilişkin ilk kayıtlara, İngiliz yönetiminin bürokratlarının yazdıkları kitaplar ile bırakmış oldukları fotoğraflar aracılığıyla ulaşılmaktadır. İki toplumun, eğitim, basın gibi önemli kurumlarının tarihlerini konu edinen ya da doğrudan “Kıbrıs Sorunu” bağlamında kaleme alınmış ikinci grup çalışmalarda ise, Kıbrıs’taki modernleşme/batılılaşma sürecinin hangi aşamalardan geçtiğine, nasıl biçimler kazandığına dair verilerle karşılaşılmaktadır. Buna karşılık, belki de gündelik hayatı sürekli kesintiye uğratan çatışma/savaş koşulları nedeniyle, her iki toplumda da gündelik hayatın akışı ile ilgili doğrudan bilgi alabileceğimiz anı, biyografi ya da gündelik hayatın sosyolojik analizi anlamında çalışmalar sayıca çok azdır. Kıbrıs’la ilgili çalışmaların çoğunluğunun konusunu, ağırlıklı olarak iki toplum arasında yaşanan sorunlar oluşturmaktadır. Çarpıcı olan bir başka nokta ise, “Kıbrıs Sorunu”nun nedenleri ve sonuçlarını, hukuki, siyasal, uluslararası ilişkiler boyutlarıyla analiz eden bu çalışmalarda, “toplumsal cinsiyet” perspektifinin eksikliğidir. Oysa görel olarak yakın tarihlerde gerçekleştirilen feminist yaklaşıma sahip birçok diğer araştırmada olduğu gibi, çalışmamızın katılımcı kadınlarının yaşam öyküleriyle anlatıları, bizi “Kıbrıs Sorunu”nun -aslında hep orada olan ancak göz ardı edilen- bir diğer fotoğrafıyla yüzleştirmektedir. Bu da Kıbrıslı kadınların kadınlık kurgularının, Kıbrıs’ın etnik gerilim ve savaşla yazılan tarihi nedeniyle birbiriyle kolaylıkla eklenen etnik milliyetçi, militarist ve cinsiyetçi ideolojilerin izleriyle biçimlenmiş olduğudur. KıbrıslıTürk toplumunun bugününün anlaşılabilmesi için, tarihinin yeni bir okumaya ihtiyacı vardır ve bu okumanın bugüne kadarki hâkim yaklaşıma meydan okuması bugünü/yarını farklı kılacak bir perspektif değişikliği için zorunludur.

Araştırma bağlamında söz konusu ideolojilerin birbiriyle eklemelenerek nasıl bir kadınlık söylemi inşa ettiklerini anlamak üzere Kıbrıslı-türk kadınların eğitim süreçleriyle ilgili öykülemelerine özel bir önem verilmiştir. Ancak burada bir karşılaştırma yapmak üzere, öncelikle Zehra Kabasakal Arat'ın, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından başlayarak 1940'lı yıllara kadar ilkokul sonrası eğitim almış kadınlarla yaptığı sözlü tarih çalışmasının sonuçları hatırlatılmalıdır. Anılan araştırmanın görüşmecileri, cinsiyete göre ayrılaşmış bir müfredat ile cinsiyetlerini unutturmaya ve gizlemeye yönelik çok sıkı kural ve düzenlemelere tabi tutulduklarından söz etmektedirler. Örneğin ortaokulda kız öğrenciler için ev ekonomisi, erkek öğrenciler için ise el sanatları ile "daha yaratıcı" dersler bulunmaktadır (Kabasakal Arat, 2003: 58). Bu arada sadece kız öğrenciler için, ev ekonomisi, dikiş nakış okullarının yanı sıra, hemşirelik, ebelik ve moda tasarımı gibi meslek okulları da açılmıştır (Kabasakal Arat, 2003: 59). Böylelikle, Türkiye'deki Cumhuriyet kuşağı kadınlarının, kadınları geleneksel rollerinden vazgeçirmeden, modern bir anlayışla yeniden çerçeveselendiren "Batılı" bir eğitim anlayışının tedrisatından geçtikleri görülmektedir. Benzer bir hattın izi, bizim araştırmamızın görüşmecilerinin anlatılarında da sürülmüştür. Nitekim hem Güzide Hanım (80 yaşında, öğretmen), hem de Ayhan Hanım³ (73 yaşında, doktor) bu eğitim anlayışını şu sözlerle anlatmaktadır:

Dikiş dersi vardı, 'home economics' derler. Sofra düzeltmesine, hangi bardağı, hangi çatalı kullanacan... kaç sene önce mesela. Hangi yemeknan hangi şarabı içecen. Bunları öğreten 'home economics' diye bir ders vardı. Hastaya nasıl bakacan... Her ikisine de önem verirlerdi.⁴ Daktilo öğretirlerdi. Sekreter olmak isterseniz, bankacı olmak isterseniz, tercüman olmak isterseniz, tercüme dersleri vardı... Ev hanımı olmak için de gereken, yani yemek pişirmeyi, söküük dikmeyi, dikiş dikmeyi, çocuk

3 Çalışmamızda katılımcılarımızın gerçek isimlerini kullanmadık. Makalede geçen isimler takma isimlerdir.

4 Güzide Hanım sorduğumuz şu sorunun yanıtını veriyor bu sözleri söylerken: "Sizce böyle bir kadını hayata hazırlamak açısından nasıldı o okullar? Yani evliliğe, hayata, çalışma hayatına..? Hangisine daha çok hazırlayan nitelikteydi sizce?"

nasıl yıkanır, nasıl bezlenir bunlar hep öğretildi. Yani eksik tarafımız yoktu. (Güzide Hanım)⁵

Ev idaresi derslerimiz vardı, kekler yapılırdı, temizlikler yapılırdı. Yani mesela Türkçe bütün nakış dersleri, her türlü dersimiz vardı. Fakat şeyden sonra da, kolejdeki dersler yani, ortaokuldan sonra da dersler İngilizceydi hep. (Ayhan Hanım)

Karşılaştırma yapmayı sürdürürsek, Türkiye'deki modernleşme ve Batılılaşma projesini değerlendiren Kandiyoti'ye göre, bu projeler içerisinde biçimlenen yeni-ataerki, erkeğe düşen rolleri yeniden tanımlamış, mesafeli, otoriter baba figürü yerini, artık kızıyla daha yakın ilişki kuran, onun eğitimine, yetişmesine özel bir önem veren bir baba figürüne bırakmaya başlamıştır (1997b: 123). Bizim araştırmamızda da, eğitimli meslek sahibi kadınların anlatılarında, çoğunlukla aydın, ileri görüşlü, tatlı sert, gerektiğinde otoriter de olan, ancak kızlarının eğitimine annelerden daha çok önem veren bir baba ya da baba gibi davranan ailenin bir diğer erkek figürü ile karşılaşmıştır. Anlatılardan bu erkek figürünün, yokluğunda dahi kadınlar üzerindeki otoritesinin devam ettiği, onun ancak bir diğer erkeğe (kocaya) devredilebildiği anlaşılmaktadır. Babalar ya da onların yerlerini alan diğer erkek aile figürleri- birinci grup katılımcılarımızın anlatılarındaki ikili zıtlıklar izlenirse- çoğunlukla geleneğin koruyuculuğunu üstlenen annelerin karşısında, aydınlığı ve ileri görüşlülüğü temsil edecek şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ruzen Hanım (81 yaşında, öğretmen); *"Babam bir defa eğitime çok önem verirdi. Annem çoğu zaman 'okuyup da ne olacan. Çık sen da terzi ol' derdi..."* demektedir. Güzide

5 Burada görüştüğümüz "öncü" kadınların neredeyse tamamının, kendi zamanlarının, Kıbrıs'ın ortaöğretim düzeyinde seçkin okulları olan Viktoria Lisesi ile Amerikan Mektebi gibi okullarda okuduklarını belirtmeliyiz. Ayrıca bu okullarda eğitim dilinin İngilizce olduğunu, öğretmenlerin sadece "yabancı"lardan oluşmadığını; ancak verilen eğitim, gerek müfredatı gerekse İngiliz/Amerikan ve Türkiyeli/KıbrıslıTürk öğretmenlerin birlikte mevcudiyeti nedeniyle 1940'lı yılların kadınlara yönelik "Batlı", "modern", "püriten", "sömürgeci" eğitim anlayışını, milliyetçi, seküler ve aydınlanmacı tonlarıyla Kemalist ideolojiyle harmanlayan bir melezlik taşıdığını eklemeliyiz. Bu arada Amerikan Mektebi'nden mezun bir katılımcımızın, kendi okulunun eğitim anlayışı ile İngiliz Okulu (en son aldığı adla) Viktoria Kız Lisesi'ni karşılaştırırken işaret ettiği farkı da gözeterek, bu okullardaki kaçınılmaz olarak melez nitelikli eğitimin, buralardan mezun birinci kuşak KıbrıslıTürk kadınları, Türkiye'deki emsallerinden farklı kılan "melez modernliklerinde" önemli bir rolü olduğu iddiasını taşıyoruz.

Hanım da, kendi çocukluğunda kızların genellikle okutulmadığını ifade ederken, babasının ileri görüşlülüğünün altını çizerek; "... 'Kıza eğitim daha fazla gerekir' derdi erkekten. Gocasından ayrılabilir, gocası ölebilir, fena çıkabilir, iki ayağının üstünde durması lazım benim kızlarımın" dediğini aktarmaktadır. Güzide Hanım babasının onun eğitimi dolayısıyla hayatının biçimlenmesi üzerindeki rolünü anlatmaya şöyle devam etmektedir:

Şimdi ben dokuz yaşına kadar ilkokula gittim. Ondan sonra babam çıkıp, beni American Academy'ye koydu... Çünkü, diyor ki bana; "Burada, bu ilkokuldaki sistemi beğenmedim. Daha modern kız olmanı isterim".

Ancak Güzide Hanım örneğinde, gelenekseli temsil eden anne figürünün istisnası ile karşılaşmakta, anne de kızının okumasını destekleyen, modern bir rol modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer modern anne istisnasını ise, Ayhan Hanım'ın annesi oluşturmaktadır: Ayhan Hanım, "*Annem 1916 doğumluydu... Hiçbir zaman başını bağlı görmedik biz annemin*" diyerek, annesinin "*hep Atatürk ilkelerine bağlı*" olduğunu eklemiştir. Bu öncü, aydın, ileri görüşlü ancak tatlı-sert de olan babalar ile anneler izleği, Türkiye'deki Kemalist modernleşme projesinin Kıbrıslı Türk toplumunun modernleşme sürecine ne kadar nüfuz etmiş olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kamusal alana öncü kadın meslekleriyle çıkan katılımcılarımızla yaptığımız derinlemesine görüşmeler, onların, dönemin pratikte melez bir modele dönüşen modernleştirme (erkek) zihniyetinin tanımladığı sınırlar içinde, geleneksel ile modern rol modelleri arasında nasıl sıkışmış olduklarını göstermektedir. Ancak diğer yandan -Kandiyoti'nin kavramı kullanılırsa- ataerki ile pazarlık etmeyi başardıklarını, bunun aracılığıyla bir statü ve güç edindiklerini de ortaya koymaktadır. Nitekim, katılımcı birinci grup kadınlar, babanın "modernleştirici ışığı"nın iki yönü olduğunu farkındadır. Böylelikle geleneğin dayattığı kadınlık rolüyle, çarşafın "karanlığını" kabullenmeyerek, eğitilmiş, modern kadınlar olmayı başaracaklar, ancak "modernleştirici buyurgan"ı hayal kırıklığına uğratmayacak bir terbiye ve disiplini de bedenlerine kazıyacaklardır. Hatta dahası, ancak o zaman "dört dörtlük" olabileceklerine inancaklardır.

Tabii örnek bir insan olmam gerekirdi, değil mi? Ahlakımınan, bilgiminan, giyinişiminan, hayatımınan herkese bir örnek! Bir hoca dendiğinde, bir saygınlığı olan bir kişi olarak devamlı olmak, tanınmak istedim, hiçbir zaman rayından çıkıp bir yanlışlık yapmadım. (Güzide Hanım)

Dolayısıyla Güzide Hanım'ın tanımladığı şekliyle "aydın" babaların kızları sıfatıyla "modern kadın" olmak, "giyinmesini, konuşmasını bilen, kendi işini kendi yapan, koltuk değneği aramayan" kadın olmak demek: *"Öyle bir insan olarak yetiştim, 25 senedir, yok hayır, 1960'tan beri yalnız yaşarım, hiç kimseye ihtiyacım yok, hiçbir bakımdan."*

Burada araştırmamızın öncü birinci grup kadınlarının anlatılarında ortaya çıkan "hiçbir hata yapmadan, rayından çıkmadan var olma" iddiasının, başka deyişle modern ancak iffetini koruyan, bunun için de kamusal alanda "erkek-gibi-kadın" haliyle var olmayı erdem sayan kadınlık hali tasvirinin, bize yine Türkiye'deki Cumhuriyet kuşağı kadınlarını tarif eden ideolojik kurguyu ve bu kurgunun üretilmesinde "modern ve Batılı" eğitim kurumlarının rolünü hatırlattığını belirtmeliyiz. Başka ifadeyle, Batılılaşmanın en önemli projesi olarak kadına kamusal alanda yer amanın, eşzamanlı olarak özel alana bir müdahaleyle beraber geldiğini ve bunun kadının bedeninin disipline edilmesi karşılığında kazanıldığını, böylelikle KıbrıslıTürk kadınların bütün hayatları boyunca sürmesi beklenen ve öyle de olacak modernleşme hikâyesinin de -Türkiye'de ve benzeri toplumsal örüntülere sahip diğer toplumlarda olduğu gibi- ataerki ile bir müzakereye girişilerek kazanılmış olduğunu katılımcılarımızın anlatılarından anlıyoruz.

Göç ve Yerinden Edilme Travması ile Bir Başka Kamusal Alana Sızma Deneyimi

İkinci grubumuza giren "yerlerinden olmuş kadınların" kadınlık hallerine dair kurgularını anlayabilmek için öncelikle, Cockburn'ün araştırmasının verilerini hatırlatmakta yarar var. Cockburn, 1974 çatışmalarının kadınlarda yarattığı korkuları; tecavüz, çocuğunu yitirmek veya ona bakamamak, kocasını ile oğlunu savaşa göndermek ve kaybetmek, kamu hizmetine çağrılmak, evin ve mülkün kaybedilmesi, yoksulluk ve sınıfsal konumunu kaybetmek şeklinde özetliyor (76). Bu çerçeve-

de, araştırmanın katılımcılarından bir Kıbrıslırum kadınının “ait olmadığı bir yerde yaşamının nasıl acılı bir kimliğe dönüştüğüne” dair söylediklerinin (Cockburn, 2004: 206) bizim araştırmamızın göçmen olmak durumunda kalmış katılımcıları için de geçerli olduğunu görebiliyoruz. Nitekim görüşmecilerimizden toplam dört kez ev değiştirmek zorunda kalıp da her seferinde yeni baştan ev kuran Mahan Hanım (78 yaşında, ev hanımı)’ın, *“Rüyamda... hiç bu tarafı görmedim rüyamda. Hep kendi köyümdeyim. Hep Katalyonda’da görürüm kendimi (...) En mutlu Katalyonda’daydık. Kendi köyümüzde. O mutluluğu bulamayık”* biçimindeki sözleri ev’ini kaybetmenin acısının hâlâ nasıl sürdüğünü göstermektedir.⁶

Ancak burada, ikinci grup katılımcılarımızın özelliklerini netleştirmek açısından Kıbrıslırum kadınlardan farklı olarak, KıbrıslıTürk kadınların azınlıkta oldukları yerleşim yerlerini güvenlik nedeniyle 1974 yılındaki savaştan çok daha önce, bu nedenle de bazı durumlarda birden çok defa terk etmek zorunda kaldıklarını belirtmeliyiz.⁷ Dolayısıyla, Cockburn’un araştırmadaki Kıbrıslırum kadın katılımcınının dile getirdiği “ait olmadığı yerde yaşama acısı” bizim araştırmamızın birden fazla defa yerinden edilmiş katılımcılarının anlatılarında da sıklıkla karşımıza çıkmıştır. Mahan Hanım gibi, katılımcılarımızın çoğunluğu, geri

6 Kıbrıs’ta 23 Nisan 2003 tarihinden itibaren sınırların karşılıklı geçişlere açılmış olmasıyla KıbrıslıTürkler ve Kıbrıslırumlar 1974 yılındaki travmatik ayrılıştan sonra gündelik hayatın akışında birbirleriyle karşılaşır hale gelmişlerdir (Cockburn, 2004: 8; Hadjipavlou, 2003: 323). Papadakis bu karşılaşmayı iki halkın birbirine karşı “iyi niyet festivali” olarak niteler (243). Bu dönem, çoğunlukla karşılıklı ziyaretlere ve elde kalan ya da bulunan değerli eşya ve objelerin eski sahiplerine verilmesine tanık olundu. Basında da geniş yer alan bu karşılıklı ziyaretlerdeki misafirperverlik hızını kaybetmiş olsa da yeni ilişkiler ve arkadaşlıkların hâlâ devam ettiğini biliyoruz.

7 Örneğin 1960 yılına gelindiğinde, Rumlarla Türklerin birlikte yaşadığı köy sayısı toplam 252’den 141’e, 1964 yılına gelindiğinde ise bu sayı 48’e düşmüştür (Calotychos, 1998: 6-7). 1963 yılında ise, adadaki etnik ayrışma derinleşirken karma ya da etrafında Kıbrıslırum yerleşimlerinin çoğunlukta olduğu yerlerde yaşayan KıbrıslıTürkler, Türkiye’nin ve Kıbrıs Türk liderliğinin inisiyatifleri ve zorlamalarıyla güvenli sayılan enklavlara/kanton bölgelerine göç etmek durumunda kalmışlardır. 1974 yılında adanın fiilen bölünmesinden sonra enklavlardaki KıbrıslıTürkler yeniden göç etmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte 1974’den sonra yerlerinden olan Kıbrıslırumlarla KıbrıslıTürklerin sayısı karşılaştırıldığında, göç etmek durumunda kalmış toplam nüfus açısından birincilerin daha fazla olduğu belirtilmelidir.

dönüş ümidi olmadığı halde, terk etmek zorunda kaldıkları ev ile yerleşimlerini rüyalarında görmeye, kendilerini orada hayal etmeye devam ettiklerini dile getirmişlerdir. Esra Danacıoğlu bu durumu, yerinden edilenlerin sadece bir mekândan değil, aynı zamanda bir zamanın içinden de koparılıp alındıklarını düşünüyor olmalarıyla açıklamaktadır (viii).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, ada nüfusunda azınlığı oluşturan Kıbrıslıtürkler etnik gerginliklerin yarattığı yerinden olma korkusuyla ilk defa 1950’li yıllarda tanıştılar. Bu dönemden başlayarak, Kıbrıslırumlarla birlikte yaşadıkları köy ve kasabalarda kendi mahallelerinin diğerlerinininkinden barikatlarla ayrılmasına tanık oldular. Görüşmecilerimizden Nilgün Hanım ve Hürmüz Hanım, “öteki” ile birlikte yaşanan güvenli dönemin sona ermesini ve Kıbrıslıtürklerin kendi içlerine kapanmaya başlamasını nasıl deneyimlediklerini şöyle anlatıyorlar:

Güvenlik kaygısı zaten duyulduğu zaman Türk Mahallesi ayrıldı tamamen. Okulumuzu da kurduk. Okulları bıraktık o tarafta. Kendi içimizde okul kurduk, çarşı yaptık, açık pazar yaptık her şeyimizi tamam. Onun için Rum tarafına çok ender gidilmesi mecburiyeti vardı. Ya doğum kağıdı alacaksınız, tabii kaymakamlık dairesine gideceksiniz veya işte Rum herhangi bir suçtan dolayı sizi mahkemeye verecek. O taraftaki mahkemeye gideceksiniz. (Nilgün Hanım, 73 yaşında, ev hanımı)

Sınırdı evlerimiz de geçtik evlerimizden, gendi tabulu evimizden da. Başka bir yerde, sinemanın yanında galırdık, bir odacığın içinde. O odacığı da kiraladık da otururduk. Yemek pişirmemiz için yönetim bize çadır verdi. Çadırı da kurduk yanına. Onun içerisinde da pişirir, yerdik. (Hürmüz Hanım, 59 yaşında, ev hanımı)

Bu ve bunun gibi başka anlatılardan, artık evini, yaşadığı yeri güvenli bir yer olarak görememenin yarattığı tedirginliğe rağmen, yeni yaşama uyum yeteneğiyle ortaya çıkan gücün örtük de olsa katılımcı kadınların bir diğer ortak anlatı izleğini oluşturduğunu görüyoruz. Ancak, araştırma sonuçlarımızın ortaya çıkardığı daha önemli bir bulgu daha var; kadınlar Kıbrıs’taki etnik gerginlik ve çatışmalarla, savaşın ortaya çıkardığı durumu büyük ölçüde kendi dışlarında, sorumlusu olmadıkları (ki bu aslında bir edilginliğe değil, kendi durumlarına dair

bir farkındalığa işaret ediyor), kontrol edemedikleri ve edemeyecekleri bir olgunun sonuçları olarak görüyorlar. Ne demek istediğimizi en iyi 1974 sonrasında Baf'ta belirsiz bir süre kalıp da, Kuzey'e Türk bölgesine geçmeyi bekleyen Nilgün Hanım'ın sözleri anlatıyor:⁸

Halkın hiçbir şeyden haberi yoktu ezelden. Yapılan anlaşmalar iki lider arasında yapılırdı. Bizim hiç haberimiz olmazdı ne yaptıklarından. Hatta bu tarafa geleceğimizde son gün haber verildi bize. Biz de anca çocuklarımızı saldı ovalara, yollara, dağlara kaçınlar diye... Bilmiyorduk geleceğimizi. Ansızın bir karar alındı. Oturdular; Güneydeki Türkler kuzeye geçecek diye... Hadi herkes... eşya falan toparlandık. Çocuklarımızın giyim elbiselerini, şahsi eşyalarını, attık attık kamyonlara, geldik.

Başka bir ifadeyle, katılımcı kadınların, yerlerinden/evlerinden olmalarına neden olan süreçleri ya da başlarına gelenleri, sanki doğüstü güçlerden söz edermiş gibi, çoğu zaman Türk, Rum, İngiliz olmaları fark etmeksizin "isimsiz" bir liderler grubunun iradelerine atıfla anlatmaları, "öğrenilmiş bir çaresizlikle" açıklanamayacak bir zihinsel duruma işaret etmektedir. Kanımızca bu, görüştüğümüz kadınların, yaşadıkları alt üst oluşun, yerinden edilmenin ve geri döndürülemez kayıpların failleri üzerine kurdukları bu yaygın izlek, aslında onların kendi hayatlarına damgasını vuran çatışmalar ile savaşı, -bunlara yol açan nedenlerin karşılıklarını hayatlarında bulamadıkları ölçüde- "anlamsız" bulduklarına dair bir ipucu olarak okunabilir.

Zira feminist araştırmacıların çalışmalarından biliyoruz ki etnik, dinsel, cinsel ve milliyetçi tüm düşmanlık ve gerginlikler en yıkıcı etkilerini kadınlar ve çocuklar üzerinde gösterirken, gündelik hayatın ritminin bozulmasının ortaya çıkardığı hızlı değişim, kadınların "ben"ini, onları ilk ve tek mahrem evi olan bedenlerinde yersiz yurtsuzlaştırarak, fiziksel ve ruhsal olarak yaralanmalarına neden oluyor (Naficy, 1999: 9). Yine de yukarıda değindiğimiz gibi yaşanan bu travmaların, bazen kadınların hayatını olumlu yönde değiştiren, hatta paradoksal gibi

8 Baf bölgesinde yaşayan Kıbrıslı Türklerin, 1974 yılındaki savaştan sonra ortaya çıkan fiili bölünmenin başlarında henüz statülerindeki belirsizlik sürerken, Kuzey'deki Türk bölgesine yasadışı yollardan kaçmaya veya yakınlarını kaçırmaya yöndiklerini, bunu yap(a)mayanların ise, yaklaşık bir yıl boyunca BM'nin aracılık edeceği nüfus değiş tokuşunu beklediğini hatırlatmalıyız.

görünse de, güçlenmelerine yol açan sonuçlar yaratması söz konusu olabiliyor. Nitekim bu güçlendirici dinamiğine dair yukarıda alıntıladiğımız Nilgün Hanım'ın sözlerindeki örtük vurgu, Hürmüz Hanım'dan yapacağımız alıntıda netleşiyor: *"Biz 74'den sonra biraz kendimizi öne attık... 74'den sonra biz aldık bu karar(lar)... İşte yani bu harp kadınları da biraz cesaretlendirdi. Korkusuz yaptı. Korkmam. Allah'ımdan başka bir kimse-den korkmam."* Hürmüz Hanım, kadınların evin/çocukların tek koruyucusu olarak tüm sorumluluğu üstlenme sürecini de yine kendi hikâyesi üzerinden şöyle aktarıyor:

Darbe yapıldıydı. Eşim geldi ondan sonra eve, böyle böyle dedi, çarşı gaynadı falan filan dedi. Gavur gavuru yedi bitirdi dedi. Tabii ki bunlar hep mevzilere çağırıldılar. Adam dedi çocukları da iki gözünü dedi. Paran var, altının var bir yerde tut dedi. Ne olacak belli değil. Allah'a emanetsiniz. Çekti adam gitti. 3 çocuğumla ben... Gomşular hep -apartman 4 gatdı. 10 aile otururdu, hep kardeş gibi birbirimize- Bir yere toparlandık. Merdiven boşluklarına. Yorganlar atıldı gece. Yatındı galındı... Hiç erkek yok. Erkekler hep mevzilerde. Çıktı mesela bu harp çıktı gendi aralarında. Ondan sonra döndüler bizimkilerle çatışmaya başladılar. (...) Dediler hade toparlanın da artık çatışma başladı: Rum-Türk çatışması. Bizi hep topladılar hastanenin bahçesine... Bizi hep çağırđılar. Biri birine, biri birine. Boşalttık apartmanı.

Böylelikle görüyoruz ki kadınlar, erkeklerin savaş ya da çatışma koşullarında geçici ya da uzun süreli yokluğu nedeniyle daha önce hiç almadıkları kararları tek başlarına almak durumunda kaldıklarında ya da çocukları ile birlikte diğer kadınlarla tanıdık ve akraba evlerinde toplanıp, kimi durumlarda haftalarca birlikte yaşayıp, gündelik hayatlarını sürdürmeye çalışırken geliştirdikleri dayanışma sonucunda yapabileceklerinin sınırlarını genişleterek güçlenebiliyorlar. Başka ifadeyle, meslek sahibi olan kadın katılımcılarımız için de söz konusu olduğu gibi, yerlerinden edilmiş kadınların anlatılarına bakarak, kadınların nedeni ne olursa olsun ev dışı konularla ilgili kararları erkeklersiz alıp uygulayabildiklerinde, yani zaten büsbütün kontrol edilmesi mümkün olmayan erkek-egemenliğindeki kamusal alana bir defa sızmayı becerdiklerinde, ataerki ile müzakere gücüne sahip hale gelebildiklerini görebiliyoruz.

Öte yandan kadınlar açısından kamusal alana önceleri sızarak da olsa katılmanın güçlendirici ya da kadının müzakere gücünü artırıcı bir etkisi bulunmakla birlikte, bunun ev içindeki iktidar ilişkilerinin hemen ve daimi olarak kadın lehine değişmesi anlamına gelmediğini de biliyoruz. Başka deyişle, kazandıkları özel ve kamusal alana ait “mevziler” ne olursa olsun, *ev*'in kadınlar için ayrımcılığa, eşitsizliğe, şiddete maruz kaldıkları, dolayısıyla “tekinsizlik potansiyelini hep taşıyan” bir “yuva” niteliği taşımaya devam ettiğini söyleyebiliyoruz. Yani kadınlar için fiziksel bir mekân olmanın çok ötesinde bir anlam taşıyan *ev*'i ve ev hayatını, feminist çalışmaların vurguladığı gibi toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız olarak düşünmeye imkân bulunmadığını belirtmeliyiz. Ancak yine de *ev*'in kadınların ikincil statüsünü kuran “temel” mekân olarak tanımlamak, kadınlar için *ev*'in önemini, böylelikle evinden olmanın yarattığı “acı kimliği” anlayabilmek için yeterli bir yaklaşım sunmuyor bize. Dolayısıyla *ev*'in, kadınlar için öneminin “tekinsiz bir düzen” veya “huzurlu, güvenli yuva” gibi bir karşıtlığın bu ya da öteki tarafından bakılarak açıklanamayacak kadar “öznelliğimize dair ve çok yüklü bir mekân” olarak görülmesi gerektiğini eklemek durumundayız. Çünkü *ev*, Urry'nin belirttiği gibi toplumsal olarak inşa edilmiş ve üyelerine aidiyet veren bir zihinsel mevcudiyet de taşıyor (aktaran Moores, 2005: 173). Ya da Aksu Boran'ın belirttiği gibi (71), büyük anlatıların -kadına ait kılındığı için- sırtını kolayca dönüverdiği *ev*'i- içindeyken maruz bırakıldıkları şiddete, ayrımcılıklara, eşitsizliklere rağmen kadınlar kendilerini dışarıya karşı koruyan bir “iç” olarak görmeye devam ediyorlar. Biz de *ev*'e, kadınların öznelliğini kurarken bozan, bozarken yeniden kur(gulay)an, hem özel hem kamusal bir müzakere alanı olarak ve -burada yapmaya çalıştığımız gibi- kadınların anladıkları ve anlattıkları her nasılsa onun üzerinden bakmaya çalıştık.

Nitekim ikinci grup katılımcılarımızın anlatıları, içindeyken yaşadıkları ne olursa olsun, *ev*'in kadınlar için ne kadar önemle yüklü bir zihinsel mekân niteliği taşıdığını gösteriyor. Evlerini terk etmek zorunda kalan bütün kadınlar, “geriye dönme” ümidini taşıdıklarını sürekli olarak vurguluyorlar. Bunu açık söylemediklerinde ise Öznur Hanım'ın (62 yaşında, ev hanımı) ifadelerindeki tekrarlar bize bu ümidin nasıl canlı tutulduğunu güçlü bir biçimde hissettiriyor: “Annem altınlarımızı

gömdü, döneceyik geri diye paramızı gömdü, altınlarımızı gömdü. Benim mesele nişanda takılan takıların hepsini annem gömdü yere... döneceyik diye hepsini gömdü.”

Arkada bırakılan mitik/ilk ev'in, sadece özel alanda kadınları var eden bir çerçeve olarak değil, onların kamusal ile kurdukları ilişkiye de eklemelenen bir kurgu olarak önemini anlamamızı sağlayacak bir diğer yaygın izlek ise, onlar, *herşeylerini geride bırakarak* kurdukları yeni ev'lere ilişkin aidiyet-noksanlığını (ya da aidiyet-kırılmalığını) anlatırken ortaya çıkıyor. Katılımcı kadınlar bir yandan “her şeylerini geride bıraktıkları”nı ve bunun önemini vurgulamak ihtiyacı hissederlerken, öte yandan arkada bırakılan ev'i ya da yaşanmışlığın izlerini taşıyan “o yeri” bir türlü tam olarak tasavvur edemiyor ya da tasavvur ettiği gibi bulamıyor olmanın şaşkınlığını da belirtmeden edemiyorlar. Nitekim 2003 yılında Kıbrıs'ı ikiye bölen yeşil hat üzerindeki kapıların açılmasından sonra, büyük bir merak ve heyecanla ilk evlerini görmeye giden kadınların tepkileri şöyle:

(...) o zaman bize yeterli görünüyordu o ev. İşte zaten savaşın içinde geçti hayatımız, o annemin iki odası bize saray kadar büyük görünürdü. Bak ki biz evlendikten sonra, daha büyük evlere çıktık. Ama o büyük dediğimiz evler bile bize çok küçük geldi. Yollar daralmış sanki. Sanki öyle kudretten bir şey. Aynen Rumlarla da konuştuğumda onlara da aynı. Yani bu tarafa geldiklerinde sanki küçülmüş her şey. Biz de gittiğimizde öyle, sanki yollar kısaldı. Sanki işte evlerin mesafesi azaldı. Ay nasıl sığışıyorduk biz o eve annemin diye. Hele o çarpışma günlerinde. Belki 50 kişi oluyorduk. Dışta olan, kenarlarda olanlar, hep iç tarafa, tanıdıklarına, akrabalarına geliyordu, sığışıyorduk. Nasıl sığışıyorduk diyorum ben bu kadarlık eve, o kadar küçük göründü gözüme. (Nilgün Hanım)

(...) ama bize [evimiz] çok geniş gelirdi o zaman, çok geniş gelirdi. (Cemaliye Hanım, 64 yaşında, ev hanımı)

Bu ifadeler, yerlerinden edilenlerin, sadece bir mekândan değil, bir zamandan da koparılıp alındıklarına dair Danacıoğlu'nun (2001) daha önce de alıntıladiğımız sözlerini güçlendiriyor. Ancak kanımızca bu anlatıların çocuksu bir hatırlama pratiği içinde üretilmiş olmaları, başka ifadeyle, eski evlerin tıpkı çocukluk mekânlarının hatırlanışındakine

benzer bir şekilde dillendirilmeleri, yaşanmış olan travmanın anlaşılabilmesi açısından yeterince semptomatik görünüyor; bu, ayrıca genel anlamda bütün yerinden edilmiş Kıbrıslılar'ın, özel olarak da kadınların bugün hissettikleri güvensizlikle⁹ ilgili de bir şeyler söylüyor bize. Dahası, kadınların acıyla giriştikleri her bir hatırlama çabasında, savaş ve göç travmasıyla beraber, yaşantılarının katlanılmaz hız ve mahiyetteki değişimine tepki verdiklerini, böylelikle yitirilmiş olanın büyüklüğü/önemi ölçüsünde onu zaman içinde dondurarak korumaya aldıklarını düşünebiliriz. Nitekim yine katılımcılarımızın söylediklerine kulak verdiğimizde “büyük” sanılanın aslında sonradan “küçük” olduğunun fark edilmesinin bile, yitirilene dair duyulan acının hafiflemesini sağlamaya yetmediğini görüyoruz. Hatta görüşmecilerimizin birçoğundan işittiklerimize dayanarak, kadınların, evlerinin zihinsel mekânlarında (bedenleriyle bitişik olarak) kurdukları *kendiliklerinin* yerle bir edilmişliğine katlanamadıkları için çeşitli hatırlama veya unutma kalıplarıyla *ev*'lerini imgelemelerinde dönüştürerek, bir tür önlem aldıklarını da düşünebiliriz. Örneğin katılımcılarımızdan birisinin, zihnindeki bu ilk *ev*'in imgesini korumak üzere aldığı önlem artık koşullar elverdiği halde onu *görmeyi reddetmek* biçiminde karşımıza çıkıyor. Bahriye hanım (82 yaşında, ev hanımı), “Hiç istemem da gideyim. Ne göreyim ne de şey yapayım, istemem. Kalsın öyle, nasıl bilirsak. Giderler şu, derler ‘tanımadılar’ (...).” Bütün bunlar ise kanımızca, kadınların zihinsel bir mekân niteliği taşıyan -dünkü ve bugünkü- *ev*'leriyle ilişkilerinin, kolayca sırt dönülemeyecek ve burada basitçe açıklayamayacağımız ölçüde karmaşık ve semptomatik olduğunu gösteriyor.

Sonuç yerine...

Araştırmamız için yola çıkarken, Kıbrıs gibi tarihi, sömürge geçmişi-nden sonra iki modernleş(tir)me ve Batılılaş(tir)ma projesi ile iki milliyetçilik serüveninin birbiriyle çatışan ve iç içe geçen melez etkileri altında, ancak bunların doğurduğu etnik gerginlik ve savaşla yazılan bir

9 Bu korkuyu anlaşılır kılmak üzere, “Kıbrıs Sorunu”nu çözüme girişimleri sırasında ortaya çıkan her çözüm planıyla birlikte, yeniden göçmen olma korkusunun hissedilmesine neden olacak şekilde yeni sınırlar çizen haritalar gündeme geldiğini hatırlatalım.

topografyada, kadınlık hallerinin de melez bir toplumsal cinsiyet rejimi altında belirlenmiş olmasını bekliyorduk. Bu toplumsal cinsiyet rejimini de Kandiyoti'den hareketle "yeni-ataerki" olarak adlandırdık. Ancak burada hemen ekleyerek, yeni-ataerkinin "yeni"liğini Kıbrıs bağlamında, geleneksel ataerkiyle karşıtlığında değil, onunla eklemleme becerisinde bulduğumuzu söylemeliyiz. Dolayısıyla araştırmamızın her iki grubunun da kadınlık hallerinin/kimliklerinin, aslında bir "arada kalmışlığı" ifade edecek şekilde, geleneksel ve modern ataerkinin arasında gidip gelen anlatılarla ve Tđrkiye'deki ile ilgili olarak bildiğimizden daha *melez bir modernleşme/Batılılaşma projesinin sınırlarında* kurulduğunu iddia ediyoruz. Başka ifadeyle Jayawardena'nın (1986), sızđnđ ettiği kadınların hem modernliğin hem de otantik kđltürün simgesi kılınarak *arada kalma hallerini* biz de bulguladık. Görüşmecilerimizle yapılan derinlemesine görüşmeler ile toplanan yaşam öyküleri, onların dđnkü hallerine dair bugünden bakarak söylediklerinin bizi vardırđıđı sonuçlar ise onların anlatılarından çıkarsadığımız ortak izlekleri takip ederek söyleyecek olursak, şöyle:

Öncelikle KıbrıslıTđrk kadınların, etnik gerginlik ve savaş nedeniyle kendini sürekli kurmakta hiç zorlanmayan militarist bir toplumda biçimlenen toplumsal cinsiyet rejiminin baskııcılığı ne olursa olsun, yeni-ataerkinin kurduğu /kurulduğu zemin üzerinden kazandıkları bir pazarlık gücüyle -deyim yerindeyse- bildiklerini okumaya devam ettiklerini" söyleyebiliyoruz. Yani bir yandan daha şefkatli, kızlarına daha yakın iken otoriter de kalmayı beceren "aydın/Batılı/Modern" babaların, "iffetli kızları" olarak -kendi anlatılarıyla- "dördörtlük modern" olmaya çalışır, böylelikle kadınlık kimliklerini evde bırakarak sokağa çıkarırken, diğer yandan "babam elini ve dilini tut derdi, ben dilimi tutamadım" gibi itiraflarına bakarak, bunu -iyi ki" demeliyiz- tamamıyla "başaramadıklarını" görüyoruz.

Bu bulgumuzun sadece birinci grup kadınlarımız için değil, eğitim düzeyi ve sınıfsal köken anlamında daha heterojen ve "mütevazi" sayabileceğimiz birinci grup kadınlardan farklılık gösteren ikinci grup kadınlarımız için de geçerli olduğunu belirtmeliyiz. Yani *ev*'lerinden kopmak gibi travmatik bir deneyimi yaşayan, üstelik yeni-*ev*'lerinde hâlâ kendilerini güvende hissetmedikleri için ilk *ev*'lerine dair mitlerini sürdüren

kadınların çoğu zaman erkekersiz, ya da diğer kadınlarla dayanışma içinde kurdukları yeni gündelik hayat pratikleri içinde güçlendiklerini, böylelikle belli bir mevcut toplumsal cinsiyet rejimi ile pazarlık edebilme gücü kazandıklarını söylemeliyiz.

Ancak yine de, her iki kadın grubumuz için de geçerli olmak üzere, bu kendilerini “bildiğini okur” hale getiren gücün, Kıbrıslı Türk kadınları *ev*'lerinde ve kamusal alanda şimdi gördüğümüzden daha öte bir yere taşımaya yetmediğini de eklemek zorundayız. Tabii bunu söylerken, benzer geçmişleri ve bugünleri yaşayan başka ülkelerdeki kadınlar gibi, militarize olmuş bir gündelik ve politik yaşam içinde tarif edilen “ulusal öncelikler” nedeniyle Kıbrıslı Türk (ve aslında Kıbrıslı Rum) kadınların kendi hak taleplerini hep ertelemek zorunda bırakıldıklarının farkındayız. Nitekim Kıbrıslı kadınların feminist ve örgütlü kadın hareketiyle, tam da bu nedenle, oldukça geç buluşabildiğini biliyoruz.

Kıbrıslı Türk kadın derken, hatta katılımcılarımızın ortak söylemsel izleklerini kovalarken hep aslında çok heterojen ve değişken kadınlık hallerinin söz konusu olduğunu aklımızda tuttuk. Ancak, görüşmecilerimizin geçmişi nasıl ve hangi simgesel araçlar yardımıyla anlattığını (Sancar, 2007: 39) anlamaya çalışırken, bu araçların, özellikle de yitirilen evlere ilişkin olanların benzerliği, bireysel hafızanın, nasıl kolektif / toplumsal bir niteliği de olduğunu bir kez daha görmemizi sağladı (Halbwachs'dan aktaran Sancar, 2007: 41). Katılımcı kadınların anlatıları, kimliklerinin nasıl geçmişin ve bugünün öğrenilmiş aidiyetlerine dayandığını ortaya koydu. Yine de onların kendi aidiyetlerine ve öteki tarafın aidiyetlerine ilişkin anlatılarına baktığımızda yakaladığımız ve ilk anda insana sanki yaşamları kendi ellerinde değilmiş gibi konuştuklarını düşündürten cümlelerdeki “gizli özne”(li) hallerini, “öğrenilmiş bir çaresizlik” olarak değil, kimliklerini öteki'ne açmaya hazır bir esneklik olarak yorumladık. Tıpkı gündelik hayatlarının ritmi, travmatik kopuşlarla her kırılışında, onu-yeniden-bir-yerinden-tut(tur)arak ayakta kalma ve dönüşebilmelerini sağlayan esneklik gibi bunu da güçlerine yorduk ve hem kendimiz adına hem de onlar adına umutlandık.

Kaynakça

- Bora, Aksu (2009). "Rüyası Ömrümüzün Çünkü Eşyaya Siner." *Cins Cins Mekân*. Ayten Alkan (der.) içinde. İstanbul: Varlık. 63-75.
- Cockburn, Cynthia (2004). *The Line: Women, Partition and the Gender Order in Cyprus*. London: Zed Books. [Türkçesi; Cockburn, Cynthia (2005). *Hat: Kıbrıs'ta Kadınlar, Taksim ve Toplumsal Cinsiyet Düzeni*. Çev., Selda Somuncuoğlu. İstanbul: İletişim.]
- Calotychos, Vangelis (1998). "Introduction; Interdisciplinary Perspectives: Difference at the Heart of Cypriot Identity and Its Study." *Cyprus and Its People: Nation, Identity and Experience in Unimaginable Community, 1955-1997* içinde. Boulder Colorado: Westview House Press. 1-31.
- Danacıoğlu, Esra (2001). *Geçmişin İzleri Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Davis, Nira-Yuval ve Floya Anthias (1989). *Woman, Nation, State*. London: Macmillan.
- Davis, Nira-Yuval (1997). *Gender and Nation*. London: Macmillan.
- Foucault, Michel (1972). *The Archaeology of Knowledge*. New York: Harper Torchbooks.
- Hadjipavlou, Maria (2003). *Women in the Cypriot Communities: Interpreting Women's Lives*. Nicosia: Peace Center and EU.
- Hadjipavlou, Maria (2006). "No Permission to Cross: Cypriot Women's Dialogue Across the Divide." *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography* 13: 329-351.
- Jayawardena, Kumari (1986). *Feminism and Nationalism in the Third World*. London: Zed Books.
- Kabasakal-Arat, Zehra F. (2003). "Where to look for the truth: Memory and Interpretation in Assessing the Impact of Turkish Women's Education." *Women Studies International Forum* 26(1): 57-68.
- Kandiyoti, Deniz (1997a). "Kimlik Kavramı ve Yetersizlikleri: Kadınlar ve Ulus." *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis. 148-166.

- Kandiyoti, Deniz (1997b). "Gendering the Modern: On Missing Dimensions in the Study of Turkish Modernization." *Rethinking Modernity and national Identity in Turkey*. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (der.) içinde. Seattle&London: Washington University Press. 113-132.
- Najmabadi, Afsaneh (2000). "Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek Sahiplenmek, Korumak." Çev., Tansel Güney ve Elçin Gen. *Vatan, Millet, Kadınlar*. Ayşe Gül Altınay (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 118-154.
- Moores, Shaun (2005). *Media/Theory Thinking About Media and Communication*. London& New York: Routledge.
- Papadakis, Yiannis (2005). *Echoes From the Dead Zone: Across the Cyprus Divide*. London&NY: I. B. Tauris.
- Saigol, Rubina (2000). "Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri." Çev., Tansel Güney. *Vatan, Millet, Kadınlar*. Ayşe Gül Altınay (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 213-241.
- Sancar, Mithat (2007). *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kltrine*. İstanbul: İletişim.
- Portelli, Alessandro (2006). "What Makes Oral History Different." *The Oral History Reader*. Robert Perks ve Alistair Thomson (der.) içinde. London: Routledge. 32-42.
- Thompson, Paul (1999). *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*. Çev., şehnaz Layıkel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yazı Teslim Kuralları

Gönderilen yazıların, başka bir yerde yayımlanmamış olması ya da yayın için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. Yayımlanmayan yazılar iade edilemez. Yayın için kabul edilen yazıların yayın hakkı, yayımlanan yazıların da her türlü telif hakkı dergiye aittir.

Makaleler 8000 kelimeyi geçmemelidir. 6000-7000 kelime bir makale (notlar ve referanslar dahil) iyi bir hedefdir. 2000-3000 kelime daha kısa yorum yazıları da kabul edilmektedir. Yazılar, varsa tablo, şekil ve illüstrasyonları da içeren dört eş nüsha olarak teslim edilmelidir. Yazının bir nüshası da CD'de gönderilirse (Word for Macintosh ya da Windows), yazıyla ilgili işlemler daha hızlı yürütülebilir.

Yazarlar, gönderdikleri yazının eş bir nüshasını kendilerinde bulundurmaldırlar. 100-150 kelime İngilizce ve Türkçe birer özet de yazılarla beraber gönderilmelidir. Yazılar, bir toplantıda tebliğ edilmiş ise, toplantının adı, tarihi ve yeri belirtilmelidir.

Yazıların ve özetlerin üzerinde, sadece yazının başlığı bulunmalıdır. Aynı bir kapak sayfasında yazarlar, isimlerini, tam ve açık kurum posta adreslerini bildirmelidirler. Bu bilgiler, hakemlere gönderilmeyecektir.

Tüm metin, girintili (indent) paragraflar, notlar ve referanslar dahil, A4 boyutunda kağıda çift aralıklı olarak ve kağıdın sadece bir yüzüne yazılmalıdır. Başlıklar ve arabaşlıklar kısa ve belirgin olmalıdır. ABD, TRT gibi kısaltmalarda nokta kullanılmamalıdır.

Dergiye gelen yazıların yayımlanması hakemlerden alınacak değerlendirmelere bağlıdır. Dergiye ulaşan yazılar en kısa süre içinde hakemlere gönderilir. Bir ay içinde yazı ile ilgili raporunu dergiye göndermeyen bir hakemin yerine hemen yeni bir hakem belirlenir.

Hakem değerlendirmelerinin normal şartlarda 2-3 ay sürmesi beklenmelidir. Yazarlardan, hakemlerin görüşleri uyarınca yazılarını geliştirmeleri veya gözden geçirmeleri istenebilir. Yayın konusunda son karar Yayın Kurulu'na aittir. Yazıların kabul edilip edilmediğine dair bir mektup, hakem raporlarının fotokopileriyle birlikte, yazarlara gönderilir.

Yazıların gönderileceği adres

Kültür ve İletişim
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi
Cebeci 06590 Ankara

Kaynak Gösterme Formatı

Metin içinde kaynak belirtme

Tüm referanslar, ana metinde uygun yerlerde ve parantez içinde, yazarın adı, basım yılı ve gerekiyorsa sayfa numaraları ile belirtilir. "Ibid", "op.cit.", "a.g.e." vb. kısaltmalar kullanılmaz. Notlar ve referanslar ayrılmalıdır. Notlar, metnin içinde numaralandırılıp, metnin sonunda numara sırasına göre ve referanslardan önce yerleştirilmelidir. Notların içinde yer alan referanslar da metin için geçerli olan kurallara göre belirtilir.

- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve kitaba referans veriliyorsa,
(Williams, 1988)
- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve belli bir sayfa söz konusuysa,
(Williams, 1988: 26)
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada birden fazla eseri varsa,
(1988: 26)
- Birbirini takip etmeyen belli sayfalar söz konusuysa,
(Williams, 1988: 22-6, 45-8)
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada bu yazarın yalnızca bir eseri mevcutsa sadece sayfa numarası verilir.
Hawkes'a göre dil ve antropoloji...(32)
- İki yazar varsa,
(Lash ve Urry, 1988)
- İki'den fazla yazar varsa,
(Bennett vd., 1986)
- Aynı yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine referans varsa, basım yılına a, b, c, gibi harfler eklenerek birbirinden ayrılır.
(Foucault, 1979a)
- Aynı bahiste birden fazla kaynağa referans varsa, bunlar aynı parantezde noktalı virgülle ayrılarak belirtilmelidir.
(Bourdieu, 1984; DiMaggio, 1987; Lamont, 1988)
- Metnin içindeki alıntılar için çift tırnak, alıntının içindeki alıntılar için tek tırnak kullanılmalıdır. 40 kelimedeki uzun alıntılar, tırnak kullanmadan girintili paragrafla verilmelidir.

Dergiden makale

Lawrence, Grossberg (1995). "Cultural Studies vs. Political Economy: Is Anybody Else Bored with this Debate." *Critical Studies in Mass Communication* 1(12): 72-81.

Editörlü bir kitaptan makale

Turow, Joseph (1991). "A Mass Communication Perspective on Entertainment Industries." *Mass Media and Society*. James Curan ve Michael Gurevitch (der.) içinde. London: Edward Arnold. 160-167.

Bir yazarın seçilmiş yazılarından derlenmiş kitabından makale

Thomas, Lewis (1974). "The Long Habit." *Lives of a Cell: Notes of Biology Watcher* içinde. New York: Viking. 47-52.

Kitap

Lewis, Justin (1991). *The Ideological Octopus: An Exploration of Television and Its Audience*. London ve New York: Routledge.

Çeviri kitap

Larrain, Jorge (1993). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. Çev., Neşe Nur Domanıç. İstanbul: Sarmal.

Derleme kitap

Balio, Tino (der.) (1990). *Hollywood in the Age of Television*. Boston: Unwin Hyman.

İki yazarlı kitap

Gessell, Arnold ve Francis L. Ilg (1949). *Child Development: An Introduction to the Study of Human Growth*. New York: Harper and Row.

Üç ya da daha fazla yazarlı kitap

Spiller, Robert, vd. (1960). *Literary History of the United States*. New York: MacMillan.

Yazar olarak kurum adı

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (1996). *Kafkasya ve Orta Asya: Bağımsızlıktan Sonra Geçmiş ve Gelecek*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları.

Web sitesinden yazarlı makale

Swedlow, Tracy (2000). "Interactive Enhanced Television: A Historical and Critical Perspective." www.itvt.org. Erişim tarihi: 10.05.2004.

Web sitesi

Office of Communications. www.ofcom.org.uk. Erişim tarihi: 10.05.2004.

